



Univerzitet u Novom Sadu | Prirodno-matematički fakultet
DEPARTMAN ZA GEOGRAFIJU, TURIZAM I HOTELIJERSTVO

dr Milosava Matejević · dr Vladimir Marković

ODRŽIVI LOVNI TURIZAM U ZEMLJAMA EVROPE

Novi Sad, 2024.

Univerzitet u Novom Sadu | Prirodno-matematički fakultet
DEPARTMAN ZA GEOGRAFIJU, TURIZAM I HOTELIJERSTVO

dr Milosava Matejević - dr Vladimir Marković

ODRŽIVI LOVNI TURIZAM U ZEMLJAMA EVROPE

ISBN 978-86-7031-695-9

Glavni i odgovorni urednik (PMF)

Dr Srđan Rončević, dekan

Glavni i odgovorni urednik (DGTH)

Dr Lazar Lazić, direktor

Uredništvo

Dr Aleksandra Dragin

Dr Milena Nedeljković

Dr Mlađen Jovanović

Recenzenti

dr Milutin Kovačević, docent, Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu

dr Vladimir Barović, redovni profesor, Filozofski fakultet u Novom Sadu

dr Slobodan Stojanović, redovni profesor, Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu

Lektor i korektor

Simonida Stanković Karlaš

Izdavač

PMF, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad

Trg Dositeja Obradovića 3, tel: 021/450-104

www.dgt.uns.ac.rs

Odlukom broj 0602-07-422/24 Nastavno-naučnog veća Prirodno-matematičkog fakulteta u Novom Sadu sa sednice održane 14.11.2024. godine rukopis je prihvaćen za štampu kao univerzitetski udžbenik.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

639.1:338.48(4)(075.8)

МАТЕЈЕВИЋ, Милосава, 1983-

Održivi lovni turizam u zemljama Evrope [Elektronski izvor] / Milosava Matejević, Vladimir Marković. - Novi Sad : Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, 2024

Način pristupa (URL): <http://www.dgt.uns.ac.rs/udzbenici/>. - Opis zasnovan na stanju na dan: 20. 12. 2024.

ISBN 978-86-7031-695-9

1. Марковић, Владимир, 1984- [аутор]

а) Ловни туризам -- Европа

COBISS.SR-ID 159744265

SADRŽAJ

PREDGOVOR	V
UVOD	1
RAZLIČITE LOVAČKE TRADICIJE U EVROPI	3
LOVNI TURIZAM KAO SPECIFIČAN OBLIK TURIZMA	6
LOVNOTURISTIČKI PROIZVOD	8
ODREĐIVANJE CENE LOVNOTURISTIČKOG PROIZVODA	10
LOVNOTURISTIČKA DESTINACIJA I NJENE SPECIFIČNOSTI	12
POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE LOVNOTURISTIČKE DESTINACIJE	12
VRSTE LOVNOTURISTIČKIH DESTINACIJA	14
UTICAJ LOVNOG TURIZMA NA OKRUŽENJE	17
POZITIVNI EFEKTI LOVNOG TURIZMA	17
LOVNI TURIZAM U FUNKCIJI ZAŠTITE PRIRODE	19
NEGATIVNI EFEKTI LOVNOG TURIZMA	21
ODRŽIVI RAZVOJ LOVNOG TURIZMA	23
KONCEPT ODRŽIVOG RAZVOJA	23
PRINCIPI ODRŽIVOSTI LOVNOG TURIZMA	23
EKOLOŠKA ODRŽIVOST LOVNOG TURIZMA	27
Ekološke interakcije u upravljanju divljači	27
Veličina populacije divljači – efekti i regulacija	29
Štete od divljači u šumarstvu i poljoprivredi	31
Lovstvo i zaštita prirode	32
EKONOMSKA ODRŽIVOST LOVNOG TURIZMA	33
Pristup stejkholdera u lovnom turizmu	35
Lovni turizam kao biznis	36
Održivi poslovni modeli	38
SOCIJALNA ODRŽIVOST LOVNOG TURIZMA	40
Tradicije i vrednosti lova	41
Stavovi lokalne zajednice prema razvoju lovnog turizma	42
MINIMALNI USLOVI ZA SPROVOĐENJE ODRŽIVOG LOVNOG TURIZMA	43
LOVNI TURIZAM U EVROPI	45
LOVAČKA POPULACIJA U EVROPI	46
Učešće žena u lovačkoj populaciji	49

Preferencije i karakteristike evropskih lovaca turista	50
Standardi za evropske lovce i lovce turiste	51
Segmentacija lovaca turista	51
MOTIVACIJA LOVACA TURISTA	53
Potrošnja lovaca u Evropi	54
LOVNI TURIZAM U EVROPSKIM ZEMLJAMA	56
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U SRBIJI	56
Razvoj lovnog turizma Srbije	57
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U MAĐARSKOJ	58
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U RUMUNIJU	60
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U AUSTRIJI	61
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ITALIJI	62
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U SLOVAČKOJ	63
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ČEŠKOJ	64
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U POLJSKOJ	65
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U NEMAČKOJ	66
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U FRANCUSKOJ	67
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U HOLANDIJI	68
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U DANSKOJ	69
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U LITVANIJI	71
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U FINSKOJ	72
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ŠVEDSKOJ	74
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U NORVEŠKOJ	76
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U PORTUGALIJI	77
LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ŠPANIJI	77
NORMATIVNO-PRAVNI ASPEKTI LOVNOG TURIZMA	79
LOVNA SEZONA	80
NEZAKONIT LOV	80
USLOVI ZA TURISTIČKI LOV U INOSTRANIM LOVNOTURISTIČKIM DESTINACIJAMA	82
TRANSPORT TROFEJA U INOSTRANSTVO	84
PRILOG 1. EVROPSKA POVELJA O LOVU I BIODIVERZITETU	86
PRILOG 2. SKUP PRINCIPA, KRITERIJUMA, PODKRITERIJUMA I INDIKATORA ODRŽIVOG LOVSTVA	91
LITERATURA	94

PREDGOVOR

U vremenima kada turizam u prirodi dobija na značaju „Održivi lovni turizam u zemljama Evrope“ nudi kako master studentima, tako i stručnjacima i zaposlenima u oblasti turizma i lovnog turizma, priliku da istraže kako se ovaj specifični oblik turizma može uskladiti sa principima održivosti. U ovom udžbeniku, pokušali smo da predstavimo način na koji evropske zemlje balansiraju između očuvanja prirodnih resursa i razvijanja turizma usmerenog na lov.

Razumevanje lovnog turizma kao održivog i odgovornog predstavlja ključnu komponentu u obrazovanju i budućim profesionalnim izazovima lovnih i turističkih radnika. Ovaj udžbenik nudi detaljan pregled praksi, politika i strategija koje su razvijene u različitim evropskim zemljama kako bi se postigao održiv razvoj lovnog turizma. Analizom slučajeva iz prakse, predstavljeno je kako se uloga lovstva u turizmu može uskladiti sa očuvanjem biodiverziteta i etičkim standardima.

Verujemo da će vam ovo delo pomoći da steknete dublje razumevanje kako turizam u

prirodi, zasnovan na korišćenju divljeg sveta, može doprineti očuvanju prirodnih vrednosti, a istovremeno pružiti nezaboravna iskustva posetiocima.

Nadamo se da će vas istraživanje ovih tema inspirisati i pripremiti za suočavanje sa izazovima i prilikama koje donosi oblast turizma u prirodi. Sa željom da vam udžbenik bude koristan i inspirativan, želimo vam prijatno čitanje i uspešno istraživanje.

*S poštovanjem,
Autori*

UVOD

Prema definiciji Svetske turističke organizacije Ujedinjenih nacija (UNWTO), turizam se karakteriše kao društveni, kulturni i ekonomski fenomen koji podrazumeva kretanje ljudi u mesto van svog uobičajenog okruženja u periodu kraćem od jedne uzastopne godine radi razonode, u poslovne ili druge svrhe. Oblast turističkog poslovanja jedna je od vodećih svetskih delatnosti i osnovni ili jedan od glavnih izvora deviznih prihoda za veliki broj zemalja, usled čega je turizam postao generator razvoja određenih regiona, kao i čitavih zemalja. Iz velikog broja turističkih putovanja, odnosno velikog broja turista, proizilazi i značajan broj različitih motiva koji karakterišu ova putovanja. Promene u motivima i potrebama savremenih turista prouzrokovale su stvaranje novih i različitih tipova turističkih kretanja. Sa porastom broja turista rasla je i potreba za segmentacijom tržišta, kako bi se mogla ispuniti očekivanja i želje klijenata. Promene turističke tražnje donose i nove navike i potrebe koje se mogu realizovati samo kroz posebne oblike turizma, i danas postoji čitava lepeza specijalizovanih pružalaca turističkih usluga. Ranije se turizam delio na rekreativni i poslovni, danas se može sresti čitav niz specifičnih oblika počev od ruralnog turizma, vinskog turizma, ekoturizma, sportskog, avanturističkog turizma i još mnogo drugih. Među njima, do izražaja je došao i lovni turizam. Lovni turizam se karakteriše kao kretanje lica koje privremeno putuje do mesta van svog uobičajenog boravka, a gde je glavna svrha putovanja lov divljači (Kalabova, 2023).

Lov je danas, pre svega, popularan oblik rekreacije u prirodi, ali predstavlja značajan oblik poslovanja i važan deo kulturne baštine (Bauer & Herr, 2004). Lov je važan deo kulturnog nasleđa (Stedman & Heberlein, 2001; Rutanen, Matilainen, Muuttola & Tittonen, 2007; Willebrand, 2009) i može se posmatrati kao oblik održivog korišćenja divljih životinja. To je aktivnost u kojoj uživa oko sedam miliona Evropljana. Različiti su motivi koji lovce privlače lovu, a među najčešćim je boravak u prirodi, želja za trofejima, ispitivanje sopstvenih lovačkih veština, beg od svakodnevnice, uzbuđenje, samoaktualizacija i društvena interakcija (Gigliotti, 2000; Manfredi et al., 2004; Radder, 2005; Komppula & Gartner, 2013; Suni & Pesonen, 2017). Lov je skup ljudskih aktivnosti usmerenih na usklađivanje odnosa čoveka i divljih životinja, a koji se zasniva na poznavanju osnovnih bioloških svojstava vrsta divljači, ekoloških faktora, kao i načela integrisanog očuvanja i održivog razvoja (Kalabova, 2023). Prema Evropskoj povelji o lovu i biodiverzitetu, lov predstavlja lovljenje i/ili hvatanje vrsta divljači svim metodama dozvoljenim zakonom, a motivacije za ovu aktivnost uključuju

potrošnju (korišćenje mesa, kože, krzna i/ili trofeja), rekreaciju i/ili upravljanje populacijom divljači (Brainerd, 2007).

Lovstvo kao pojam ima šire značenje od samog lova. Marić (2003) pod lovstvom podrazumeva skup aktivnosti čiji je cilj usklađivanje odnosa između čoveka i divljih životinja, a čije sprovođenje se zasniva na poznavanju osnovnih bioloških odlika pojedinih vrsta divljači, ekoloških faktora prostora, kao i najvažnijih načela i principa integralne zaštite, racionalnog korišćenja i održivog razvoja. Lovstvo predstavlja zaštitu, gajenje, lov i korišćenje divljači. Dakle, lovstvo obuhvata najpre poslove gajenja i zaštite divljači, a sam čin lovljenja dolazi nakon svih ovih aktivnosti i to samo u okviru planskog i racionalnog korišćenja. Cilj lovnog gazdovanja je, pre svega, obezbeđivanje i održavanje optimalnih uslova za život populacija divljači u njihovim staništima u skladu sa principima održivog razvoja, odnosno na način i u obimu kojim se postiže ekološka, ekonomska i socijalna održivost. Upravljanje lovištem, kao lovnoturističkom destinacijom, ima za cilj stvaranje optimalnih uslova za život divljači u svom staništu, ali i

stvaranje lovišta funkcionalnih za razvoj lovnog turizma, a samim tim i jačanje pozitivnog uticaja lova u očuvanju ekološke ravno-

teže koja se ogleda u zaštiti lovnih prostora, poboljšanja staništa divljih životinja, ponovnom uvođenju vrsta itd.

RAZLIČITE LOVAČKE TRADICIJE U EVROPI

Lov ima dugu tradiciju u većini evropskih zemalja. Lovačku tradiciju prate specifični lovački običaji, navike, posebni lovački termini i izrazi, kao i način izražavanja i ponašanja, a sve se prenosi sa jedne generacije lovaca na sledeću generaciju. Bauer i Giles (2002), kao primer, navode da lovački jezik u Nemačkoj i Skandinaviji čini suštinski deo germanskog kulturnog nasleđa. Lovačke tradicije se razlikuju od zemlje do zemlje, kao i nivo poštovanja ovih tradicija. Naime, u nekim zemljama se lovačkoj tradiciji pridaje veliki značaj, a u nekim zemljama se vrednosti ovih tradicija postepeno sve manje poštuju.

U većini evropskih zemalja, lov ostaje, u određenoj meri, privilegija bogatih, ali i dalje ima većinu svojih korena u tradicionalnom i ruralnom društvu.

Različite lovačke tradicije često prati i različit sistem lovnog zakonodavstva i koncept organizacije lovstva. Nacionalni okvir lovnog turizma, odnosno način na koji će lovnoturističke aktivnosti biti organizovane i sprovedene u određenoj državi, definisan je posebnim lovnim sistemom te države. Početkom ovog veka, Hofer (2002) je istakao dva karakteristična sistema organizovanog lovstva u Evropi:

- **Vlasnički sistem** - U ovakvom sistemu pravo lova je vezano za vlasništvo nad zemljištem i sve koristi od divljih životinja uglavnom pripadaju zemljoposjedniku. Ukoliko zemljoposjednik ne ispunjava posebne uslove propisane zakonom da sam upravlja divljim populacijama i sprovodi lov, ili ako nije zainteresovan za to, može dati u zakup ili prodati svoja lovna prava.
- **Sistem lovnih karata** - Svaki građanin ima pravo na lov, a divljač je vlasništvo države. Lovci koji ispunjavaju određene uslove uplaćuju naknadu za ostvarivanje svog prava.

Isti autor je naglasio da je implementacija oba sistema u smislu administracije, upravljanja divljim životinjama, uslova za lov ili kontrole, prilično sofisticirana i razlikuje se od države do države ili čak od regiona do regiona. Postoje različite varijacije oba ova sistema.

Dve decenije kasnije su finski istraživači definisali četiri različita koncepta evropskog

lovstva (University of Helsinki, Ruralia Institute, 2022):

1. **Srednjoevropski sistem lovstva** (Belgija, Češka, Luksemburg, Mađarska, Nemačka, Holandija, Poljska, Austrija, Slovačka, Slovenija, Srbija) - Ovaj sistem lovstva podrazumeva koncept lovstva sa dugom tradicijom i snažnom kulturnom ulogom, a lovni turizam je najrazvijeniji upravo u ovim zemljama. Značajna je brojnost populacija različitih vrsta divljači, te lov ima značajnu ulogu u kontrolisanju njihove brojnosti. Država reguliše i kontroliše lov, ustanovljava lovišta kojima upravljaju profesionalno zaposlena lica na osnovu planskih dokumanata. Trofeji i trofejne vrednosti divljači su veoma značajni za lovce ovih zemalja, a lov najčešće prati čitav niz posebnih lovačkih običaja.
2. **Skandinavski sistem lovstva** (Finska, Danska, baltičke države, Švedska, Norveška) - U ovom sistemu lovstva pravo na lov je najčešće vezano za vlasništvo nad zemljištem, ali je za lov potrebna i dozvola državnih organa nadležnih za lovstvo, odnosno upravljanje divljači. Naime, pored lovne dozvole za koju lovac plaća naknadu nadležnom organu i koja omogućava lov unutar cele države ili jednog njenog dela, obično je potrebna i dozvola vlasnika zemljišta. Za razliku od srednjoevropskog sistema, ovde trofej i trofejna vrednost divljači za lovca nije od velikog značaja, jer lovci, pre svega uživaju u samom doživljaju i njihov fokus je sama lovna aktivnost. Lov je tipična aktivnost za sve društvene slojeve i lovačke ceremonije igraju manju ulogu nego u srednjoj Evropi.

3. **Anglosaksonski sistem lovstva** (Irska, Ujedinjeno Kraljevstvo) - Lov je u ovim zemljama više vezan za sportski aspekt. Lov je prvenstveno povezan sa posedovanjem zemljišta, tako da svako s lovačkom dozvolom može loviti na svom zemljištu. Zakonska regulativa je uglavnom posvećena određivanju koje se vrste i kako mogu loviti, kao i sezoni lova.
4. **Latinski sistem lovstva** (Francuska, Italija, Kipar, Malta, Portugalija, Grčka, Španija) - Socijalni faktor predstavlja važan aspekt lova u ovim zemljama. Jedan od osnovnih ciljeva i motiva za uključivanje u lovne aktivnosti je boravak u prirodi i druženje. Lokalno stanovništvo ima značajnu prednost kada su u pitanju cene dozvola.

U određenim državama centralne Evrope, severne Evrope, kao i u nekim istočnoevropskim državama, prava lova vezana su za vlasništvo nad zemljom. Mediteranske zemlje, Rusija i azijske države, primenjuju zakupni sistem tj. sistem koncesija. U istočnoj Evropi, kao na primer u Mađarskoj, Poljskoj, Bugarskoj, Rumuniji ili Ukrajini, prava lova pripadaju državi, ali je veći deo zemlje podeljen na lovne okruge i prava lova su data privatnim zadrugama, lovačkim udruženjima, šumarskoj službi ili drugim relevantnim korisnicima. Oni preuzimaju upravljanje, ali moraju da plate naknadu državi (Hofer, 2002).

U baltičkim zemljama, poput Estonije i Letonije, lovištima upravlja vlasnik ili korisnik prava lova. Mnoge lovne površine iznajmljuju privatne lovačke zadruge, a nekima upravljaju državna lovačka preduzeća. Oni određuju lovne kvote pod kontrolom državne uprave prema po-

pisima i drugim pokazateljima, a mogu da ponude lovne aktivnosti na tržištu po nezavisno formiranim cenama. Inostranim lovnim turizmom bave se uglavnom državna lovnoturistička preduzeća, koja saraduju sa evropskim lovnoturističkim agencijama i organizuju turističke lovove. Litvanija generalno vodi prilično sličan model, ali sa više učešća države (npr. država reguliše cene) (Hofer, 2002).

Većina zemalja u istočnoj Evropi (Poljska, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Severna Makedonija, Rumunija, Bugarska, Belorusija i Ukrajina) organizuju lov preko zakupnog sistema. Ovde nosilac prava lova može biti organizator turističkog lova. Najvećim brojem lovišta upravljaju privatne lovačke zadruge, ogranci nacionalnih lovačkih saveza ili šumarska služba. Lovnoturističke agencije su posrednici između turista i organizatora turističkog lova (korisnika lovišta). U ovim zemljama država ima veliki udeo u upravljanju divljim populacijama kao i u lovnoturističkom poslovanju (npr. u Bugarskoj država reguliše cene kroz zaštitni minimum; u Rumuniji maksimalno 30% odstrelnih kvota može biti dato stranim lovcima; u Poljskoj organizatore lova mora odobriti država) (Hofer, 2002). U Srbiji, Vlada je usvojila Uredbu o cenovniku odstrela divljači. Od propisane cene, korisnik lovišta (organ koji gazduje lovištem), na osnovu odstrela (planiranih po dokumentima, ne nužno i realizovanih) plaća 10% te vrednosti državi. Na primer, prema cenovniku za lovnu 2024/25. godinu, cena odstrela zeca je 6.000 dinara i za svakog planiranog zeca za odstrel, korisnik lovišta plaća taksu državi u iznosu od 600 dinara. Cena za srndaća je 24.000 dinara, tako da za svakog srndaća ko-

Tabela 1. Različite lovačke tradicije u Evropi

Lovačka tradicija	Glavne karakteristike
Srednjoevropska	Nemačka, Holandija itd.; mali udeo lovaca u opštoj populaciji; visoka primanja, aristokratska tradicija; složeni kodeksi ponašanja; aspekt upravljanja divljim vrstama.
Skandinavska	Veliki udeo lovaca u opštoj populaciji; praktikovanje lova u slobodno vreme u svim klasama i iz ruralnih i iz urbanih sredina; snažna povezanost sa prirodom.
Latinska	Pripada joj najveći broj evropskih lovaca; uglavnom ljudi sa srednjim do nižim prihodima iz ruralnih područja; lovci preferiraju sitnu divljač.
Anglosaksonska	Mali udeo lovaca u opštoj populaciji; „sportski“ pristup; vezano za vlasništvo nad zemljom; lovci preferiraju fazane i jarebice.

Izvor: Sharp, R., Wollscheid, K.U. (2009)

risnik plaća državi 2.400 dinara. Cena za srnu je 8.000 dinara, za jelena 150.000 dinara, dok je za košutu 50.000 dinara. Od predatora se plaća taksa jedino za vuka u iznosu od 12.000 dinara. Za ostale predatore kao što su lisica, kuna ili šakal se ne naplaćuje naknada. Kod divlje svinje je specifična situacija usled afričke kuge svinja, bolesti koja napada i domaće svinje, te se zbog prevencije širenja bolesti odstrel mo-

tiviše, te je cena svega jedan dinar. Sav prihodovan novac koju država prikupi na ovaj način se sliva u budžetski fond za razvoj lovstva, gde korisnici lovišta kroz projekte apliciraju za sredstva za investiranje u lovišta.

Međutim, i pored svih kulturoloških, istorijskih, jezičkih i ekonomskih razlika između ovih zemalja i lovaca, lovci, ipak, rade i misle na isti način.

Finska lovačka kultura je tipična severna kultura lova čiji su centralni elementi obezbeđivanje ekološke održivosti, socijalni aspekt lova i poštovanje prirode (Nygard, Uthardt, 2011). U nordijskoj kulturi lova, lov se više zasniva na iskustvu nego na količini ulova. Mogućnosti su jednake za sve bez obzira na njihov društveni status, prihod ili čak vlasništvo nad zemljom. Društveni aspekt lova je veoma značajan. Lov je snažno društveno ukorenjen (Matilainen i sar., 2023). Najvažniji motivi lova za finske lovce su mir i tišina šume, dresura pasa, osećaj zajedništva i društvenih kontakata, iskustvo u prirodi, fizička aktivnost, sticanje mesa od divljači, upravljanje divljači i smanjenje štete uzrokovane prevelikom populacijom divljači. Takođe, etički kodeks Saveza finških lovaca posebno kaže da broj odstreljene divljači ne sme biti primarni cilj u lovu. Trofejni lov za većinu finških lovaca je od manje važnosti. Lov u Finskoj se zasniva na prirodnim populacijama divljači, a upravljanje divljači se fokusira na ekološki održivo upravljanje (Sigursteinsdóttir, Bjarnadóttir, 2010).

LOVNI TURIZAM KAO SPECIFIČAN OBLIK TURIZMA

Trofejni lov je ranije predstavljao aktivnost kojom su se bavili uglavnom članovi aristokratije, odnosno elitni članovi društva. Luksuzne safari ekspedicije u Africi bile su posebno interesantne za aristokrate, istraživače, naučnike i poslovne ljude od druge polovine 19. veka. Ovo su bila duga putovanja u udaljene krajeve na drugim kontinentima (najpre Afrika), radi zadovoljavanja potreba vezanih za lov u predelima relativno bogatim lovnom divljači. Kako navodi Prentović (2014) to je vreme začetka lovnog turizma u svetu. Međutim, ova vrsta putovanja postala je sve dostupnija mnogim ljudima širom sveta zbog rastućeg bogatstva i prihoda, povećanja slobodnog vremena i veće pokretljivosti. U prilog tome, Naevdal i sar. (2012) navode primer iz Afrike, gde je u Namibiji u lovnj sezoni 2000. godine 3.640 lovaca turista provelo 15.450 lovnih dana i odstrelilo 13.310 jedinki divljači.

U domaćoj literaturi, postoji nekoliko definicija lovnog turizma. Jednu od prvih definicija dala je Besermenji (1996, str. 344) koja je lovni turizam predstavila kao „turističko kretanje čiji je osnovni cilj (motiv) aktivni boravak i bavljenje lovom kao vidom rekreacije u zdravoj prirodnoj sredini“. Kasnije su drugi domaći autori detaljnije objasnili pojam lovnog turizma. Marić (2003, 100) definiše lovni turizam kao „kretanje, boravak i potrošnju lovaca-turista u prirodnim prostorima – lovištima u kojima osnovni faktor zadovoljavanja potreba predstavljaju divlje životinje i sam čin njihovog lovljenja“. Prema Ristiću (2004) se pod lovnim turizmom podrazumeva „pružanje usluga zainteresovanim domaćim ili stranim lovcima turistima, radi organizovanja posete našim lovištima zbog odstrela divljači, ili samo posmatranje ili snimanje divljači uz plaćanje određenih nadoknada koje su propisane u cenovniku svakog lovišta“. Prentović (2014, 192) ističe da je lovni turizam vrlo specifičan oblik turističke delatnosti, a istovremeno i bitan segment lovstva koji predstavlja „kompleksnu ljudsku aktivnost, odnosno delatnost od posebnog društvenog interesa i značaja u funkciji racionalnog i održivog lova prožetog duhom humanog, viteškog i permisivnog odnosa prema divljači i prirodi uopšte, u kom cilju se sprovode prateće aktivnosti lovnog privređivanja (nega, zaštita i korišćenje divljači i lovnih prostora), naučno-istraživačkog rada i zaštite odnosno unapređivanja prirodnih staništa i životne sre-

dine lovne divljači“. Ovo je ujedno i najobuhvatnija definicija lovnog turizma u domaćoj literaturi.

Slične definicije se pronalaze i u inostranoj literaturi, gde se pod lovnim turizmom podrazumeva putovanje lovaca od svojih domova i lovišta najčešće do inostranih lovišta radi lova. Među inostranim istraživačima, najčešće se koristi izraz „trofejni lov“ koji se opisuje kao aktivnost u kojoj se divljač lovi puškom, lukom i strelom ili sličnim oružjem, prvenstveno zbog rogova, parogova i kože, koje se naknadno prikazuju kao trofeji (Saayman i sar., 2009). U Evropskoj povelji o lovu i biodiverzitetu (European Charter on Hunting and Biodiversity, 2007), naglašeno je da sa socio-ekonomskog aspekta, postoje dve široke, ali ne i isključive, potkategorije lova: „domaći lov“ i „lovni turizam“. Domaći lov sprovode lovci u zemlji u kojoj žive, a najčešće na području gde fizički borave i imaju pravo lova. S druge strane, u Povelji se lovni turizam definiše kao lovne aktivnosti koje sprovode lovci kada otputuju u prostore udaljene od svog doma i/ili sopstvenih lovišta, a često i u inostranstvo (Brainerd, 2007). U inostranoj naučnoj literaturi, autori lovnog turizma, pre svega, svrstavaju u oblik turizma divljeg sveta („wildlife“ turizma), odnosno u njegove potrošačke oblike turističkih aktivnosti. Lovelock (2008) definiše potrošački turizam divljeg sveta kao oblik putovanja koji se preduzima u svrhu lova ili odstrela divljači, ili sportskog ribolova, bilo u prirodnim lo-

kalitetima ili u područjima stvorenim za ove svrhe. Dakle, lovni turizam predstavlja putovanje i druge aktivnosti koje sprovode turisti čiji je glavni motiv tog putovanja lov (Brainerd, 2007; Nigard & Uthardt, 2011).

Bauer i Herr (2004) ističu da ne spada svaki oblik lovnih aktivnosti nužno u lovni turizam, već da bi se određena lovna aktivnost definisala kao lovnoturistička mora da uključuje sledeće elemente:

- putovanje do i od određene destinacije,
- turističke usluge (lovnoturistički vodiči, pratioci u lovu),
- razmena novca za usluge,
- noćenje i boravak na destinacijama,
- uslužna delatnost i
- aspekti slobodnog vremena i rekreacije.

Lovni turizam, slično drugim oblicima turizma, treba razvijati po principima ekološke, ekonomske i socijalne održivosti u turizmu. Održivo upravljanje lovnim turizmom može biti uspešno ukoliko se u potpunosti prepozna međusobna veza između sve tri dimenzije. Sa ekološke tačke gledišta, dobro planiran i organizovan lov i lovni turizam mogu biti održivi i korisni za zaštitu prirode (Bauer & Giles, 2002; Bauer & Herr, 2004; Lindsey, Roulet & Romanach, 2007). Međutim, lovni turizam može imati oblik održivog korišćenja resursa divljači samo ako je zasnovan na naučnim procenama brojnosti populacija sa definisanim odstrelnim kvotama, i ako je kompetentno regulisan i nepotkupljiv – bez krivolova i lovokrađe (Baker, 1997). Ako je održiv, lov bi mogao biti važan podsticaj za očuvanje biodiverziteta u oblastima koje nisu pogodne za razvoj drugih oblika turizma (Di Minin, Leader-Williams & Bradshav, 2016). Heffelfinger i saradnici (2013) navode da u Severnoj Americi lovci daju poseban doprinos zaštiti prirode kroz pomoć u procesu upravljanja, kontrolu populacija divljih životinja i finansijsku podršku. Određene studije takođe pokazuju da su lovni turisti manje destruktivni po prirodno okruženje od drugih vrsta turista, jer koriste manje usluga i infrastrukture (Baker, 1997; Di Minin et al., 2016).

Lovni turizam, kao selektivni oblik turizma predstavlja dodatni izvor prihoda, pre svega, perifernih ili nedovoljno razvijenih regiona u kojima nisu razvijeni drugi oblici turističkih

aktivnosti, a ujedno je i osnovni pokretač razvoja lovstva jedne zemlje. Jedna od posebnosti lovnog turizma je da je divljač osnovni prirodni resurs koji diktira razvoj lovnog turizma, a samim tim je i osnovni motivator lovnoturističkih aktivnosti (Prentović, 2006; Nygard & Uthardt, 2011). Lovni turizam predstavlja specifičan oblik turizma, gde se troše prirodni resursi, za razliku od većine drugih oblika turizma. Kao takav, lovni turizam se klasifikuje kao aktivnost potrošnje u okviru pojma turizma vezanog za divlje životinje (Higginbottom, 2004; Lovelock, 2010; Matilainen & Keskinarkaus, 2010; Tremblay, 2001). On podrazumeva eksploataciju i korišćenje, kao i direktnu prodaju svog primarnog prirodnog resursa. Prentović (2014) naglašava da je za uspešnost lovnoturističke delatnosti neophodno postojanje određenog raspoloživog fonda jedne ili više vrsta divljači u adekvatnom prirodnom ambijentu koji je funkcionalan i prilagođen za bezbedan i uspešan lov. On navodi da lovni turizam predstavlja svojevrsan oblik turističke privrede, gde se neposredno troše prirodni resursi (divljač), što nije slučaj sa većinom drugih selektivnih oblika turizma. Marić, takođe, ističe da „za razliku od proizvoda koji su namenjeni drugim segmentima turističke tražnje, koja prirodni prostor i njegove elemente koristi u zadovoljavanju potreba bez njihovog fizičkog uništavanja, kod lovnog turizma javlja se svojevrsna eksploatacija i neposredno fizičko uništavanje osnovnog prirodnog resursa i faktora razvoja, uz njegovu direktnu prodaju“ (Marić, 2003, 102). Međutim, sa ekološkog stanovišta, dobro planirano i organizovano lovstvo i lovni turizam mogu biti vrlo korisni za zaštitu prirode (Bauer, Giles, 2002). U pogledu socioekonomskih koristi, lovni turizam privlači mali broj međunarodnih turista, ali zbog izrazito velike potrošnje u odnosu na ostale vidove turizma, može obezbediti značajne prihode koji se dalje ulažu u očuvanje prirode, a svakako je znatan kao i devizni priliv za jednu državu.

Dobro organizovan lov i aktivnosti lovnog turizma pokazali su se korisnim za očuvanje prirode (Di Minin i sar., 2016). Prihodi ostvareni lovnim turizmom vraćaju se u ove regione kroz direktna ulaganja i održivo upravljanje divljim životinjama (Leader-Williams, 2009). To predstavlja dodatni izvor prihoda za

periferne regione u kojima su drugi oblici turizma nedovoljno razvijeni (Baker, 1997; Gunnarsdotter, 2006; Lindsey i sar., 2006; Lindsey i sar., 2007; Matilainen, 2007; Samuelsson & Stage 2007; Willebrand, 2009). Ukazano je na to da lovni turizam može imati značajan pozitivan uticaj na lokalnu zajednicu (Chardonnet i sar., 2002; Bauer i Herr, 2004; Samuelsson i Stage, 2007; Sharp & Wollscheid, 2009; Mbaiwaa i Stronza, 2010; Naidoo i sar., 2016;) sa značajnim ekonomskim koristima (Barnes, 2001; Bauer & Herr, 2004; Hull i sar., 2007). Rekreativni i turistički lov mogu značajno motivisati zemljoposjednike da upravljaju svojim zemljištem na način koji podržava populacije divljih životinja od značaja za lov (Primdahl et al., 2004, Primdahl et al., 2012), a ponekad zemljoposjednici upravljaju staništem podstaknuti spremnošću lovaca da plate zakup lovnih predela sa određenim kvalitetima – uključujući estetiku pejzaža (Lundhede et al., 2009).

Međutim, jedan broj autora navodi da je ekološke i evolucione uticaje trofejnog lova potrebno dodatno proceniti pre nego što se mogu smatrati vrednim sredstvom za očuvanje prirode (Deere, 2011; Packer i sar., 2011; Ripple i

sar., 2016). Oni ističu da lovni turizam donosi pozitivne ekonomske i ekološke koristi, ali, s druge strane, ima negativne aspekte kao što su neodržive kvote, krivolov, korupcija i loše upravljanje. Takođe, populacije nekih vrsta mogle bi se smanjiti kao rezultat trofejnog lova, što ukazuje na to da se trofejni lov mora zasnivati na ekološkoj održivosti.

Dakle, lovni turizam je jedan od selektivnih oblika turizma koji se zasniva na korišćenju prirodnih resursa. S obzirom da su divljač i očuvana staništa divljači glavni motivi kretanja u lovnom turizmu, planiranju lovnog turizma treba posvetiti veću pažnju nego u prošlosti. Lov i lovni turizam su usko povezani, a njihov razvoj je međusobno uslovljen. Za razvoj lovnog turizma glavni uslov je da lovište ima atraktivne vrste divljači kao i očuvanu prirodnu sredinu. S druge strane, lovni turizam je jedan od najvažnijih izvora finansiranja u očuvanju divljači i staništa jer se određena sredstva ostvarena lovnim turizmom vraćaju u lovišta u vidu ulaganja u lov, odnosno zaštitu divljači u pogledu obezbeđenja hrane i medikamenata, kao i u vidu izgradnje tehničkih i uzgojnih objekata i prateće infrastrukture.

LOVNOTURISTIČKI PROIZVOD

U domaćoj literaturi turistički proizvod se definiše na više načina. Među prvima ga je definisao Kobašić (1977) koji je turistički proizvod opisao kao zbir pogodnosti, dobara i usluga koji služe zadovoljavanju turističkih potreba kupaca za vreme njihovog putovanja i boravka na destinaciji. Jedna od definicija određuje turistički proizvod kao parcijalni element proizvođača na strani turističke ponude ili funkcionalni spoj više takvih elemenata (integrirani), pri čemu se njegovo konačno uobličavanje postiže izborom ili miksiranjem tih elemenata koje za dato geografsko područje vrši sam turista (Bakić, 2002).

Lovnoturistički proizvod, prvi je kod nas definisao Prentović (2009), a opisao ga je kao skup različitih pogodnosti, dobara i usluga koje se nude potencijalnim turistima-lovcima. Prentović vrlo detaljno opisuje lovnoturistički proizvod, naglašavajući njegova dva aspek-

ta. Naime, on naglašava da sa aspekta potrošača i zadovoljavanja njegovih potreba odnosno želja, lovnoturistički proizvod predstavlja *totalni proizvod*. Kao totalni proizvod, lovnoturistički proizvod predstavlja integrirani set dobara, usluga i pogodnosti koje se pružaju lovcima turistima od trenutka njihove izražene potrebe, preko informisanja istih o relevantnoj lovnoturističkoj ponudi, preko zaključivanja ugovora o konkretnom lovnoturističkom aranžmanu, transfera do lovnoturističke destinacije (lovišta), usluga smeštaja i ishrane, usluga organizacije i sprovođenja turističkog lova, ostalih usluga i pogodnosti u toku boravka u lovištu, do transfera od odredišta do njegovog mesta boravka. Lovnoturistički proizvod, prema Prentoviću (2014), predstavlja sintezu proizvoda, usluga i drugih turističkih vrednosti u funkciji zadovoljavanja lovnoturističke tražnje lovaca turista. S druge strane, isti



❖ **Slika 1.** Lovna divljač je glavni element lovnoturističkog proizvoda – A. Divlja svinja; B. Srneća divljač
Foto: Pap, J.

autor objašnjava da se sa aspekta pojedinačnih nosilaca turističke ponude lovnoturistički proizvod može okarakterisati kao *parcijalni proizvod*, tj. kao usluge turističkih agencija (animacija, promocija, posredništvo), prevoznika (transportne usluge), usluge lovišta (lovna divljač, prirodni ambijenti, organizacija i sprovođenje turističkog lova, transport u okviru lovišta), pansionske usluge, snabdevanje lovaca turista različitim potrepštinama (oružje, municija, oprema, lovački psi i dr.) za uspešno i bezbedno obavljanje turističkog lova (trgovina, menadžment lovišta i/ili/ drugi subjekti) i druge usluge i pogodnosti (prevodilac, kulturno-zabavne i sportsko-rekreativne usluge).

Dakle, sa aspekta potrošača, odnosno lovaca turista, lovnoturistički proizvod predstavlja *integrisani* proizvod koji obuhvata zbir većeg broja parcijalnih proizvoda, tj. svih naznačenih elemenata, koje integriše privredni subjekt koji gazduje turističkim lovištem, ili referentna lovnoturistička agencija. Sa aspekta organizatora lovnoturističkih aktivnosti, specifič-

nost lovnoturističkog proizvoda, u odnosu na druge turističke proizvode, jeste turistički lov kao glavni motiv putovanja, a tek potom, usluge smeštaja, ishrane, transporta i druge prateće vanpansionske usluge (Prentović, 2014).

Prentović (2014) navodi i brojne elemente lovnoturističkog proizvoda među kojima su atraktivnost lovnoturističke destinacije (kvalitetna lovna divljač i ambijentalna atraktivnost), njena dobra pristupačnost, materijalno-tehnička opremljenost i organizovanost, odnosno kadrovska kompetentnost za uspešno pružanje lovnoturističkih i drugih usluga lovcima turistima. Osnovni element lovnoturističkog proizvoda je lovna divljač, a kada se govori o njoj u ovom kontekstu, misli se, pre svega na raznovrsnost, brojnost, trofejnu vrednost i zdravstveni status divljači. Divljač koja je u turističkoj ponudi, pre svega, treba biti u dobrom zdravstvenom stanju i optimalnoj brojnosti. Visoka trofejna vrednost je veoma značajna karakteristika koja utiče na atraktivnost proizvoda i pokazatelj je uspešnosti lov-

Tabela 2. Elementi lovnoturističkog proizvoda prema Hoferu

Lov	Putovanje	Boravak
<ul style="list-style-type: none"> ▶ vrsta divljači ili kombinacija više vrsta ▶ lovnoturistička destinacija ▶ metode lova ▶ organizacija turističkog lova ▶ vodič ▶ dozvola za lov ▶ osiguranje ▶ priprema trofeja 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ avionske karte ▶ transfer do i unutar lovišta ▶ viza ▶ dokumentacija oko uvoza ili tranzita lovačkog oružja ▶ CITES* dokumenti ▶ veterinarsko uverenje ▶ transport trofeja 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ hrana i smeštaj ▶ prevodilačke usluge ▶ kulturni ili drugi prateći programi

Izvor: Hofer, 2002.

* Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES). Konvencija ima za cilj da reguliše prekograničnu trgovinu divljim vrstama i njihovim derivatima kroz sistem dozvola i sertifikata, i da obezbedi da je takva trgovina u skladu sa principom održivosti.

nog gazdovanja. Međutim, pored divljači, od značaja je i stanište, odnosno karakteristike i atraktivnost ambijenta u kome se vrši turistički lov.

Lovnoturistički proizvod koji lovnoturističke agencije nude može biti veoma različitih karakteristika i predstavlja kombinaciju mnogih elemenata. Postoje ponude koje se fokusiraju na luksuzna putovanja, visoku trofejnu vrednost divljači i velike šanse za uspeh. Drugi

više ističu avanturu i fizički izazov, ili pak, naglašavaju mogućnost kombinovanja porodičnog odmora sa lovom. Prema Hoferu (2002) lovnoturistički proizvod se može podeliti u tri kategorije:

- „all-inclusive“ lov;
- aranžmani koji ostavljaju određen izbor lovcu (npr. u pogledu kvaliteta trofeja, aranžmana putovanja, kvaliteta smeštaja) i
- individualni aranžmani.

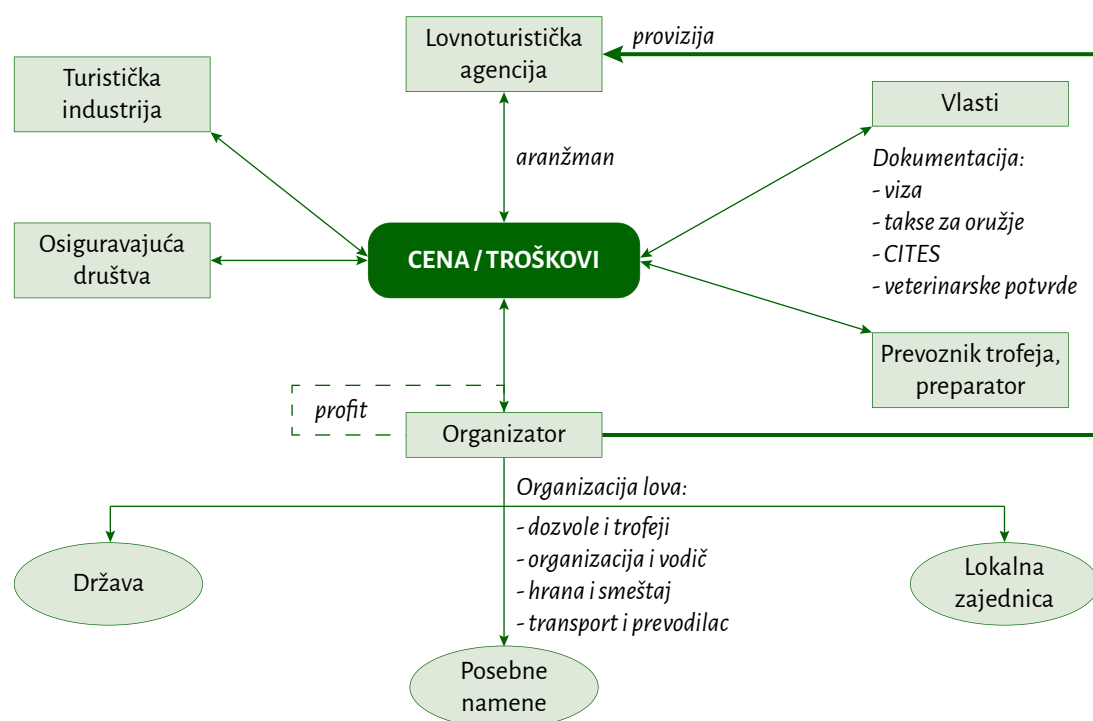
ODREĐIVANJE CENE LOVNOTURISTIČKOG PROIZVODA

Cena predstavlja značajan element marketing-miksa, a u lovnom turizmu predstavlja generator njegovog razvoja (Prentović, 2014). Kroz cenu proizvod dobija tržišnu vrednost, odnosno cena lovnoturističkoj destinaciji pruža mogućnost postojanja (opstanka) na tržištu, ali i progresa (unapređenja). Cena se javlja i kao indikator kvaliteta i kvantiteta svih usluga nastalih za vreme lovnoturističkog aranžmana. Cena lovnoturističkog proizvoda zavisi od više komponenata, internih i eksternih faktora (Grafikon 1).

Prentović (2014) ističe da u lovnoturističkom kontekstu, lovnoturistička tražnja i konkuren-

cija predstavljaju eksterne faktore u procesu utvrđivanja cene lovnoturističkog proizvoda. Kao interne faktore koji utiču na cenu, on izdvaja troškove, koji određuju donju granicu cene. U lovnoturističkoj industriji, to su troškovi koji se odnose na proizvodnju, negu i zaštitu divljači, održavanje i unapređivanje stanišnih uslova, izgradnju i održavanje lovno-tehničkih objekata, organizaciju i sprovođenje turističkog lova i dr. Gornja granica cene determinisana je spremnošću turista da po datoj ceni kupuju određeni turistički proizvod.

Hofer (2002), navodi da sam turistički lov čini jednu trećinu cene, drugu trećinu čine



➔ **Grafikon 1.** Glavne komponente lovnoturističkog proizvoda i tok novca
Izvor: Hofer, 2002, prilagođeno

putni troškovi (troškovi transporta), a troškovi za dodatne usluge čine poslednju trećinu. Međutim, on naglašava da postoji širok raspon, u zavisnosti od udaljenosti destinacije i vrste divljači koja se lovi. Na primer, na cenu lovnoturističkog aranžmana značajno će uticati vrsta divljači koja se lovi (sitna ili krupna), njena brojnost, ali i njen kvalitet, odnosno pol, starosna kategorija, težina ili kvalitet trofeja. Međutim, treba imati u vidu i da kvalitet trofeja različito utiče na cenu u zavisnosti od vrste divljači (npr. trofej jelena u zlatnoj medalji značajno je skuplji u odnosu na trofej vepra u zlatnoj medalji). Važan element cene je novčana vrednost trofeja, koja je cena koju organizator postavlja za odstrel određenog primerka. U zavisnosti od zemlje i sistema lova, cenu trofeja ponekad određuje nadležni organ. Može biti ili fiksna cena, ili progresivna prema kvalitetu trofeja, što je uglavnom slučaj kod krupne divljači (Hofer, 2002).

Hofer (2002) ističe da za svoju uslugu, agencije naplaćuju od lovca naknadu i njihov glavni prihod dolazi od provizija koje plaćaju odgovarajući organizatori za prodane lovove. Provizije iznose otprilike 10-20% od vrednosti lova.

Kultura lova utiče na cene i dizajn lovnoturističkog proizvoda. U srednjoj i južnoj Evropi najveći prihod od lovnog turizma odnosi se na trofejnu naknadu, odnosno na cenu koju lovac plaća za određenu trofejnu vrednost, često procenjenju na osnovu veličine ili kvaliteta trofeja. Ovo se odnosi na težinu ili dužinu odstreljene divljači, dok se kvalitet obično ocenjuje korišćenjem CIC¹ poena. Na primer, za papkare, takse mogu iznositi i hiljade evra. Pored toga, na cenu utiče i nivo kvaliteta smeštaja, ugostiteljskih usluga i usluge prevoza. Mora se, međutim, imati na umu da visoke cene zahtevaju i visok nivo kvaliteta usluga, kako u pogledu lovačkog tako i u pogledu turističkih iskustava (Kalabova, 2023).

U zemljama u kojima trofejni lov nije deo tradicije i kulture lova (npr. skandinavske zemlje), odnosno gde veličina trofeja nije od velikog značaja za lovca, lovac turista plaća svojevrсно lovačko iskustvo u određenom prirodnom ambijentu. U tim slučajevima najveći potencijal za ostvarivanje prihoda imaju ostale aktivnosti koje su uključene u lov (kao što su ugostiteljske usluge i smeštaj). Zbog toga su u tim zemljama cene vezane za lovnoturističke aktivnosti često znatno niže.

¹ CIC - The International Council for Game and Wildlife Conservation. Ova organizacija je kreirala međunarodni sistem za praćenje i upoređivanje lovačkih trofeja različitih vrsta sa jedinstvenim mernim parametrima specifičnim za svaku lovnu vrstu. CIC propisuje način ocenjivanja lovačkih trofeja i sistem bodovanja trofejne vrednosti pomoću određenih formula. Krajnja vrednost ocenjenog trofeja izražava se u CIC poenima.

LOVNOTURISTIČKA DESTINACIJA I NJENE SPECIFIČNOSTI

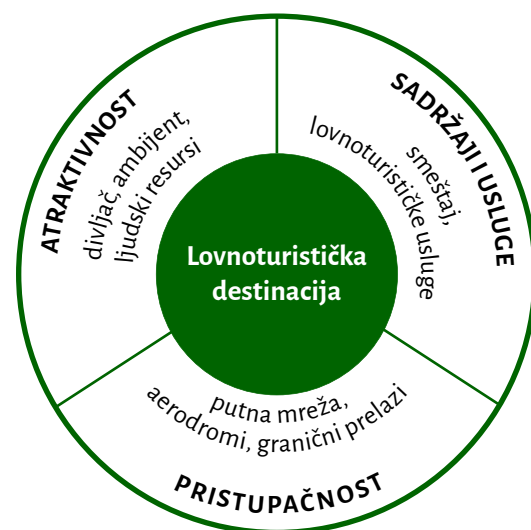
POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE LOVNOTURISTIČKE DESTINACIJE

Pojam turističke destinacije više puta je definisan, kako u domaćoj tako i u stranoj naučnoj i stručnoj literaturi. Jedna od definicija predstavlja turističku destinaciju kao „manje ili više zaokruženu geografsku celinu koja raspolaze atraktivnim, komunikativnim i receptivnim faktorima, tj. svim onim prirodnim, društvenim, antropogenim, kulturno-istorijskim, saobraćajnim i pretpostavkama za smeštaj, ishranu, zabavu, razonodu i rekreaciju (tj. izgrađena turistička ponuda)“ (Vasović, Jovičić, 1982). Popesku (2016), navodi da je turistička destinacija skup različitih komponenata koje zajedničkim delovanjem obezbeđuju zadovoljavanje potreba turista. Polazeći od ovih definicija, Prentović (2014) ističe lovište kao vrlo specifičnu turističku destinaciju. Naime, lovište predstavlja, pre svega, prostor na kome određene vrste lovne divljači egzistiraju. Međutim, istovremeno, lovište predstavlja i mesto gde se sprovode lovnoturističke aktivnosti, odnosno lovnoturističku destinaciju. Imajući ovo za polazište, Prentović (2014) je među prvima definisao lovnoturističku destinaciju i njene osnovne karakteristike. To je, s jedne strane, destinacija lovnog turizma, a s druge strane osnovna prostorna celina za postojanje divljači. Lovište, kao deo prirode, predstavlja svojevrsnu turističku destinaciju u kojoj se odvijaju lovnoturističke aktivnosti.

Kako Bakić (2007) navodi, osnovni elementi turističke destinacije su *atraktivnost* (prirodne i antropogene pogodnosti unutar destinacije kao što su prirodni i ljudski resursi, materijalno-tehnički resursi); *pristupačnost* (izražena u ceni, brzini i pogodnosti dolaska na odredište) i *uslovi za boravak*, tj. adekvatni objekti za smeštaj i ishranu, sa drugim bitnim pretpostavkama unutar i izvan destinacije (komunalna, internet i PTT infrastruktura i slično, lokalni

transport, uslovi za sportsko-rekreativne, kulturno-zabavne aktivnosti, šoping i druge usluge). Popesku (2016) proširuje spektar osnovnih elemenata i kao glavne elemente turističke destinacije navodi: *osnovne atraktivnosti, izgrađeno okruženje* koje obezbeđuje prostorni identitet, *potpomažuće usluge* i *ambijent*, odnosno *socio-kulturne dimenzije destinacije*.

Prentović (2014) ističe da lovište, kao potencijalna destinacija lovnog turizma, u okviru tri navedene karakteristike ima i specifične preuslove neophodne za sprovođenje lovnoturističkih aktivnosti (Grafikon 2, Tabela 3).



➤ **Grafikon 2.** Elementi lovnoturističke destinacije
Izvor: Matejević, Marković, 2023.

Atraktivnost - Glavna atraktivnost lovišta, kao turističke destinacije, je jedna ili više vrsta divljači sa odgovarajućim kvantitativnim i kvalitativnim karakteristikama relevantnim za organizaciju turističkog lova. Međutim, značajnu atraktivnost lovišta predstavljaju i pogodne lovne oblasti sa svojom rekreacionom i estetskom važnošću. Atraktivnost lovišta upotpunjuje



📌 **Slika 2.** Estetska dimenzija staništa veoma je značajna za atraktivnost destinacije (NP Sutjeska)
Foto: Ponjiger, I.

njuju potrebni lovnotehnički objekti kao što su niske i visoke čeke, osmatračnice, lovne staze, površine za testiranje oružja i drugi veštački objekti u lovištu. Međutim, i ljudski resursi takođe predstavljaju jednu od atraktivnosti lovišta (Prentović, 2006). Pod tim ljudskim resursima podrazumevaju se upravnici lovišta koji su stručni i sposobni da organizuju bezbedne i uspešne turističke lovove. Ako lovna destinacija ima optimalan fond divljači, upravnici moraju stalno da rade na poboljšanju ostalih elemenata lovnoturističkog proizvoda kako bi se povećala vidljivost destinacije na tržištu lovnog turizma. U atraktivne elemente lovnoturističke destinacije mogu se svrstati i socio-kulturne dimenzije destinacije. Naime, posebna atraktivnost u lovnom turizmu mogu biti različiti lovački običaji koji predstavljaju specifičnost lovačke tradicije na datoj lovnoturističkoj destinaciji.

Sadržaji i usluge - Važan segment svake lovnoturističke destinacije su odgovarajući

smeštajni i drugi sadržaji u lovištu. To uključuje komforne lovačke kuće, objekte za lovačke pse, sadržaje za rekreaciju i zabavne aktivnosti (Prentović, 2006; 2015; Martín-Delgado i sar., 2020; Matejević i sar., 2022). S obzirom da se lovnoturističke aktivnosti sprovode u prirodi, bitan element je i prevozno sredstvo. Dakle, objekti treba da sadrže sredstva za prevoz turista lovaca od smeštajnih objekata do lovišta (revira, čeke i sl.) u kojima se obavlja lov. Tu spadaju terenska vozila, kočije, sanke, čamci i druga vozila pogodna za boravak na otvorenom. Unutar prijemnih objekata u lovištu postoji potreba za suvenirnicama, lovačkom opremom i drugim artiklima potrebnim turistima, lovcima i članovima njihovih porodica koji često borave sa njima u lovištu.

Pristupačnost - Pristupačnost je takođe važan segment lovnoturističke destinacije. S obzirom na dve kategorije potencijalnih turista lovaca (strani/domaći), pristupačnost se može dvojako posmatrati, tj. može se govoriti o pristupačnosti koja se odnosi na područja zanimljiva inostranim ili područja interesantna domaćim turistima. Kada je reč o inostranim turistima, pristupačnost treba proceniti uzimajući u obzir udaljenost od glavnih saobraćajnih koridora, aerodroma ili vodenih puteva. Treba uzeti u obzir i kvalitet puteva koji vode od glavnih saobraćajnih koridora, aerodroma, odnosno luka do date destinacije. Na domaćem lovnoturističkom tržištu, glavna emitivna područja su veliki gradovi i njihova okolina, te se pristupačnost lovišta, kao lovnoturističke destinacije, procenjuje uzimajući u obzir udaljenost i kvalitet puteva od određenog centra (područja) do potencijalne destinacije.

Tabela 3. Osnovni elementi lovnoturističke destinacije

	Napomena	Primer
Atraktivnost	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Lovna divljač (trofejna vrednost ili vrsta divljači); ▶ Stanište i pejzaži, odnosno prostorni izgled destinacije; ▶ Lovna infrastruktura (čeke, štandovi i sl.); ▶ Profesionalni ljudski kadrovi; ▶ Socio-kulturne dimenzije (lovačka tradicija...). 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Trofejna jelenska divljač (Lovište „Apatinski rit“); ▶ Vuk (Lovište LU Knjaževac); ▶ Sika jelen (Lovište Doupov, Češka); ▶ Trofejna lopatarska divljač (mnoga lovišta u Mađarskoj i Češkoj).
Sadržaji i usluge	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Smeštajni kapaciteti; ▶ Lovnoturističke usluge. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Lovište Karakuša, JP Vojvodinašume.
Pristupačnost	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Udaljenost od glavnih saobraćajnih koridora/ aerodroma; ▶ Kvalitet puteva; ▶ Granični prelazi (administrativne poteškoće). 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Dobra pristupačnost – lovište LU Zrenjanin; ▶ Loša pristupačnost – lovišta jako udaljena od aerodroma, autoputeva i magistralnih saobraćajnica.



Slika 3. Izgrađeno okruženje obezbeđuje prostorni identitet lovnoturističke destinacije – A. i B. Lovište „Subotičke šume“; C. i D. Lovište „Gemenc“, Mađarska
 Foto: Matejević, M.

Prentović (2014), konstatuje da je lovnoturistička destinacija vrlo specifična u odnosu na uobičajeni pojam turističke destinacije, jer se u njoj zadovoljavaju vrlo specifične potrebe tu-

rista (lov i njemu srodne aktivnosti). Lovnoturističku destinaciju karakterišu i druge bitne odlike turističkih destinacija lokalnog odnosno regionalnog karaktera.

VRSTE LOVNOTURISTIČKIH DESTINACIJA

Severna Amerika i Zapadna Evropa su na međunarodnom lovnoturističkom tržištu oduvek bile veoma značajne kako u smislu lovnoturističke ponude, tako i lovnoturističke potražnje, iako oba ova regiona imaju svoja značajna domaća tržišta (ili u slučaju Evrope, domaća i unutarevropska tržišta) (Lovelock, 2008). Međutim, na internacionalnom lovno-

turističkom tržištu pojavile su se vremenom i nove destinacije kao i novi emitivni regioni. Lovelock (2008) navodi da su se Centralna i Istočna Evropa, kao i zemlje Balkana pojavile kao rastuća receptivna područja za inostrane lovce turiste, a ističe i povećanje lovnoturističkih aktivnosti u zemljama poput Poljske, Mađarske, Bugarske i Rumunije. U

Tabela 4. Klasifikacija lovnoturističkih destinacija

Tip destinacije	Primer zemalja	Osobine
Tradicionalne zemlje „starog sveta“	Nemačka, Francuska, Velika Britanija, Italija	Jako domaće i unutarevropsko tržište, tradicionalne vrste divljači.
Tradicionalne zemlje „novog sveta“	Južna Afrika, Zimbabve, Bocvana, SAD, Kanada	Glavne receptivne zemlje na međunarodnom lovnoturističkom tržištu. Neke se destinacije susreću sa stagnacijom i problemima sa zaštitom prirode.
Zemlje „starog sveta“ u razvoju	Poljska, Bugarska, Rumunija, zemlje Balkana	Čvrsto domaće tržište. Porast broja turista zbog pristupačnih cena i neopterećenih lovnih područja. Komplementarne kulturne vrednosti.
Zemlje „novog sveta“ u razvoju	Čile, Argentina, Meksiko, Australija, Novi Zeland, Togo i slično	Sve više dostupne po ceni. Bezbednost je i dalje problematična u nekim afričkim zemljama.
„Novootkrivene“ zemlje	Kazahstan, Uzbekistan, Kina, Azerbejdžan, Mongolija, Rusija	Lov divljih vrsta koje su u drugim delovima sveta trajno zaštićene ili su endemske vrste (ima ih samo na tom području).

Izvor: Lovelock, B. (2008)

skandinavskim zemljama takođe se u izvesnoj meri beleži porast dolazaka lovaca iz Zapadne Evrope. Centralnoazijske zemlje poput Kazahstana i Mongolije takođe postaju sve popularnije lovnoturističke destinacije, koje su turistima interesantne zbog cene, novina i pojave do sada retkih prilika da se love određene interesantne lovne vrste koje ne egzistiraju na području Evrope (Lovelock, 2008).

Iako bi svaka zemlja mogla da ima lovnoturističku ponudu, ipak su neke lovnoturističke destinacije konkurentnije od drugih. Do sada je bilo malo istraživanja konkurentnosti lovnoturističkih destinacija, ali pojedini autori ističu važnost niza međusobno povezanih faktora koji se kombinuju na takav način da proizvode „uspešne“ destinacije. Konkurentnost lovnoturističke destinacije ne zavisi pojednostavljeno samo od prisustva određenih traženih vrsta divljači, već može zavisiti od niza drugih faktora kao što su (Lovelock, 2008):

- svest o postojanju lovnoturističkog proizvoda, generisana prisustvom na međunarodnim sajmovima lova i drugim oblicima promocije;
- postojanje prijemčivih i praktičnih zakonskih regulativa o prenosu vatrenog lovačkog oružja;
- odgovarajući pravni status željene lovne vrste (tj. nezaštićene, lovostajem zaštićene...);
- lovna sezona (npr. destinacije na južnoj hemisferi koje pružaju lov van sezone za lovce turiste sa severne hemisfere);

- organizacija lova sa uvažavanjem etičkih kodeksa;
- mali lovni pritisak, odnosno manji broj lovaca turista u istom vremenskom periodu;
- komplementarne ciljne lovne vrste divljači u neposrednoj geografskoj blizini;
- visoka trofejna vrednost jedinki dobijena kroz dobro planirano lovno gazdovanje;
- iskusni vodiči i organizatori turističkog lova;
- atraktivni pejzaži i druge prirodne i kulturne atrakcije;
- niska vrednost valute – kursne prednosti;
- dobro razvijen sektor vazdušnog saobraćaja i dobra saobraćajna mreža;
- dodatne aktivnosti za članove porodice/prijatelje u pratnji, npr. avanturistički turizam, vinski turizam, kulturni turizam, ruralni turizam i slično;
- snažan i pozitivan imidž destinacije u celini, naročito imidž destinacije kao bezbedne i sigurne destinacije.

Međutim, Lovelock (2008) ističe da je cenovna konkurentnost primarni faktor, a u priilog tome navodi da je sve veći trend da zapadnoevropski lovci putuju u Centralnu i Istočnu Evropu, ili čak Centralnu Aziju radi turističkog lova. Takođe, norveški lovci prelaze granicu da bi lovili losove u Švedskoj – fenomen koji je povezan i sa dostupnošću divljači i sa cenom. S druge strane, on navodi da kada je niz destinacija na sličan način konkurentan po ceni, ili kao u slučaju sa Novim Zelandom, kada je de-



↑ **Slika 4.** Ispravni i funkcionalni lovno-tehnički objekti neophodni su za uspešan turistički lov - A. Lovište „Karkuša“ (Srbija); B. Lovište „Doupov“ (Češka); C. Lovište „Alija“ (Srbija); D. Lovište „Vorovo“, NP Fruška Gora“ (Srbija)
 Foto: Matejević, M.

stinacija prilično periferna u smislu vreme-
 na i cene pristupa, drugi faktori sve više igraju
 ulogu u donošenju odluka potencijalnih lovaca
 turista o destinaciji. Naravno, za one lovce koji
 su veoma visoko platežnih sposobnosti, izbor

destinacije nije zasnovan na ceni već na dru-
 gim navedenim faktorima. Ipak, najveći deo
 lovnoturističkog tržišta čine lovci kojima je
 cena važna i koji više učestvuju u domaćem ili
 unutarregionalnom lovnom turizmu.

UTICAJ LOVNOG TURIZMA NA OKRUŽENJE

lovstvo i sa njim povezane brojne privredne delatnosti (šumarstvo, poljoprivreda, vodoprivreda, industrija, ugostiteljstvo, saobraćaj, trgovina, zanatstvo i dr.) učestvuju u formiranju i oblikovanju lovnoturističkog proizvoda. Najznačajniji doprinos pruža lovstvo, kao poseban oblik privređivanja. S druge strane, lovni turizam vraća lovstvu značajan deo ostvarenog prihoda, koji se u najvećem delu usmerava na investiranje u lovstvo, odnosno u proizvodnju, negu i zaštitu divljači, kao i u poboljšavanje ukupnih uslova za sprovođenje turističkog lova u lovištima (izgradnja i uređenje lovnoturističke infrastrukture).

POZITIVNI EFEKTI LOVNOG TURIZMA

Lovni turizam obezbeđuje ekonomsku korist koja nadmašuje onu od konvencionalne poljoprivrede i doprinosi očuvanju biodiverzитета. Damm (2008) ističe da se pri lovnoturističkim aktivnostima izbegavaju problemi koji se javljaju tokom aktivnosti ekoturizma, s obzirom da lovni turizam ima potencijal da obezbedi relativno velike finansijske prilive određenim područjima, a da pri tom nije neophodno veliko ulaganje u dodatnu infrastrukturu. On, dalje, naglašava da je negativan uticaj lovnoturističkih aktivnosti minimalan i dodaje da je jedan od rezultata dobrog upravljanja divljim populacijama optimalna brojnost zrelih trofejnih jedinki.

Kao što je ranije navedeno, lovni turizam se u naučnoj literaturi svrstava u „potrošački“ način korišćenja divljih životinja za razliku od „nepotrošačkih“ oblika korišćenja (npr. foto-turizam ili turizam u prirodi). Svakako da se uspešnim sprovođenjem lovnoturističke aktivnosti, prirodni resurs na kome se zasniva ova aktivnost direktno koristi (divljač se odstreljuje), i stoga je veoma važno da se sve ovakve aktivnosti zasnivaju na veoma pažljivo planiranom lovnom gazdovanju. S druge strane, svaki oblik turizma na određen način troši ili degradira prirodna dobra. Ovo je naročito naglašeno u masovnim oblicima turizma kada prirodni resursi mogu pretrpeti veliku štetu, ali čak i kroz manje intenzivne oblike turizma. Masovni turizam zahteva značajnu

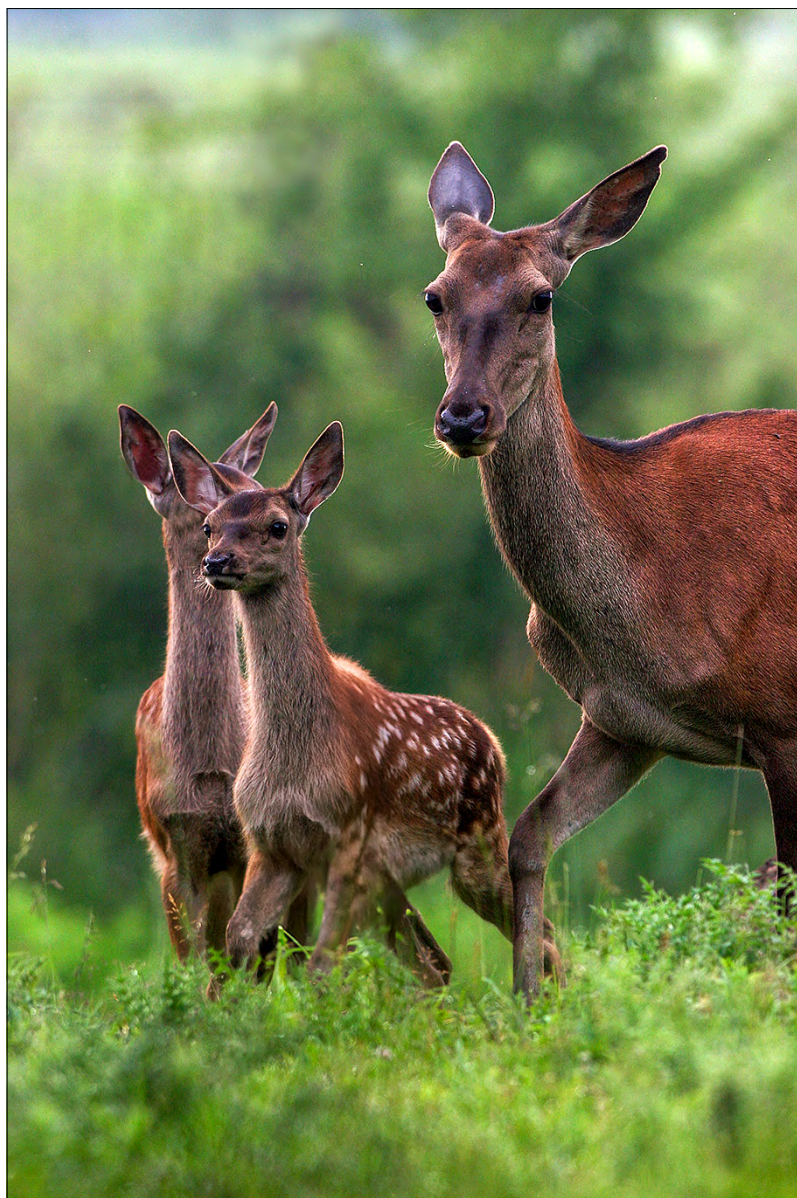
izgradnju turističke infrastrukture koja može u velikoj meri izmeniti prirodne karakteristike određenog područja. Lovni turizam, nasuprot tome, kao oblik turizma divljeg sveta ne zahteva veoma razvijenu infrastrukturu, a relativno visoke prihode može ostvariti mali broj turista. Ako se sredstva koja se ostvaraju kroz održivi lovni turizam usmere ka očuvanju i ako lokalno stanovništvo deli ekonomske koristi, ovaj oblik korišćenja prirodnih resursa može imati direktnu ulogu u poboljšanju standarda ruralnog stanovništva i doprineti zaštiti divljih populacija.

Istraživajući uticaj lovnoturističke industrije na području afričkog kontinenta, Lindsey i sar. (2007) došli su do zaključka da lovni turizam ima niz karakteristika koje mu omogućavaju da ima potencijalno ključnu ulogu u zaštiti prirode, naročito izvan nacionalnih parkova i u područjima gde alternativna upotreba zemljišta zasnovana na korišćenju divljih životinja (foto-safari, ekoturizam) možda neće biti održiva. U svojim zaključcima, oni navode da:

- **Lovni turizam može biti održiv.** Lovni turizam može da igra ključnu ulogu u očuvanju čak i ugroženih vrsta divljači. Kada su vrste kritično ugrožene, neophodan je potpuni prekid svih lovnih aktivnosti, ali kasnije, prihodi od strogo regulisanog lovnog turizma mogu pružiti važne podsticaje za pažljivo upravljanje i zaštitu divljači. Tako-

đe, lovni turizam može igrati važnu ulogu u rehabilitaciji staništa određenih vrsta divljači.

- **Lovni turizam predstavlja finansijski podsticaj za zaštitu prirode.** Finansijski podsticaji iz lovnog turizma efektivno više nego udvostručuju površinu zemljišta koja se koristi za zaštitu divljih životinja, u odnosu na ono što bi se očuvalo oslanjajući se samo na nacionalne parkove.
- **Lovni turizam je značajan vid korišćenja zemljišta u privatnom vlasništvu.** Pravo zemljoposjednika na korišćenje divljači u pojedinim afričkim državama rezultiralo je velikim preobražavanjem stočnih rančeva u rančeve za divljač radi razvoja lovnog turizma, što je dovelo do velikog povećanja populacija divljih životinja (čak i 80% u Namibiji).
- **Lovni turizam je značajan vid korišćenja zemljišta u državnom vlasništvu.** Nekoliko afričkih zemalja oformilo je velike rezervate divljači, koji se pored nacionalnih parkova, takođe bave zaštitom divljih životinja. Za ova područja, lovni turizam predstavlja jedan od glavnih izvora prihoda. U kontekstu afričkog kontinenta, ovakve koncesije u državnom vlasništvu od velikog su značaja, s obzirom da su oformljene u zemljama koje inače imaju mali deo površine pod određenim stepenom zaštite.
- **Lovni turizam ima značajan doprinos u očuvanju lokalnih zajednica.** Lovni turizam je ključna komponenta očuvanja lokalne zajednice u nekoliko afričkih zemalja. U delovima Zambije, Zimbabvea, Bocvane, Namibije i Tanzanije, prihodi od lovnog turizma doveli su do poboljšanja odnosa prema divljim životinjama među lokalnim zajednicama, povećane uključenosti zajednica u programe zaštite divljih životinja, zahteva da se zemljište uključi u projekte upravljanja divljim životinjama, i do povećanja populacije divljih životinja.
- **Lovni turizam ostvaruje prihode u oblastima gde se drugi oblici turizma ne mogu razvijati.** Lovni turizam je održiv u nekoliko zemalja koje primaju malo konvencionalnih turista, i u udaljenim delovima zemalja. Lovni turizam ima nekoliko prednosti u odnosu na foto-safari turizam. Najpre, lovni turizam je potencijalno održiv u udaljenim oblastima bez infrastrukture, atraktivnog pejzaža ili velike gustine vidljivih divljih životinja. Pored toga, lovno-turistička industrija je otpornija na političku nestabilnost od drugih vidova turizma. Prihodi od lovnog turizma su od velikog značaja zato što nema dovoljno ostalih turista da bi ostvarilo finansiranje za sva zaštićena područja. Čak i u najposećenijim zemljama (kao što su Južna Afrika ili Tanzanija), prihodi od turizma su dovoljni da pokriju troškove samo nekih nacionalnih parkova. S druge strane, u predelima afričkog kontinenta gde je razvijen foto-safari turizam nesumnjivo donosi veće bruto prihode od lovnog turizma, i pruža značajno veće mogućnosti za zapošljavanje lokalnog stanovništva.
- **Lovni turizam ne isključuje druge oblike korišćenja resursa.** Za razliku od većine nacionalnih parkova, mnoga lovišta u Africi dozvoljavaju korišćenje prirodnih resursa od strane lokalnih zajednica u vidu ispaše, sakupljanja ogrevnog materijala i u nekim slučajevima kontrolisanog lova radi prehrane.
- **Lovni turizam generiše visoke prihode od malog broja lovaca turista.** Lovni turizam generiše znatno veći prihod po klijentu od ekoturizma, iako ne nužno veći bruto prihod. Shodno tome, prihodi od lovnog turizma se potencijalno mogu ostvariti uz manje uticaje na životnu sredinu i staništa divljači.
- **Lovni turizam predstavlja sredstvo za kontrolu divljih životinja.** Ovo je naročito značajno ako se imaju u vidu vrste divljih životinja koje napadaju i uništavaju stoku, useve, pa u krajnjem slučaju i ljude. Kroz njihovu kontrolu i valorizaciju u lovnom turizmu, utiče se i na smanjenje njihovog odstrela u krivolovu i drugih konfliktnih situacija do kojih može doći.
- **Lovni turizam može smanjiti ilegalni lov.** Organizatori lovnoturističkih aktivnosti bore se protiv krivolova kako bi zaštitili resurse divljih životinja od kojih zavise, a sa druge strane i utiču na podizanje svesti kod lokalnih zajednica o značaju očuvanja divljih životinja.



↗ **Slika 5.** Lovni turizam se mora zasnivati na ekološkoj održivosti
 Foto: Pap, J.

Damm (2008) naglašava da za ruralno stanovništvo, posebno u zemljama u razvoju, održivo korišćenje divljih životinja (meso, novčani prihod) predstavlja konkretan pod-

sticaj za očuvanje životinja na njihovoj zemlji i služi kao kompenzacija za štete na imovini i usevima. Prihodi od lovnog turizma omogućavaju vladinim ili privatnim agencijama za upravljanje divljim životinjama da finansiraju zaštitne mere (na primer aktivnosti protiv krivolova, zaštita staništa i/ili obnova), koje inače ne bi mogle da se finansiraju zbog drugih prioriteta. Značajno je da lovni turizam stvara prihode i doprinosi zaštiti prirode u oblastima koje možda nisu pogodne za ostale oblike turizma.

Dakle, kroz lovni turizam države, kao i lokalne zajednice, ostvaruje se niz prednosti (CIC Tropical Game Commission, 2008):

- očuvanje ekosistema;
- zamena potencijalno destruktivnog korišćenja zemljišta sa upravljanjem divljim životinjama kao oblikom ekološki prihvatljivog korišćenja zemljišta;
- stvaranje prihoda i zapošljavanje u siromašnim i ugroženim područjima;
- direktne koristi za ruralno stanovništvo – prihodi, ishrana, radna mesta, radno angažovanje;
- ekonomsko i mudro korišćenje staništa koja nisu pogodna za poljoprivredu i konvencionalni turizam;
- očuvanje ekosistema korišćenjem alternativa intenzivnoj poljoprivredi;
- podizanje svesti kod lokalnog stanovništva o vrednosti divljih životinja koje se inače, u nekim zajednicama, smatraju samo štetnim;
- manji negativni uticaji na životnu sredinu u poređenju sa drugim oblicima turizma;
- smanjenje krivolova zajedničkim naporima svih zainteresovanih za prihode od lovnog turizma.

LOVNI TURIZAM U FUNKCIJI ZAŠTITE PRIRODE

Lovni turizam vraća lovstvu značajan deo ostvarenog prihoda, koji se u najvećoj meri usmerava na proizvodnju, negu i zaštitu divljači. S druge strane, deo finansijskih sredstava stečenih kroz lovnoturističke aktivnosti ulaže se u poboljšavanje ukupnih uslova za sprovođenje turističkog lova. Ovo, pre svega, obu-

hvata izgradnju, održavanje i popravku lovnotehničkih objekata, receptivnih objekata, transportnih sredstava itd.

Svetska fondacija za prirodu (World Wide Fund for Nature - WWF) je 2016. godine izdala saopštenje i svoj stav o trofejnom lovu, kada ga je definisala kao oblik korišćenja divljih živo-

tinja koji uključuje plaćanje lovačkog iskustva koje rezultira trofejnom. Zbog izrazitih razlika između pristupa očuvanju kopnenih i morskih vrsta, WWF podržava, pod određenim uslovima, samo trofejni lov kopnenih vrsta. Mnoge zemlje koriste trofejni lov kao sredstvo za očuvanje i upravljanje divljim životinjama u okviru šireg okvira programa održivog korišćenja, međutim, kada se ne upravlja ili se njime nepravilno upravlja, trofejni lov može imati ozbiljne štetne uticaje na divlje životinje. WWF prepoznaje raznolikost kulturnih stavova, mišljenja i etike u pogledu trofejnog lova, a ističe da je na vladama i lokalnim zajednicama da odrede i primene strategije koje najbolje služe njihovom prirodnom okruženju i stanovništvu.

WWF ističe da se trofejni lov, ako se zasniva na jasnom naučnom razumevanju dinamike populacije vrsta i kojim se pravilno upravlja, pokazao kao efikasan alat za očuvanje prirode u nekim zemljama i očuvanje određenih vrsta, uključujući ugrožene vrste. Takođe, stav WWF-a je da trofejni lov može da generiše značajnu ekonomsku korist, podršku zajednice i političku podršku i ima direktan pozitivan uticaj na ugrožene vrste i biodiverzitet kroz:

- kompenzaciju troškova života sa divljim životinjama koje su destruktivne i/ili ugrožavaju bezbednost ljudi;
- stvaranje ekonomskih koristi koje poboljšavaju egzistenciju i time podstiču lokalnu zajednicu, vlasnike zemljišta i druge korisnike da održivo upravljaju svojim populacijama divljih životinja i da izaberu očuvanje divljih životinja kao preferiranu opciju korišćenja zemljišta;
- stvaranje prihoda za vladine agencije što uzrokuje poboljšavanje njihove sposobnosti upravljanja divljim životinjama;
- omogućavanje direktne podrške smanjenju krivolova divljih životinja;
- stvaranje podrške za očuvanje biodiverzитета od strane lovaca koja se ogleda u zaštiti staništa i unapređenju životnih uslova divljači te očuvanju ekološkog balansa.

Dakle, WWF je stava da je trofejni lov, ukoliko se poštuju minimalni standardi zaštite, potencijalno sredstvo za očuvanje i zaštitu prirode koje se može smatrati delom ukupne

strategije zaštite, uključujući i ugrožene vrste. Međutim, WWF podržava trofejni lov samo ako trofejni lov pruža koristi populaciji divljih vrsta, njihovim staništima i povezanim ekosistemima; pruža ekonomske i druge koristi lokalnim zajednicama koje podstiču obnavljanje i očuvanje populacija divljih životinja; funkcioniše u okviru funkcionalnog pravnog okvira; kulturno i religijski odgovara lokalnoj zajednici; ispunjava druge minimalne standarde zaštite prirode. S druge strane, WWF se striktno protivi trofejnom lovu ako se lovnoturističke aktivnosti sprovode nezakonito; ako prihod od lovnog turizma ne ostvaruje vidljivu korist za zaštitu prirode i lokalne zajednice; ako se populacijama divljih životinja genetski ili nutritivno manipuliše radi veličine ili izgleda trofeja; ako se ne obezbedi poštovanje opšteprihvaćenih etičkih normi; ako se radi trofejnog lova unose alohtone ili egzotične vrste; ako se životinje premeštaju na lokaciju za posebne svrhe turističkog lova; ako je trofejni lov kulturološki i verski neprikladan u lokalnom kontekstu; ako se love životinje uzgojene u zatočeništvu („canned“ hunting).

Kao primer, Lindsey (2008) navodi da je na privatnom zemljištu u Južnoj Africi, trofejni lov bio od vitalnog značaja u promovisanju oporavka antilope bontebok tj. blesbok (*Dama discus dorcas*), crnog (belorepi) gnua (*Connochaetes gnu*), planinske zebre (*Ekuaus zebra*) i belog nosoroga (*Ceratotherium simum*) podsticanjem njihove reintrodukcije na rančeve divljači.

Kao što je navedeno, turistički lov, naročito trofejni lov, donosi znatno veći prihod po turisti od ekoturizma (Lindsey, 2008). Naime, lovci turisti plaćaju veće naknade po klijentu od konvencionalnih turista i tako se prihodi mogu generisati od manjeg broja ljudi, što rezultira potencijalno manjim uticajima na životnu sredinu. U Zimbabveu i Tanzaniji, na primer, prihodi koje generišu lovci turisti su 30 odnosno 14 puta veći od prihoda po foto-safari turisti. Lindsey (2008) navodi da se aranžmani ekoturizma u Africi često prodaju preko turističkih agencija na drugim kontinentima, te se značajan deo prihoda gubi iz zemalja domaćina. Nasuprot tome, ona ističe da se većina lovnoturističkih operatera koji rade u Africi nalaze u Africi (92,6%), a mnogi se nalaze u zemljama u kojima se najviše lovi (88%). U Bocva-

ni, 75% prihoda od trofejnog lova ostaje unutar zemlje, u poređenju sa 27% prihoda od drugih oblika turizma. S druge strane, u centralnoj

i zapadnoj Africi, većina operatera je sa sedištem u Evropi i tako značajan deo prihoda odlazi u inostranstvo.

NEGATIVNI EFEKTI LOVNOG TURIZMA

Pored pozitivnih efekata lovnog turizma, postoje i brojni problemi koji smanjuju doprinos lovnog turizma zaštiti prirode, a odnose se na etičke, biološke i društvene aspekte (Lindsey, 2008). Kako ističe Damm (2008), čak i u pozitivnim slučajevima, često ostaje otvoreno pitanje da li se sredstva dobijena lovnim turizmom dobro koriste. Lovne aktivnosti mogu imati i indirektan uticaj na životnu sredinu i divlje životinje. Ovo se ogleda kroz uticaj olova iz municije (naročito u lovu na ptice močvarice), zatim kroz uticaj na nelovne vrste ili na nelegalne načine (upotreba zamki), uticaj na staništa (npr. kroz vožnju vozilima van puta) ili na ponašanje životinja kroz njeno uznemiravanje (Bauer i Giles, 2002). Negativni uticaji dolaze do izražaja ukoliko se lovnoturističke aktivnosti ne sprovode prema principima održivog razvoja.

- Lokalna zajednica nekada nema značajnu korist od razvoja lovnog turizma, ukoliko su prihodi od lovnog turizma nepravedno raspoređeni što predstavlja najozbiljniju pretnju dugoročnoj održivosti lovnog turizma. Do neadekvatne raspodele prihoda od lovnog turizma najčešće dolazi iz više razloga među kojima Lindsey (2008) ističe: neadekvatno zakonodavstvo koje nedovoljno uključuje lokalne zajednice, neuspeh nacionalnih vlada da prenesu vlasništvo nad divljim životinjama na zajednice i nedostatak veština među lokalnim zajednicama koje su im neophodne da učestvuju u organizaciji i sprovođenju lovnoturističkih aktivnosti.
- Odstrelne kvote u lovnoturističkim aktivnostima određuju se na osnovu utvrđene brojnosti populacija. Ukoliko brojnost populacija određene vrste divljači nije utvrđena standardnim načinima prebrojavanja i proračunavanja, već je zasnovana na pretpostavkama i nagađanjima, onda je vrlo moguće da dođe do neadekvatnog odstre-

la, odnosno prekomernog odstrela u lovnom turizmu.

- U lovnoturističkim aktivnostima, najčešće je veliki pritisak na određene vrste divljači i jedinke određenih karakteristika (mužjaci, kapitalna grla). Stoga, ukoliko odstrelne kvote nisu pažljivo isplanirane i projektovane, može doći do negativnog uticaja na populaciju određene vrste divljači (poremećaj polne ili starosne strukture u populaciji). Naime, trofejni lov usredsređen je u najvećoj meri na zrele muške jedinke (koje su, na primer, karakteristične po rogovima ili parogovima), te se stoga njihov udeo u populaciji može smanjiti ukoliko lovnoturističke aktivnosti nisu planski sprovedene i kontrolisane. Takođe, neadekvatan odstrel trofejnih grla, može dugoročno uticati i na veličinu trofeja u određenoj populaciji.
- U nekim zemljama može doći do neregularnog procesa davanja koncesija za lov sa negativnim implikacijama na zaštitu prirode. Negde se dodela koncesionih površina oslanja na diskreciono pravo nekoliko pojedinaca, što dovodi do smanjenja prihoda za državu, nepotizma, zloupotrebe ovlašćenja i korupcije.
- Korupcija može značajno uticati na lovni turizam na više nivoa, od vladinih službenika (ili zaposlenih u lovištima) koji zanemaruju prekoračenje kvota, do državnika koji favorizuju određene operatere prilikom davanja koncesija (Lindsey, 2008).
- Lov povećava mortalitet u određenim populacijama i stoga može promeniti njihovu dinamiku. Neadekvatno planiran ili sproveden lov može ozbiljno ugroziti održivost određenih lovnih populacija.

Bauer i Herr (2004), ističu da ako je lov neregulisan, može naneti nemerljive posledice po lovstvo i prirodu generalno. Međutim, oni takođe navode da je uticaj lova veoma promen-

ljiv parametar koji je određen faktorima kao što su:

- način lova (pogon, prigon, pirš, sa lovačkom psima, čekanje...)
- vrste koje se love (krupna divljač, sitna divljač, gustina populacije...)
- intenzitet lova (povremeni, redovni, kontinuirani)
- sezona lova
- vreme lova u toku dana (periodi odmora, periodi hranjenja)
- sredstva za lov (vatreno oružje, luk i strela, kamere)
- transport tokom lova (pešaci, konji, automobili, helikopteri...).

ODRŽIVI RAZVOJ LOVNOG TURIZMA

KONCEPT ODRŽIVOG RAZVOJA

Jedna od široko prihvaćenih definicija održivog razvoja predstavlja održivi razvoj kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjeg društva, bez ugrožavanja budućih generacija da i one budu u mogućnosti da zadovoljavaju svoje potrebe“ (WCED, 1987, preuzeto od Stojanović, 2023).

Koncept održivog razvoja predstavlja složen fenomen koji razvoj ljudskog društva ne posmatra isključivo kroz prizmu tehničko-tehnološkog napretka, povećanja materijalnih dobara i rasta životnog standarda. Umesto toga, sve više ga povezuje sa kulturnim, duhovnim i moralnim razvojem društvene zajednice, kao i svakog njenog pojedinačnog člana. Prentović (2014), naglašava da „ova koncepcija razvoja, polazeći od trajnosti i dugoročne održivosti ljudskog bitisanja, podrazumeva i odgovornost sadašnjih generacija za poboljšanje ukupnih uslova egzistencije budućih naraštaja uvažavanjem i unapređivanjem prirodnih resursa od kojih zavisi sadašnjost i budućnost ljudske vrste i ukupnog živog sveta na našoj planeti. Ona se rukovodi načelima ekološke, socijalne i ekonomske održivosti“.

Održivi razvoj, a naročito ekološka održivost, ne može se postići bez očuvanja biodiverziteta. Biodiverzitet obuhvata sve biološke resurse na planeti Zemlji i predstavlja ukupnu raznovrsnost i varijabilnost svih oblika života, uključujući gene, mikroorganizme, gljive,

biljke, životinje i sve ekosisteme u kojima su živa bića aktivni učesnici ekoloških procesa. Uži pojam od biodiverziteta je diverzitet divljači, koji se odnosi na sveukupnu raznolikost gena, vrsta i ekosistema divljih životinja koje su predmet lova.

Stojanović (2023), objašnjava da se koncepcija održivog razvoja bazira na tri ključna principa: (1) **društvenom**, koji se odnosi na ponašanje ljudi, sistem njihovih vrednosti i institucije; (2) **ekonomskom**, koji je u vezi sa distribucijom ograničenih resursa i (3) **ekološkom**, koji uključuje efekte ekonomskog i društvenog razvoja po životnu sredinu. Kako u ostalim privrednim granama, tako je i u turističkoj privredi od izuzetnog značaja poštovanje svih principa održivog razvoja u svrhu očuvanja prirodnih i kulturnih turističkih resursa i za buduće generacije.

Stojanović (2023, 28) održivi turizam definiše kao „vid turizma koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija i to bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene turističke potrebe“. Stojanović dalje pojašnjava da je održivi turizam koncepcija turističkog razvoja, upućena na očuvanje životne sredine, društvenih i kulturnih specifičnosti jedne određene destinacije, koju bi trebalo povezivati sa svim oblicima turizma kako alternativnim, tako i sa onim masovnim.

PRINCIPI ODRŽIVOSTI LOVNOG TURIZMA

Svakodnevne aktivnosti čoveka intenzivno utiču na životnu sredinu i oduvek su menjale i prilagođavale prirodu ljudskim potrebama, posebno kada je cilj osigurati egzistenciju. Pozitivan uticaj lovstva na očuvanje ekološke ravnoteže ogleđa se u zaštiti lovišta, poboljšanju biotopa divljači, lovu i zaštiti divljači, reintro-

dukciji vrsta i tako dalje. Krivolov ili lovokrađa mogu postati destabilizujući faktor, jer uzrokuju nekontrolisani i neplanirani odstrel i/ili ignoriše lovačku etiku. Slični negativni uticaji doprineli su skorom izumiranju određenih vrsta divljači. Svako preterano, neplansko i nekontrolisano iskorišćavanje divljih životi-

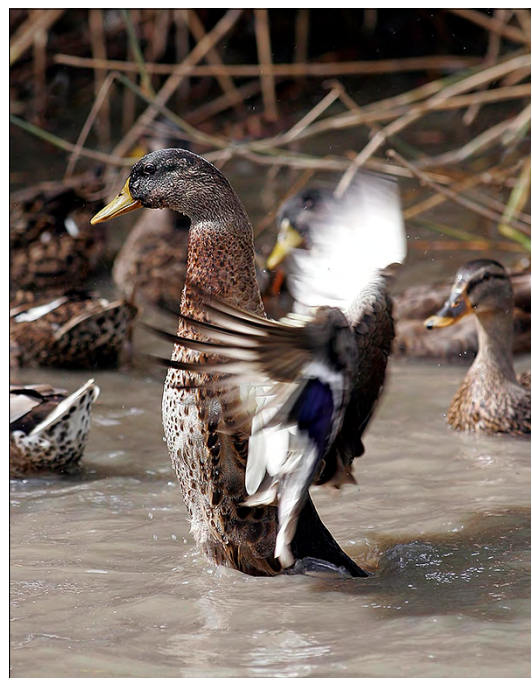
nja dovodi do poremećaja ekološke ravnoteže (Marković i sar., 2012).

Lovni turizam je vrlo delikatan segment turizma u prirodi i izaziva različite stavove, mišljenja, a ponekad i sukobe između interesnih grupa. Za održivi razvoj lovnog turizma potrebno je razumeti trenutno stanje i probleme u sektoru lovstva i lovnog turizma i sagledati ih sa ekološke, društvene i ekonomske pozicije. Održivi razvoj lovnog turizma omogućava njegovu optimalnu realizaciju i napredak bez degradacije i iscrpljivanja prirodnih faktora na kojima se taj razvoj zasniva, prvenstveno kada je u pitanju divljač i njena staništa. Međutim, lovnoturistički sektor se mora razvijati tako da ne ugrožava ekološku i društvenu održivost. Razumevanje potreba lokalne zajednice, vlasnika zemljišta, profesionalaca u turizmu koji se sprovodi u prirodi, lokalnih kultura lova, lokalnih lovaca i mišljanja javnosti prema lovnom turizmu vrlo je važno za uspešan razvoj sektora lovnog turizma (Report 220, 2022).

Uspešan razvoj lovnog turizma uslovljen je bogatstvom divljači. Životinjski svet posmatran kao prirodni resurs lovnog turizma nije samo jednostavan skup različitih vrsta divljači i jedinki, već složeni sistem različitih elemenata koji istovremeno čine važan sastavni deo biotopa i biocenoze, odnosno celokupnog ekosistema, zajedno sa biodiverzitetom svake zemlje i prirode uopšte. Trofeji, meso, koža i

drugi delovi odstreljene divljači predstavljaju značajne ekonomske elemente koji se unovčavaju kroz lov i lovni turizam. Ulovljena divljač je dakle glavni resurs lovnog turizma, a prirodni resursi se u lovnom turizmu troše direktno za razliku od većine drugih selektivnih oblika turizma. Lovni turizam dovodi do jednog oblika iskorišćavanja i trenutnog fizičkog korišćenja osnovnog prirodnog resursa. S druge strane, u drugim oblicima turizma takođe se koristi prirodni prostor za zadovoljenje potreba turista, ali bez njihovog fizičkog trošenja (Prentović, 2014). Marić (2003), takođe ističe da za razliku od proizvoda namenjenih drugim segmentima turističke tražnje, koji koriste prirodne prostore za zadovoljavanje potreba bez njihovog fizičkog trošenja, u lovnom turizmu dolazi do svojevrstne eksploatacije i trenutnog fizičkog korišćenja osnovnog prirodnog resursa, odnosno njegova direktna prodaja. Međutim, s ekološke tačke gledišta, dobro planirano i organizovano lovstvo i lovni turizam mogu biti vrlo korisni za zaštitu prirode (Bauer, Giles, 2002; Crosmary i sar., 2014; Selier & Minin, 2015; Muposhi i sar., 2016). Cooney i sar. (2017), ističu nekoliko pozitivnih uticaja lovnog turizma, kao što su podsticaji za vlasnike zemljišta da očuvaju ili obnove divlje životinje na svojoj zemlji, povećanje prihoda dodeljenog za upravljanje i očuvanje divljih životinja, kao i smanjenje nezakonitog lova div-

➤ **Slika 6.** Uspešan razvoj lovnog turizma uslovljen je bogatstvom divljači – divlje patke
Foto: Pap, J.



ljih životinja i kolizije između ljudi i divljih životinja. Međutim, Lindsey i Romanach (2007) ističu da je uloga lova u očuvanju prirode ograničena nizom problema, kao što su prekomerni odstrel divljači, neuspeh da se zajednicama dodeli dovoljno benefita, neusmerena distribucija prihoda i korupcija.

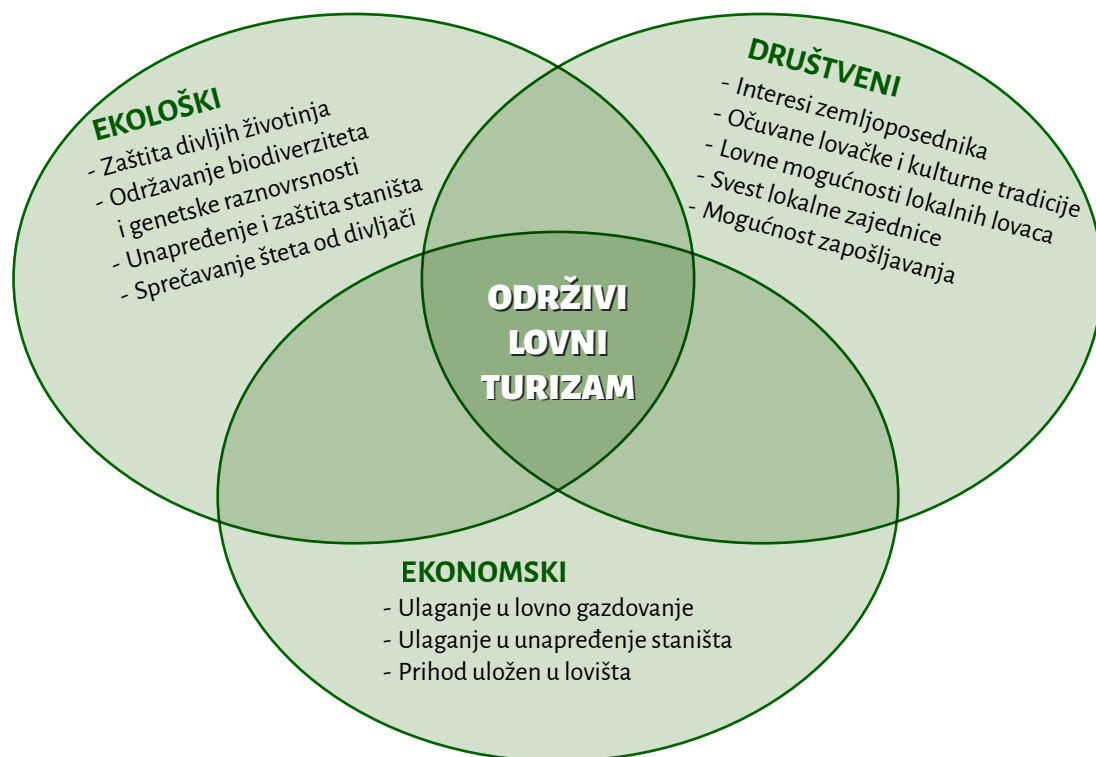
Domaći autori definisali su održivi razvoj lovstva na osnovu opštih definicija održivog razvoja, odnosno održivog upravljanja. Jedan od prvih autora koji je pisao o održivom lovnom turizmu je Marić (2003) koji je objasnio da održivi razvoj lovstva podrazumeva sve vidove upravljanja prirodom koji u kontinuitetu obezbeđuju izvornost stanišnih uslova, raznolikost, brojnost i kvalitet divljih životinja koje čine resursnu osnovu za zadovoljavanje raznovrsnih potreba sadašnjih i budućih generacija – rekreativnih, ekoloških, ekonomskih, naučnih i drugih. Marić (2003) je, takođe, istakao da održivi razvoj lovstva predstavlja razvojni koncept lovstva i proces u kome odnos čoveka i društva prema prirodi omogućava da se razvoj sprovede bez značajnijeg iscrpljivanja i većeg uništavanja onih resursa na kojima se lovstvo i zasniva. Prentović (2006), navodi da je suština održivog lovskog gazdovanja racionalno upravljanje resursima i manja eksploatacija divljači, očuvanje biodiverziteta i diverziteta divljači, proizvodnja, uzgoj i zaštita divljači. Održivo lovno gazdovanje se kasnije definiše i Zakonom o divljači i lovstvu (član 4, stav 28, Sl. glasnik 18/10) kao gazdovanje populacijama divljači na način i u obimu koji ne vodi ka dugoročnom smanjenju brojnosti, genetičke raznovrsnosti i areala njihovih populacija, održavajući njihov potencijal radi zadovoljenja potreba i težnji sadašnjih i budućih generacija.

Održivi razvoj lovstva podrazumeva da se svim oblicima upravljanja prirodom kontinuirano osigurava izvornost uslova staništa, kao i diverzitet, brojnost i kvalitet divljači koja čini resursnu osnovu za zadovoljavanje raznih potreba sadašnjih i budućih generacija - rekreacionih, ekoloških, ekonomskih, naučnih itd. Održivo upravljanje lovom ogleda se kroz racionalno upravljanje resursima i manje iskorišćavanje divljači, kroz očuvanje biodiverziteta, kao i kroz proizvodnju, uzgoj i zaštitu divljači (Marić, 2003). To podrazumeva da svi oblici gazdovanja divljači stalno održavaju original-

nost stanišnih uslova, raznovrsnost, brojnost i kvalitet divljači koje predstavljaju resursnu osnovu za zadovoljavanje raznovrsnih potreba sadašnjih i budućih generacija - rekreativnih, ekoloških, ekonomskih, naučnih i dr. (Kalabova, 2023). Održivi razvoj lovskog turizma podrazumeva potrebu za održivim razvojem lovstva uopšte. Samo lovno gazdovanje koje je zasnovano na konceptu održivosti može biti osnova za razvoj lovskog turizma na održiv način. U Evropskoj povelji o lovu i biodiverzitetu održivi lov se definiše kao „korišćenje vrsta divljači i njihovih staništa na način i intenzitetom koji ne dovode do dugoročnog opadanja biodiverziteta ili ometaju njegovu obnovu. Ovakvo korišćenje održava potencijal biodiverziteta da zadovolji potrebe i težnje sadašnjih i budućih generacija, kao i održavanje samog lova kao prihvaćene društvene, ekonomske i kulturne aktivnosti“ (Brainerd, 2007).

Načelo **ekološke održivosti** lovskog turizma podrazumeva očuvanje biološkog i genetskog diverziteta divljih životinja, kao i zaštitu i unapređenje staništa divljih životinja. Poboljšanje staništa divljih životinja uključuje različite aktivnosti koje se sprovode u lovištu radi stvaranja optimalnih uslova za život određenih vrsta divljači. Najčešće aktivnosti ove vrste obuhvataju pošumljavanje i stvaranje zelenih površina u lovištima, zaštitu divljači od direktnih i indirektnih negativnih uticaja, introdukciju ili reintrodukciju određenih vrsta divljači, kao i ograničavanje lova u pogledu mesta, vremena, načina lova ili vrste divljači. Ekološka održivost lovskog turizma zasniva se na potrebi osiguranja optimalnog razvoja i održavanja vitalnih ekoloških procesa, biodiverziteta i prirodnih resursa. S druge strane, sa stanovišta ekološke održivosti važno je uzeti u obzir i uticaj divljači na vegetaciju i sprečiti prekomerne štete od divljači. Dakle, potencijali lovskog turizma koji postoje na određenom području mogu se ekonomski iskoristiti samo ako se njihovo iskorišćavanje planira i sprovodi isključivo na osnovu ekološke održivosti.

Ekonomska održivost lova i lovskog turizma podrazumeva da se ostvareni prihodi od lovskog turizma vraćaju u lovište i ulažu u upravljanje i zaštitu divljači, očuvanje prirode i poboljšanje stanja staništa. Deo ostvarenih prihoda ulaže se u održivi razvoj lovišta kroz nabavku hrane, le-

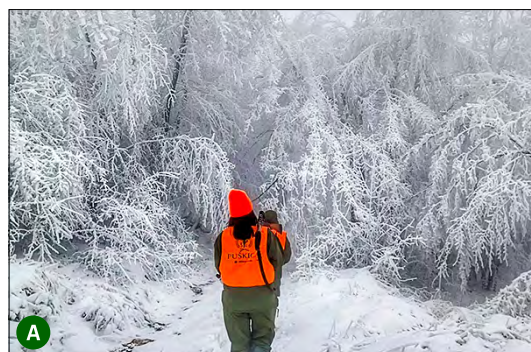


➔ **Grafikon 3.** Principi održivog razvoja lovnog turizma
Izvor: Report 220 (2022)

kova i opreme, kao i kroz unapređenje lovačkih usluga i lovnih objekata, sanitarno-veterinarskih mera i drugih zaštitnih aktivnosti (Prentović, 2014). Ekonomsko načelo održivosti u lovnom turizmu sastoji se od uverenja da se lovni turizam ne sme sprovesti tako da trajno iscrpljuje resurse.

Društvena održivost u lovnom turizmu podrazumeva lokalnu kulturnu održivost i jednakost između učesnika, uz zajedničke koristi i terete. Svi učesnici dodatno moraju imati priliku da učestvuju u donošenju odluka. Podrška lokalne zajednice i stanovništva igra važnu ulogu u uspešnosti razvoja turizma. Obično se

➔ **Slika 7.** Lovnoturističke aktivnosti sprovode se u različitim uslovima – A. Lov na divlje svinje, LU Majdanpek; B. Lov na fazansku divljač, Neuzina; C. Hajka na vuka, Zlatibor; D. Lov jarebice kamenjarke, okolina Istanbula
Foto: Matejević, M.



smatra da bi stanovnici pokazali veću podršku razvoju turizma ako bi od njega imali koristi. Društvena održivost u konceptu lovnog turizma podrazumeva obavljanje lova i lovnoturističke

delatnosti bez narušavanja kulturnih i tradicionalnih vrednosti lokalne zajednice i lokalnih lovaca, kao i poštovanje normi i standarda etike lova.

Ekološka održivost lovnog turizma

Ekološki stub je ključni aspekt lovnog turizma, jer uključuje odgovorno upravljanje i očuvanje prirodnih resursa i divljih životinja (Kalábová, 2023). Lovni turizam može imati i pozitivne i negativne uticaje na životnu sredinu, u zavisnosti od toga kako se njime upravlja.

Ekološki princip održivog lovnog turizma se zasniva na neophodnosti obezbeđivanja optimalnog razvoja i održavanja vitalnih ekoloških procesa, biodiverziteta i prirodnih resursa. Ovaj princip podrazumeva očuvanje biodiverziteta kroz uzgoj divljih životinja, zaštitu, proizvodnju, planirani odstrel i racionalno korišćenje. Lovna delatnost ne sme da dovede do trajnog smanjenja brojnosti neke vrste divljači, već da utiče na očuvanje biološke ravnoteže, kroz očuvanje biotopa, ishranu, pošumljavanje, uništavanje parazita itd. Održivi razvoj lovstva i lovnog turizma, kroz princip ekološke održivosti ogleđa se u sledećim elementima (Marković i sar., 2012):

- **Zaštita i unapređenje staništa divljači** što podrazumeva očuvanje i unapređenje životne sredine kako bi se obezbedili optimalni uslovi za život divljači. U skladu sa konceptom održivog razvoja lovstva, potrebno je razvijati lovni turizam, koji će obezbediti dovoljno sredstava, aktivnosti i mera za očuvanje prirode i životne sredine, a ne sprovođenje masovnih lovnoturističkih aktivnosti.
- **Zaštita divljih životinja od direktnih i indirektnih negativnih uticaja**, koji su rezultat prekomerne eksploatacije šuma, isušivanja močvarnih područja, kultivacije pustinjačkih područja i opšteg iskorišćavanja divlje faune. Takođe, važno je istaći činjenicu da je granica racionalne eksploatacije divljači u osnovi određena njenim mogućnostima reprodukcije.
- **Reintrodukcija divljači i unošenje divljači u lovišta**, odnosno uvođenje određene

vrste divljači u lovišta, gde je ona iščezla ili je njen broj ispod ekonomskog i biološkog kapaciteta. Veštačkom proizvodnjom i naseljavanjem pojedinih vrsta može se povećati broj životinja, a samim tim i njihove eksploatacije.

- **Formiranje zaštitnih zona u okviru lovišta**, odnosno pretvaranje dela lovišta u rezervat, stvara zaštitnu zonu u kojoj je zabranjen svaki vid uznemiravanja, uključujući i zabranu lova na teritoriji rezervata i u toku lovne sezone. Dakle, određivanje jednog dela staništa u kome je divljač zaštićena tokom cele godine. Pored rezervata, pojedina lovišta imaju zimsko zaštitne zone, koje predstavljaju delove lovišta u kojima se divljač zadržava tokom jakih i dugih zima, gde se intenzivno uzgaja, a odstrel je zabranjen.
- **Ograničavanje aktivnosti lova** u pogledu mesta, učesnika, vremena, vremenskih uslova i vrsta. Ova ograničenja imaju za cilj bezbednost ljudi, imovine i divljači. Takođe, zakonom su definisane vrste oružja i municije koje su dozvoljene za lov na određene vrste divljači.

Ekološke interakcije u upravljanju divljači

Lovno gazdovanje sprovodi se na područjima različitog stepena prirodnosti, a lovne aktivnosti samo su jedan od mnogih uticaja na ove prostore. Sprovođenjem različitih mera lovnog gazdovanja čovek može značajno pozitivno uticati i doprineti očuvanju prirode, ali nesumnjivo taj uticaj može imati i negativan karakter.

Kalabova (2023), ističe *prihranu divljači* kao početnu aktivnost ka intenzivnom upravljanju populacijom divljači. Ona podrazumeva obezbeđivanje stočne hrane i dodatnih hranljivih materija kao što su soli, kalcijum i ostali minerali i njihovo iznošenje u stanište, najčešće u

zimskom periodu. Osnovna svrha ovih aktivnosti jeste da se poboljša telesna kondicija populacije u cilju smanjenja mortaliteta, povećanja reprodukcije i trofejne vrednosti.

U mnogim oblastima Evrope beleži se mala brojnost populacija velikih mesoždera (vuk, evropski ris i drugi), te bi mere lovnog gazdovanja trebalo usredsrediti i na *kontrolu brojnosti populacija* ostalih vrsta divljači. Pored velikih mesoždera, postoje i druge vrste grabljivica koje su brojnije, pa stoga nisu zaštićene lovstajem (npr. lisica, jazavac i šakal). Ove vrste mogu da izvrše veliki predatorski pritisak na sitnu divljač (npr. zeca, fazana i jarebicu) ali i krupniju diljač (srneća divljač). Iz tog razloga, njihovu populaciju obično kontrolišu lovci, kako bi se mogle održati veće populacije drugih divljih vrsta. Međutim, ovi mali predatori se hrane i drugim grupama životinja kao što su glodari i ptice koje se gnezde na zemlji, tako da velika promena brojnosti njihove populacije može imati dalekosežne ekološke posledice (Kalabova, 2023).

Loše planirano i sprovedeno lovno gazdovanje može poremetiti određenu populaciju divljači u relativno kratkom vremenskom periodu. Nekada su bili zabeleženi primeri kada

su određene vrste divljači bile ugrožene usled prekoračenja optimalnog nivoa odstrela i/ili odstrela samo velikih trofejnih grla, što je dovelo do smanjenja ili čak izumiranja nekih populacija, i/ili do nestanka velikih trofejnih grla. Međutim, danas je uobičajena praksa „*selektivni odstrel*“, posebno u kulturi lovstva u Centralnoj Evropi, kada se odstrelne kvote kontrolišu, a manje perspektivni trofejni primerci odabiraju za odstrel u mladosti, kako bi grla visoke trofejne vrednosti imala veći udeo u populaciji. Ako se ova mera lovnog gazdovanja primenjuje duže vreme, prosečna trofejna vrednost (i što je još važnije učestalost kapitalnih trofeja) će se verovatno povećati. Međutim, treba napomenuti da ovo ipak predstavlja značajan uticaj na prirodnu selekciju (Kalabova, 2023).

Slično drugim oblicima korišćenja zemljišta (poljoprivreda, šumarstvo, akvakultura), lovno gazdovanje takođe podrazumeva uzgoj *alohtonih (neautohtonih) vrsta*. Belorepi jelen u Finskoj, muflon, jelen lopatar i fazan u srednjoj Evropi ili sika jelen u Češkoj uglavnom su se uveli u lovne svrhe. Takođe, postoje primeri iz okruženja, kao što su berberska ovca, racka ovca, himalajski tar i jakobova ovca u lovištima u Severnoj Makedoniji. Kalabova (2023) ističe

Tabela 5. Neke metode lovnog gazdovanja i njihov uticaj na divljač i stanište

Metode upravljanja divljim životinjama	Uticaj na populacije divljači	Moguće posledice po životnu sredinu
Prihrana	Poboljšanje kondicije; smanjenje zimskih gubitaka; povećanje stope reprodukcije; poboljšanje trofejne vrednosti	Bez ili malo direktnih posledica
Povećanje brojnosti populacije	Može dovesti do širenja populacije i migracije	Veći pritisak na vegetaciju; povećanje šteta na usevima; opadanje kondicije i trofejne vrednosti ako se ne vrši prihrana
Veštački uzgoj	Gubitak zavisnosti od divljih populacija i mogućnost unošenja invazivnih vrsta	Genetska homogenost; smanjenje raznolikosti unutar populacija; manja otpornost na pretnje; povećanje potrošnje resursa; povećanje etičke zabrinutosti u vezi sa dobiti životinja
Kontrola brojnosti predatora	Smanjenje predatorskog pritiska na ostalu divljač	Dalekosežni efekti na populacije drugih divljih životinja
Trofejna selekcija	Modifikacija genetskog fonda populacije	Intervencija u procesima prirodne selekcije
Ukrštanje vrsta	Modifikacija genofonda populacija	Beznačajne direktne posledice
Osvežavanje krvi	Povećava genetsku raznolikost populacija	Beznačajne direktne posledice
Introdukcija novih vrsta divljači	Introdukovane vrste mogu da se takmiče za stanište sa autohtonim vrstama	Veoma složene, obično negativne ukupne posledice
Intenzivne tehnike upravljanja	Beznačajna, velika gustina može dovesti do brzog širenja bolesti	Jaki poremećaji na šumskom tlu i podzemnom sloju šuma

Izvor: Kalabova, 2023.

da su efekti ovih vrsta na različite ekosisteme veoma složeni, s obzirom da su one istovremeno i konzumenti flore, ali i mogući plen. Širok spektar njihovih pozitivnih i negativnih uticaja na životnu sredinu se obično zanemaruje i vrlo često se bez posebnih argumenata i istraživanja zaključuje da je njihovo prisustvo nepoželjno zbog stranog porekla.

Jedna od metoda gazdovanja jeste *gajenje divljači u ograđenim prostorima*. Ove metode su nekad slične drugim oblicima intenzivnog stočarstva. U slučaju ptica životinje se puštaju neposredno pre ili ne mnogo pre početka lova. Jedan deo puštenih primeraka preživi lovnu sezonu i postane deo lokalne divlje populacije. S druge strane, divlji papkari se ne puštaju na slobodu, već se love unutar ograđenih površina unutar lovišta. Ponekad se divlje svinje hvataju u zamku i transportuju u rezervate divljači kako bi se povećala gustina populacije u njima i smanjila šteta koju one prave van rezervata. Dok neke vrste divljači imaju koristi od poljoprivredne i antropogene ekspanzije na račun drugih vrsta, to je glavni razlog za zabrinutost za neke druge vrste divljači jer dovodi do fragmentacije njihovog staništa i ekološke degradacije. Ograđeni prostori za gajenje divljači pokrivaju više desetina i stotina hektara i ponekad su prilično prenaseljeni. Zbog toga se hrana u staništima može brzo iscrpeti na relativno velikim površinama uprkos dodatnoj ishrani. Najdramatičnije promene trpe prizemni sloj šuma i šumsko tlo, a ovaj oblik gazdovanja populacijom divljači predstavlja značajan poremećaj za ugrožene ekosisteme. Velika gustina naseljenosti u ograđenom delu povećava rizik od brzog širenja bolesti. I pored svih ovih negativnih faktora, intenzivno gazdovanje omogućava bolju kontrolu nad populacijom divljači, ali i rezultatima lovnog turizma, jer turista želi u lov u kratkom roku, a u slučaju trofejnog lova, što veći trofej uz mogućnost odabira između više primeraka (Kalabova, 2023).

Veličina populacije divljači – efekti i regulacija

Jedan od ključnih ekoloških faktora koji utiču na lov i njegov uticaj po životnu sredinu jeste veličina populacije određene vrste divljači. Populacija mora da dostigne održiv nivo koji omogućava prirodnu reprodukciju, ali istovre-

meno ne sme preći noseći kapacitet ekosistema koji su potencijalno ugroženi. Smanjenje veličine populacije nosi sa sobom višestruke pretnje. Kako se populacija smanjuje, dolazi do redukcije njenog genetskog fonda, što može rezultirati gubitkom genetske varijabilnosti i smanjenom sposobnošću prilagođavanja promenama u okruženju. Gustina populacije može opasti do tačke u kojoj dolazi do fragmentacije populacije na manje, izolovane grupe, što dovodi do smanjenja genetskog protoka među njima. Ovaj proces fragmentacije povećava verovatnoću ukrštanja blisko srodnih jedinki, što dodatno degradira genetski fond. Kod vrsta koje su sklone solitarnom ponašanju, smanjenje gustine populacije može biti takvo da jedinke više nisu u stanju da se sretnu i razmnožavaju.

Ove posledice male veličine populacije ukazuju na to da populacija mora održavati minimalan broj jedinki kako bi ostala održiva. U analizi ovih dinamika treba uzeti u obzir i fluktuacije u stopama reprodukcije i preživljavanja izazvane ekološkim uslovima (npr. ekstremni vremenski događaji, poplave) i ekosistemskom dinamikom (npr. odnosi sa populacijama plena, predatora, rivalskih vrsta, bolesti itd.).

U Evropi, neke vrste divljih životinja koje imaju ili su nekada imale značaj za lov suočavaju se sa problemom smanjene veličine populacije. Na primer, populacija evropskog bizona (*Bison bonasus*) raste zahvaljujući koordinisanom programu oporavka koji omogućava kontrolisani nivo lova. Slično tome, evroazijski dabar (*Castor fiber*) je pokazao brz rast populacije nakon ponovnog uvođenja u neka od svojih prvobitnih staništa, što je u nekim oblastima dovelo do potrebe za kontrolisanim lovom.

Prihodi koji se stiču kroz aktivnosti lovnog turizma predstavljaju veliki podsticaj za ulaganje u očuvanje i uvećanje populacije lovnih vrsta. Upravo investiranje u lovno gazdovanje može značajno doprineti očuvanju vrsta. Međutim, pružaoci lovnoturističkih usluga nisu zainteresovani samo za očuvanje populacije ciljnih lovnih vrsta, već često i za njihovo povećanje kako bi imali što bogatiju i raznovrsniju lovnoturističku ponudu. S druge strane, povećanje brojnosti određenih populacija može uzrokovati određene probleme poput degradacije staništa, gubitka raznolikosti vegetaci-

Primer procene brojnosti divljači i određivanja odstrelnih kvota u Finskoj

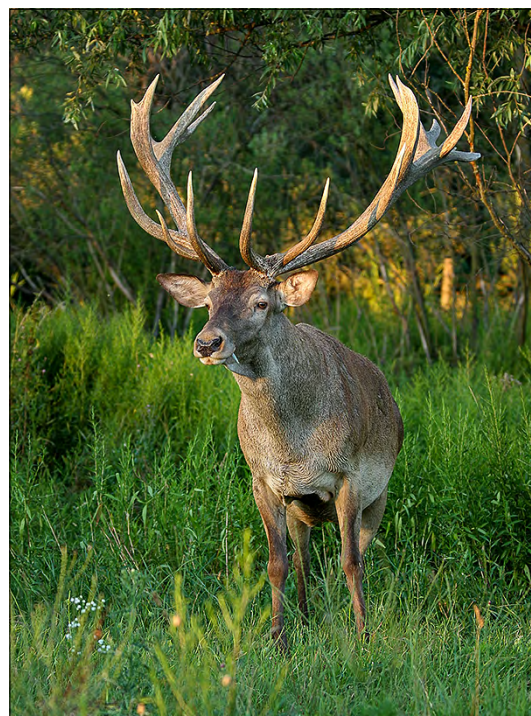
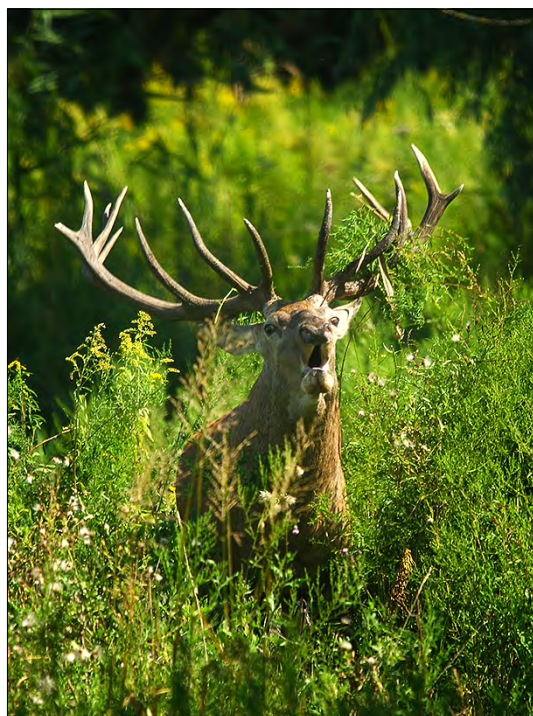
U Finskoj se praćenje brojnosti divljih životinjskih vrsta i određivanje odstrelnih kvota, od 1989. godine, vrši pomoću metode koja se naziva „šema trougla divljih životinja“ ili „triangulacija divljih životinja“ (*Finnish wildlife triangle*). Ovom metodom se prikupljaju podaci o brojnosti divljači širom zemlje i pokriva se oko 35 vrsta divljači. Sve ove programe zajednički koordiniraju Institut za prirodne resurse Finske (*Natural Resources Institute Finland*) i Agencija za divlje životinje (*Wildlife Agency*). Sistem se zasniva na velikoj mreži trouglova sastavljenih od 4 km transekata (ukupno 12 km po trouglu) koji pokrivaju celu zemlju. Trougao treba da se nalazi na šumskom zemljištu koje pokriva glavne vrste šuma nekog područja. Trougao se obično nalazi u lovištu lovačkog društva, a sav terenski rad obavljaju volonteri, uglavnom lovci. Operacija monitoringa se sprovodi dva puta godišnje. U praksi, terenski rad za jedan trougao obavlja nekoliko osoba kako bi se minimiziralo opterećenje po osobi. Brojanje jednog trougla obično obavljaju tri do šest osoba i treba da se izvrši u roku od jednog dana (Helle, Ikonen, Kantola, 2016).

Na primer, procene brojnosti šumskih vrsta tetreba se zasnivaju na podacima triangulacije divljih životinja, a u slučaju severne snežnice i na linijskom brojanju metodom transekta uz korišćenje pasa ptičara u najsevernijim delovima Laponije. Triangulaciju divljih životinja sprovode lokalni lovci i organizuju ih kroz lovačke klubove kao dobrovoljnu aktivnost. Služba za šume i parkove (*Metsähallitus*) takođe organizuje linijsko brojanje severne snežnice metodom transekta zajedno sa volonterima koji imaju odgovarajuće obučene pse ptičare. Na osnovu ovih podataka i procenjenog lovnog pritiska od strane lokalnih stanovnika, određuju se kvote za lov na tetreba na državnom zemljištu. Ipak, treba imati na umu da u zavisnosti od obimnosti metode izračunavanja, procene populacije divljači mogu biti zasnovane i na netačnim podacima. Tako u mnogim slučajevima oni mogu biti rezultat pretpostavki koje se oslanjaju na anegdotske dokaze profesionalnih lovaca ili zemljoposjednika koji preferiraju ekonomsku dobit u odnosu na ekološku. U skladu sa procenama populacije, 2 do 7 procenata populacije namenjenih lovu se generalno smatra održivim u zavisnosti od vrste divljači i stope reprodukcije (Kalabova, 2023).

je, čime se ometa prirodna regeneracija šuma i izaziva nestanak prizemnog rastinja u šumama u poluprirodnim područjima.

Noseći kapacitet staništa predstavlja maksimalnu veličinu populacije koja se može održati na duži vremenski period bez degradacije staništa. Noseći kapacitet omogućava da se odredi maksimalna dozvoljena brojnost po-

pulacije za svaku vrstu, što može uticati na pružaoce lovnoturističkih usluga da ograniče svoje aktivnosti na određenom lovnom području. Iako prirodni ekosistemi poseduju mehanizme samoregulacije, prekomerna populacija može dovesti do smanjenja reproduktivne sposobnosti, stope preživljavanja ili veličine trofejnih jedinki. Međutim, ovakvi efekti



➔ **Slika 8.** Jelenska divljač
Foto: Pap, J.

prenaseljenosti mogu biti ublaženi osiguravanjem dodatnih izvora hrane.

Veća gustina populacije određene vrste divljači ne samo da povećava pritisak na stanište, već može imati za posledicu i veće štete na poljoprivrednoj proizvodnji i time uzrokovati finansijske gubitke. S druge strane, može ugroziti i bezbednost saobraćaja i urbanizovanih područja, s obzirom da veća gustina populacije povećava izgled za saobraćajne nesreće i susrete između ljudi i divljači.

Dakle, jedan od najznačajnijih zadataka lovnog gazdovanja je kontrola veličine populacije. Populacije različitih vrsta divljači se prate, kontrolišu i nadgledaju, a planovima gazdovanja određuju kvote odstrela razvrstane po vrsti, polu i starosnoj grupi.

Postoje različite stručne i naučne metode za praćenje uticaja divljači na njihova staništa, koje se mogu koristiti za određivanje održivih nivoa populacija. Na primer, efekti ispaše divljih papkara mogu se kvantifikovati primenom metoda kao što su linijska transekt analiza ili analiza na uzorkovanim parcelama, gde se vegetacija ocenjuje na osnovu sastava biljnih vrsta i energetske sadržaja dostupne biomase. Rezultati ovakvih analiza pružaju ključne informacije za prilagođavanje veličine populacije kako bi se osigurala održivost ekosistema (Kalabova, 2023).

Štete od divljači u šumarstvu i poljoprivredi

Čovekov uticaj na divljač može biti pozitivan i negativan, ali značajan je i uticaj divljači na stanište i okolinu. On se može uočiti svuda oko njihovih staništa: polomljene grane, iščupane sadnice, oguljena kora drveća, izgažene biljke i tako dalje. Ovi uticaji mogu imati manje efekte na sastav ili mikro strukturu vegetacije, ili se mogu akumulirati i izazvati promene velikih razmera. Vrste koje mogu značajno uticati na svoja staništa nazivaju se „inženjeri ekosistema“, a divlji papkari su dobar primer za to (Kalabova, 2023). Staništa divljači mogu biti mešavina prirodnih područja i kultivisanog zemljišta, a gore pomenuti uticaji na njih obično izazivaju finansijske gubitke za proizvođače i vlasnike zemljišta, pa se zato govori o šteti.

Divlji papkari, naročito jelenska divljač i divlje svinje, jedna su od glavnih grupa ciljnih lovnih vrsta u Evropi. Odsustvo velikih predatora, sve češće blage zime i naponi uloženi u upravljanje divljači omogućavaju u većem delu Evrope rast populacije ovih vrsta. Divlji papkari, na primer, za skrivanje preferiraju šume i šumarke, ali se redovno hrane na pašnjacima, livadama i poljoprivrednim površinama. Intenzivna poljoprivredna proizvodnja sa gajenjem monokultura (kukuruz, uljana repica i žitarice) i jasni režimi uzgoja šuma u šumarstvu takođe im obezbeđuju pogodna staništa, ali istovremeno povećavaju podložnost ovih predela šteti od divljači². S obzirom da ove vrste divljači najčešće žive u grupama, uglavnom koriste određena mesta za odmor i hranjenje i kreću se svojim redovnim stazama, pritisak njihove ispaše se koncentriše oko ovih mesta. U zimskom periodu formiraju veće grupe, koje prave još veću štetu, naročito u šumarstvu, s obzirom da poljoprivredni usevi više nisu dostupni. Štete zavise i od vrednosti poljoprivrednih ili šumarskih proizvoda (Kalabova, 2023).

U Evropi postoje različiti pristupi upravljanju štetom koju uzrokuje divljač. U nekim državama, zemljoposednici imaju pravo da love ili proteraju divljač bez obzira na veličinu njihovog poseda. Međutim, češća praksa, naročito u centralnoj Evropi, jeste da korisnici lovnog prava snose finansijsku odgovornost za štetu koju prouzrokuje divljač. U ovakvim sistemima, oni su motivisani da štetu održavaju na prihvatljivom nivou smanjenjem populacije divljači ili preduzimanjem preventivnih mera. Na taj način, štete i gubici mogu biti nadoknađeni.

Praćenje šteta nastalih od divljači može biti izazovno, a u nekim zemljama ne postoje jasne metodologije ili kontrole u ovoj oblasti. Ipak, prijavljena šteta daje određeni uvid. Na primer, u Češkoj godišnja prijavljena šteta iznosi više od 1,2 miliona evra, dok je u Mađarskoj poslednjih godina iznosila oko 7 miliona evra godišnje. U Finskoj se štete u poljoprivredi i šumarstvu prate po vrstama divljači; na primer, šteta od losova je 2010. iznosila 3 miliona evra, dok je 2022. godine prijavljena na 700 hiljada evra. Šteta uzrokovana belorepim jele-

² U Luksemburgu štete od divljih svinja porasle su za 1600% od 1971. do 2004. (Tarvydas, Belova, 2022).

nima iznosi oko 400.000 evra godišnje, a od jelena oko milion evra (Kalabova, 2023). Generalno, ovi iznosi su značajni. Kod nas u Srbiji, iako nema centralne baze podatka koja obrađuje podatke o štetama koju je uzrokovala divljač, podaci iz prakse i terena govore da su malobrojni korisnici lovišta od kojih nije traženo da se nadoknati šteta.

Još jedan razlog za zabrinutost zbog velike populacije divljači je i znatna opasnost za bezbednost u saobraćaju. Životinje koje se kreću brzo i reaguju nervozno mogu lako izazvati nepredvidive situacije na putevima. U zavisnosti od njihove veličine i brzine vozila, sudari sa divljači predstavljaju rizik od ozbiljnih povreda ili čak smrtnih slučajeva. Finansijske posledice takođe mogu biti značajne, jer vozila često pretrpe ozbiljnu štetu čak i pri sudarima sa manjim životinjama. Intervencije hitnih službi i prekidi u saobraćaju mogu stvoriti dodatne indirektno troškove, što je naročito izraženo u slučajevima sudara voza sa životinjom, gde voz obično nije oštećen, ali je potrebno zaustavljanje i bezbednosna provera.

Saobraćajne nezgode su izazovne i za pružaoce lovnoturističkih usluga jer divljač koja strada u sudaru može imati visoku tržišnu vrednost. U ovim slučajevima – slično kao i kod drugih saobraćajnih nezgoda – pitanje odgovornosti je veoma kompleksno, a situacija se dodatno komplikuje kada korisnik lovnog prava može doprineti nesreći neadekvatnim lovom ili postavljanjem hranilišta u blizini puteva. Pravni okvir za rešavanje ovih pitanja može značajno varirati od jedne zemlje do druge.

Lovstvo i zaštita prirode

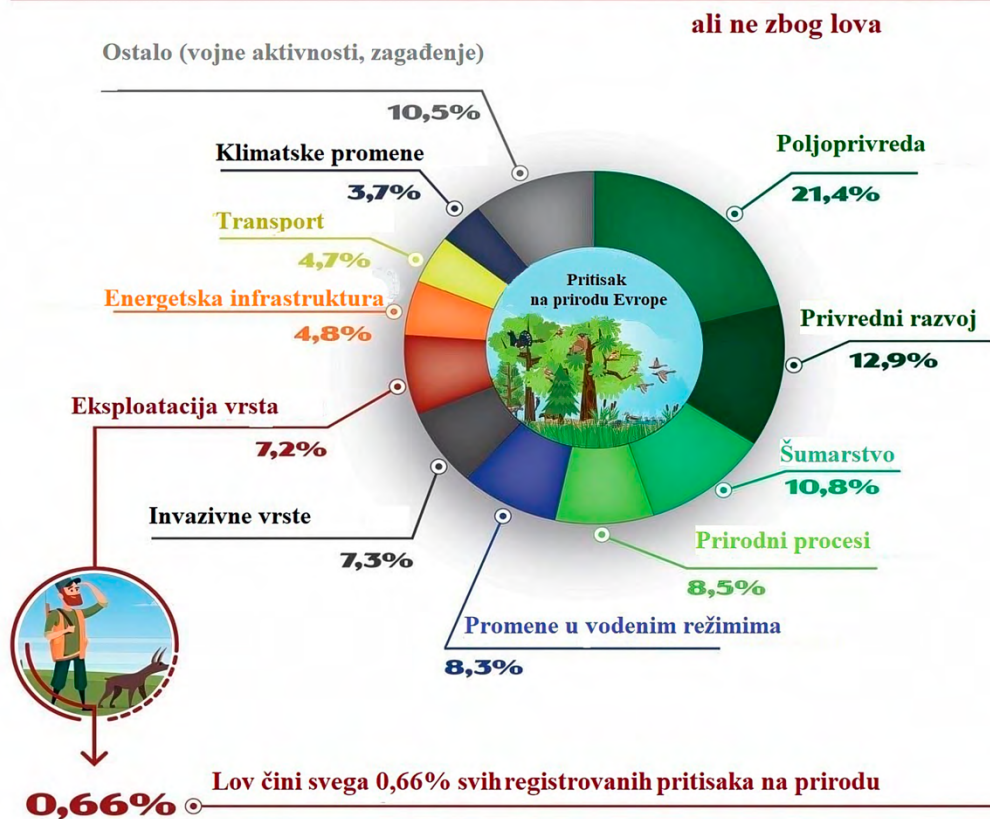
Na globalnom i regionalnom nivou postoji veliki broj organizacija i inicijativa koje se bave očuvanjem prirode, sa fokusom na sprečavanje gubitka biodiverziteta i degradacije staništa divljih vrsta. Aktivnosti lovaca i lovaca turista mogu značajno doprineti očuvanju ekosistema i sprečavanju degradacije staništa. S obzirom na svoje praktično iskustvo u upravljanju staništima i populacijama, lovci poseduju dragocena znanja i veštine koje mogu koristiti u sprovođenju konzervacionih inicijativa. Mnoge mere očuvanja i upravljanja koje spro-

vode lovci su već dobro uspostavljene, što ih čini vrednim izvorom informacija i partnerima u zaštiti biodiverziteta. Na primer, Manifest o biološkoj raznovrsnosti je prva evropska platforma zasnovana na naučnim dokazima koja prikazuje doprinos evropskih lovaca zaštiti biodiverziteta. Strategija Evropske unije o biodiverzitetu do 2030. godine predstavlja najnoviji dokument koji pruža smernice za obnovu staništa, zaštićenih područja i praćenje vrsta.

Drugi važan aspekt razvoja lovnog turizma je sistem zaštite prirodnih resursa u pojedinim državama. Jedan od najregulisanijih sistema zaštite prirode je mreža Natura 2000. Natura 2000 obuhvata zaštićena područja namenjena očuvanju najvrednijih i najugroženijih staništa i vrsta u Evropi, ustanovljenih prema Direktivi o pticama i Direktivi o staništima, s ciljem očuvanja biodiverziteta. Propisi koji uređuju lov unutar Natura 2000 područja variraju među državama članicama EU; neke zemlje dozvoljavaju kontrolisane lovne aktivnosti u određenim zonama, dok ih druge u potpunosti zabranjuju. Primarni cilj je uspostavljanje ravnoteže između očuvanja prirodnih resursa i njihovog održivog korišćenja. Kada je lov dozvoljen, on se obično odvija prema strogim propisima i planovima upravljanja kako bi se osiguralo da je održiv i da ne ugrožava zaštićene vrste ili staništa. Ovi propisi mogu uključivati ograničenja sezona lova, kvote ulova, specifične metode lova i zahteve za dozvole. Ukupan pristup lovstvu u okviru Natura 2000 područja temelji se na principima održivog lova i ekološkog upravljanja. Važno je napomenuti da Natura 2000 lokacije daju prioritet očuvanju vrsta i staništa, i sve dozvoljene lovne aktivnosti moraju biti usklađene sa ciljevima očuvanja i zasnovane na naučnim dokazima. Ova mreža, koja pokriva gotovo 20% teritorije EU, zahteva angažovanje svih zainteresovanih strana kako bi se obezbedilo održivo korišćenje resursa, kako za potrošnu tako i za nepotrošnu upotrebu.

Novija platforma od značaja za lovstvo i lovni turizam je Strategija Evropske unije o biodiverzitetu do 2030. godine, koju je Savet Evropske unije usvojio, a koja definiše planove za veliki doprinos obnovi staništa, zaštićenih područja i praćenju vrsta. Evropska unija

PRIRODA JE POD PRITISKOM



Grafikon 4. Pritisak na prirodno okruženje
Izvor: European Environment Agency

Izvor: European Environment Agency

www.face.eu

i njene države članice obavezale su se ovom strategijom da unaprede usluge ekosistema i obnove degradirane ekosisteme integracijom zelene infrastrukture u prostorno planiranje. Razvoj i održavanje zelene infrastrukture zahteva uključenje različitih upravitelja i korisnika zemljišta, uključujući farmere, šumare i lovce.

Lovci su često jedini akteri koji se bave konzervacijom i restauracijom u intenzivno korišćenim poljoprivrednim pejzažima (na primer, sadnja živih ograda i leja divljeg cveća). Zbog toga je saradnja između zelenih poljoprivrednika i lovaca ključna za očuvanje biodiverziteta.

EKONOMSKA ODRŽIVOST LOVNOG TURIZMA

Razvoj se često definiše kao održiv ukoliko „zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1987). Dakle, cilj održivog razvoja je očuvanje različitih oblika kapitala (npr. populacija divljači, veštine lovačkih vodiča, lovna infrastruktura) koji doprinose kapacitetu za stvaranje i održavanje ljudskog blagostanja.

Kapital se može klasifikovati u pet oblika: *prirodni kapital* (biljne i životinjske vrste, ekosistemi), *ljudski kapital* (lovočuvari, upravnici lovišta, vodiči), *društveni kapital* (porodice, zajednice, preduzeća, organizacije i sve druge institucije koje omogućavaju da se zajednički ojača ljudski kapital), *proizvedeni kapital* (tj. kapital koji je stvorio čovek, lovnoturistička infrastruktura) i *finansijski kapital* se koristi za posedovanje i trgovinu drugim vrstama kapi-

tala i često se odnosi na novac (Kalabova, 2023). *Jaka održivost* podrazumeva povećanje ukupnog kapitala bez smanjenja bilo koje od pojedinačnih zaliha kapitala.

Sa aspekta lovnog turizma, svi akteri lovnog turizma treba da svoje aktivnosti sprovode na način da one doprinose dobrom upravljanju prirodnim, ljudskim, društvenim i proizvedenim kapitalom, i da razmotre u kojoj meri je prihvatljivo da se prirodni kapital zameni proizvedenim kapitalom u njihovim procesima. Princip ekonomske održivosti podrazumeva i nastojanje da se prihodi od lovnog turizma ne ostvaruju na trajnom iscrpljivanju resursa. To znači da deo prihoda treba uložiti u nabavku neophodne hrane i lekova za divljač, poboljšanje uslova staništa, brojnosti divljači, razvoj lovstva putem edukacije kroz organizovanje konferencija i javnih tribina i poboljšanje lovnoturističke infrastrukture. Svi pružaoci usluga u lovnom turizmu obično saraduju sa različitim akterima kako bi mogli da ponude lovnoturističke usluge. Jak negativan odnos javnosti prema lovstvu u nekim društvima uslovljava pružaocima lovnoturističkih usluga da pažljivo planiraju i sprovode svoje aktivnosti (Kalabova, 2023).

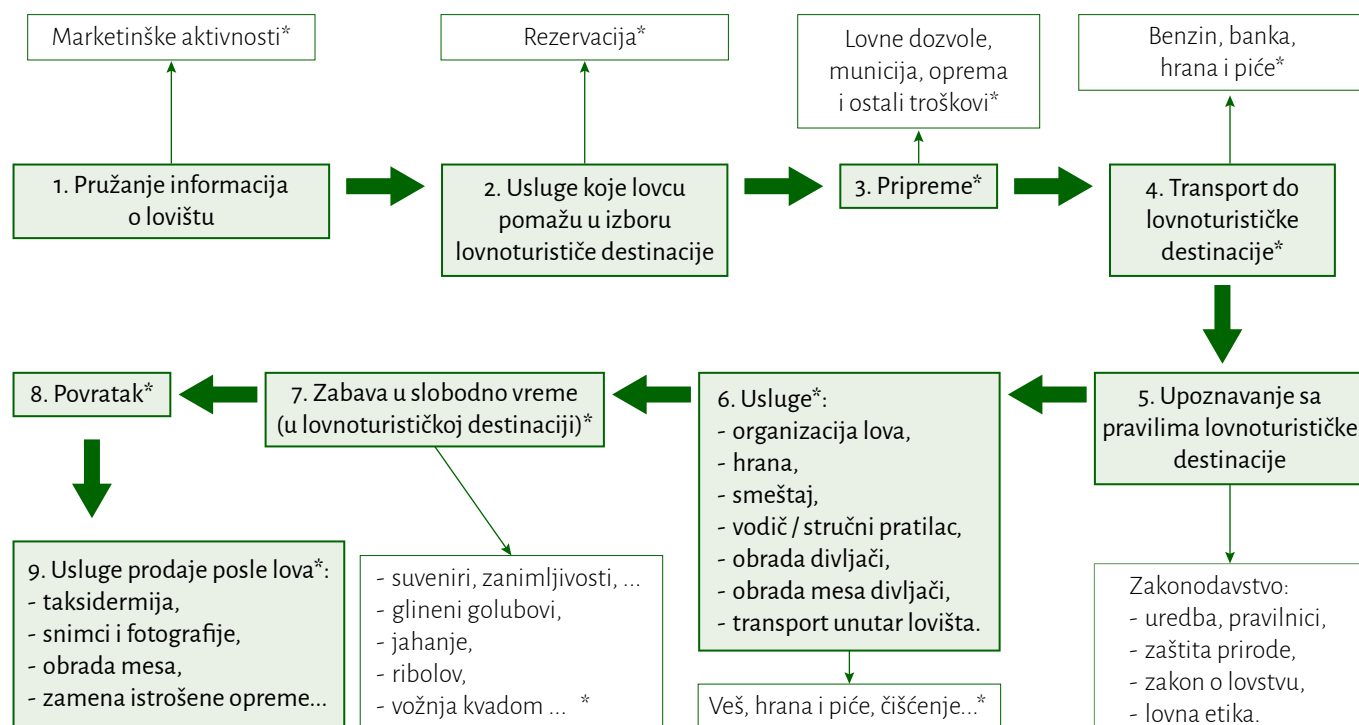
Glavna razlika između ekonomske i ekološke održivosti jeste da je ekonomska uslovljena

ekološkom. Ekonomska održivost lovnog turizma zavisi od nekoliko faktora (Badenhorst, 2003):

- dostupnost grla dobre trofejne vrednosti,
- dostupnost lovaca turista koji bi došli u lov (klijenti),
- dostupnost odgovarajućih lovnih terena koji pružaju dobre uslove za život divljači, kao i dobre uslove za turistički lov,
- dostupnost ljudskih kadrova neophodnih u lovnoturističkim aktivnostima (lovočuvari, upravnici lovišta, veterinari itd.),
- dostupnost lovnoturističke infrastrukture koja će omogućiti lovački doživljaj.

Lovni turizam značajno može uticati na lokalnu ekonomiju. Ekonomski uticaj lovnog turizma predstavlja ekonomsku promenu u lokalnoj zajednici domaćina koja je rezultat lovnoturističke potrošnje u određenoj oblasti. Ovaj uticaj se naziva regionalnim ekonomskim efektom. Generiše se tako što turisti troše novac u lokalnim prodavnicama, na benzinskim pumpama itd. Veličina ekonomskog uticaja lovnog turizma zavisi od četiri važna faktora: ukupnog broja lovaca turista, trajanja njihovog boravka, prosečne potrošnje lovaca turista i cirkulacije lovnoturističkih troškova u određenoj oblasti (Grafikon 5, Van der

Grafikon 5. Lanac vrednosti u lovnom turizmu
(prilagođeno od Van der Merwe, P., Saayman, M., Rossouw, R. (2014))
* razmena novca



Merwe, Saayman, Rossouw, 2014). Procenjuje se da se u turizmu čak 2/3 prihoda ostvaruje preko drugih kompanija, a ne od samih turističkih agencija.

Pristup stejkholdera u lovnom turizmu

Stejkholderi u lovnom turizmu predstavljaju sve zainteresovane strane, odnosno pojedince ili grupe koje mogu uticati ili su pod uticajem aktivnosti lovnog turizma. Karakteristične grupe zainteresovanih strana su kupci, poslovni partneri, zaposleni, finansijski akteri i društveni akteri. Za svaku lovnoturističku destinaciju je poželjno da svi stejkholderi podržavaju postizanje zajedničkog cilja kao što je održivost u lovnom turizmu.

Kupci, odnosno lovci turisti - Preduzeća nude lovnoturistički proizvod lovcima turistima koji kupuju proizvod ako on zadovoljava njihove potrebe i želje. Zauzvrat, lovci turisti plaćaju određenu cenu za taj proizvod i pružaju podatke o sklonostima i ponašanju potrošača na lovnoturističkom tržištu. Lovci turisti takođe mogu učestvovati u dizajniranju lovnoturističkog proizvoda i predlaganju inicijativa za inovacije. Kalabova (2023) ističe da svako lovnoturističko preduzeće kroz marketinške aktivnosti treba da identifikuje svoje potencijalne klijente u cilju kreiranja lovnoturističkih proizvoda koji zadovoljavaju potrebe kupaca. Stoga je važno osloniti se na objektivne informacije a ne na pretpostavke preduzetnika o klijentima. Takođe je važno zamisliti kako bi na poslovanje uticale potencijalne promene u bazi klijenata (npr. zbog ograničenja putovanja u vezi sa pandemijom) ili ponašanja korisnika (npr. zbog digitalizacije).

Poslovni partneri - Poslovni partneri uključuju sve druge kompanije uključene u poslovanje lovnoturističkog preduzeća, kao što su podizvođači, dobavljači i konsultanti. Oni mogu da pruže usluge u vezi sa smeštajem i ishranom lovaca turista, transportom do i unutar lovnoturističke destinacije, organizacijom i sprovođenjem lova, iznajmljivanjem lovačkih pasa i opreme i dr. Saradnja između drugih preduzeća (uključujući, na primer, lovačka udruženja) može biti prilično skromna, ali takođe može biti od vitalnog značaja za poslovanje preduzeća u lovnom turizmu. Sarad-

nja se takođe može proširiti u vidu stvaranja lovnoturističke destinacije. I ostala preduzeća mogu biti konkurenti preduzeću za lovni turizam. Znanje o radnom okruženju (npr. o konkurentima i dobavljačima) pomaže u dizajniranju profitabilnog, održivog poslovanja (Kalabova, 2023).

Zaposleni - Stvaranje vrednosti u preduzećima često se oslanja na sposobnosti njihovih zaposlenih i menadžera koji svoja znanja i veštine stavljaju na raspolaganje preduzećima. Zaposleni su stoga od ključne važnosti za stvaranje vrednosti preduzeća. Obično, uspešna kompanija dobro brine o svojim zaposlenima i obezbeđuje im ne samo pristojnu platu, već i druge pogodnosti kao što su mogućnosti obuke i sigurnih ugovora o radu. Aktivnosti u lovnoturističkim preduzećima su radno intenzivne i zahtevaju dobro poznavanje lokalnih vrsta divljači, staništa i lokalnih uslova. Da bi se stvorio uspešan lovnoturistički proizvod, potrebna je stručnost i u turizmu i u lovstvu. Zaposleni u lovnom turizmu moraju savladati obe ove oblasti. Ipak, lovni turizam je sektor koji može da obezbedi poslove posebno u udaljenim ruralnim područjima.

Finansijski akteri - Finansijski akteri obuhvataju zainteresovane strane kao što su investitori, akcionari, banke i drugi koji obezbeđuju preduzeću finansijska sredstva, kao što su krediti. Ovi akteri se obično i uglavnom bave sticanjem finansijske dobiti u zamenu za rizik koji su preuzeli kada su obezbedili finansiranje preduzeću. Pored toga, vrednost se stiče i ako se to preduzeće može posmatrati kao investiciona šansa koja im omogućava da diversifikuju svoje investicije. Za lovnoturističko preduzeće je od ključnog značaja da osmisli svoje operacije tako da budu finansijski održive. Operacije treba planirati i pratiti, obraćajući pažnju na rizike i promene u poslovnom okruženju. U lovnom turizmu, rukovodstvo preduzeća mora da se pozabavi problemima koje stvara sezonalnost u radu. Pored toga, fluktuacija populacije divljači predstavlja rizik, posebno kada se poslovanje oslanja na rukovođenje malom populacijom divljači. Većina preduzeća nudi lov nekoliko vrsta divljači kako bi se produžila sezona, ali neka nude i druge usluge turizma u prirodi.

Društveni akteri - Društveni akteri su raznovrsni, uključujući lokalne zajednice, sta-

novnike, lovce, druge aktere koji se bave korišćenjem zemljišta, druge turiste, različite vrste nevladinih organizacija, medije zajedno sa lokalnom, regionalnom i nacionalnom administracijom, pa čak i prirodno okruženje. Ova grupa zainteresovanih strana se često suočava sa ekološkim i društvenim uticajima koje uzrokuje poslovanje lovnoturističkog preduzeća. Društveni akteri su od ključnog značaja za lovnoturistička preduzeća jer utiču na radno okruženje u kojem preduzeća posluju. Na primer, meštani mogu da naškode poslovanju preduzeća lovnog turizma ometanjem lova. S druge strane, oni mogu podržati stvaranje lovnoturističkog iskustva za gostujuće lovce koji obično posećuju lokalne prodavnice, restorane itd. Konflikta sa drugim korisnicima zemljišta mogu naštetiti poslovnim aktivnostima, ali konstruktivan odnos sa njima može da podstakne razvoj regiona kao celine. Upravljanje društvenim akterima može biti teško, a lovnoturističko preduzeće mora pronaći rešenja kako bi grupe zainteresovanih strana bile zadovoljne aktivnostima kompanije. To mogu biti aktivnosti koje se odnose na lokalni reciprocitet, kao što je organizovanje godišnjih zabava za lokalno stanovništvo ili povremeni pristup zemljištu lovačkog preduzeća, transparentnost u aktivnostima i donacije nevladinim organizacijama, uključivanje lokalnog stanovništva u lovnoturističke aktivnosti npr. u vidu angažovanja kao pogoniča, u obradi mesa, u pripremi hrane ili u organizaciji lovačke manifestacije i slično.

Lovni turizam kao biznis

Lovnoturističko preduzeće, prema Kalabovoj (2023), se može definisati kao turistički operater koji nudi različita lovačka iskustva. Obično su to mala ili mikro preduzeća za koje je lovni turizam sezonska aktivnost ili samo deo ponude turističkog proizvoda. Varijacije između kompanija su velike, ističu se najmanje četiri tipa preduzeća koji posluju na evropskom području (Tabela 6).

Lovačka imanja i profesionalna lovišta su privredni subjekti specijalizovani za lovni turizam. Aktivnosti lovnog turizma mogu biti glavna delatnost lovačkih imanja, ali često su deo većeg koncepta imanja. Imanja često po-

sluju sa drugim velikim ili malim privrednim preduzećima. To mogu biti i velika državna preduzeća koja imaju pristup lovištima. Međutim, iako saradnja sa drugima može biti u manjem ili većem obimu, ova preduzeća mogu najčešće sama da pružaju sve lovnoturističke usluge. Profesionalnost i stručnost zaposlenih je na visokom nivou i iz oblasti lovstva i lovnog turizma. Turistički lov se obično organizuje u srednjoevropskom i britanskom stilu (npr. odstrel fazana ili pirš jelena). Vrhunske usluge ugostiteljstva i smeštaja su važan deo lovnoturističkog proizvoda. Lovnoturistička infrastruktura je dobro razvijena, uključujući lovačke domove različitih nivoa usluga, održavane lovačke objekte i terenska vozila u dobrom stanju. Preduzeća često imaju svoj istaknuti brend. Njihov lovnoturistički proizvod se zasniva na intenzivnom upravljanju divljači koje se fokusira na pružanje vodećih ponuda turističkih lovova na tržištu, uključujući kapitalne trofeje i obiman odstrel. Ovo podrazumeva intenzivne tehnike upravljanja divljači kao što je održavanje guste populacije divljači, selektivni odstrel, a ponekad i uspostavljanje ograđenih lovišta. U ovakvim preduzećima uglavnom je zaposleno godišnje dva do tri profesionalna lica na poslovima lovnog turizma i različit broj sezonskog osoblja. Prednosti ovog modela preduzeća su mogućnost da se odgovori na zahteve visokozahtevne i visokoplatežne klijentele, a samim tim i mogućnost naplate premium cena proizvoda. Nedostatak je što model zahteva značajna ulaganja u lovni turizam: u objekte, profesionalizam osoblja i u upravljanje divljači.

Ruralni lovnoturistički operateri su manje specijalizovani od npr. profesionalnih lovišta. Obično ovakve mikro kompanije posluju u severnoj Evropi. Često su to kompanije sa jednom ili dve zaposlene osobe, a nisu usredsređene samo na lovni turizam, zbog sezonskog karaktera. U nekim slučajevima imaju stručno usavršavanje i za lov i za turizam. Oni mogu nuditi samo vodičke usluge ili druge usluge kao što je obrada divljači lovacima turistima. Retko poseduju zemlju na kojoj posluju, a turistički lov se uglavnom zasniva na divljim populacijama. Upravljanje populacijama lovne divljači je ograničeno i o tome se pregovara svake godine sa vlasnicima zemljišta. Njihovi klijenti su manje solventni i manje spremni

da plate veoma visoke cene usluga. Lovnoturističke usluge se plasiraju na tržište, ali turistički lov je samo jedan deo turističke ponude zasnovane na prirodi koju ove kompanije nude. Deo turističke ponude ovakvih preduzeća obično uključuje i druge turističke usluge u divljini, kao što su pecanje, vožnja kajakom ili penjanje po stenama da bi se ostvarilo poslova-

nje tokom cele godine. Neke od ovih kompanija mogu da rade sa profesionalnim turoperatorima, ali većina pokušava da plasira svoje proizvode direktno kupcima. Operateri su obično samozaposleni, ali imaju stručno obrazovanje u oblasti lovstva, a često i turizma, a pojedini imaju i sezonsko osoblje. Preduzeća mogu saradivati sa drugim malim i srednjim predu-

Tabela 6. Tipovi lovnoturističkih preduzeća u Evropi

	Lovačka imanja i profesionalna lovišta	Ruralni lovnoturistički operater	Posrednički turooperatori	Lovačka društva
Nivo profesionalizma	<ul style="list-style-type: none"> ▶ specijalizovana ▶ visoka stručnost i profesionalnost 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ manje specijalizovane ▶ ne fokusiraju se samo na lovni turizam 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ profesionalci u turizmu, ne i u lovstvu 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ profesionalci u lovnom gazdovanju i lovu, ne i u turizmu
Proizvodi	<ul style="list-style-type: none"> ▶ odlična lovnoturistička infrastruktura ▶ vrhunske usluge 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ usluge vodiča i lovnoturističke druge usluge ▶ turistički lov je samo deo turističke ponude ▶ druge turističke usluge u divljini 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ kreiranje lovnoturističkog proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ organizacija lova, transport unutar lovišta ▶ obrada trofeja i slično
Upravljanje divljači	<ul style="list-style-type: none"> ▶ intenzivno upravljanje divljači ▶ intenzivne tehnike upravljanja divljači 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ retko poseduju zemlju ▶ upravljanje divljači je ograničeno 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ne upravljaju nijednim lovištem direktno 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ili dobrovoljna aktivnost članova lovačkog društva ili na profesionalnom nivou
Klijenti	<ul style="list-style-type: none"> ▶ visokoplatežni 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ne mnogo solventni 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ / 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ne mnogo solventni
Poslovni partneri	<ul style="list-style-type: none"> ▶ od niske do ekstenzivne saradnje sa drugim preduzećima ▶ često mogu da pružaju usluge sami 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ druga mala i srednja preduzeća ili lokalni lovački klubovi 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ intenzivne marketinške aktivnosti ▶ saradnja sa subagentima 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ saradnja sa smeštajnim i ugostiteljskim objektima za pružanje usluga u lovnom turizmu
Zaposleni	<ul style="list-style-type: none"> ▶ profesionalno osoblje ▶ sezonsko osoblje 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ operateri su obično samozaposleni i stručno su obrazovani u oblasti lova, a često i u turizmu 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ 2-3 zaposlene osobe ▶ licence turoperatora 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ usluge lovnog turizma zasnivaju se ili na dobrovoljnom radu članova kluba ili na radu profesionalno zaposlenih
Finansijski stejkholderi	<ul style="list-style-type: none"> ▶ cilj je ostvarivanje profita akcionarima ili vlasnicima, koji možda nisu direktno uključeni u aktivnosti lovnog turizma 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ preduzetnik i vlasnik preduzeća uglavnom operativno sprovode aktivnosti lovnog turizma 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ retko direktno uključen u organizovanje lovnih aktivnosti ▶ preuzima finansijsku odgovornost za prodaju 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ glavni cilj je da svojim članovima obezbede mogućnosti lova ▶ lovnoturističku aktivnost sprovodi kako bi se pokrio deo troškova kluba
Društveni stejkholderi	<ul style="list-style-type: none"> ▶ vlasništvo nad zemljom i tradicionalna kultura lova utiču na poslovne mogućnosti 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ lokalna seoska zajednica i lokalni lovci 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ javna slika o lovu može uticati na interesovanje turoperatora da se fokusiraju na lovni turizam 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ profesionalnost u turističkom poslovanju obično opada kada aktivnosti lovnog turizma sprovode lovačka društva
Rizici i koristi od poslovnog tipa	<ul style="list-style-type: none"> ▶ odgovori na zahteve vrhunske klijentele ▶ naplata premium cena proizvoda ▶ značajna ulaganja u lovni turizam 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ mogućnost da se posluje u različitim lokacijama ▶ investicije potrebne za poslovanje su niske ▶ profitna marža je niža 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ uspeh poslovanja zavisi od subagenata ▶ subagenti prodaju usluge direktno kupcima 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ rizik po kvalitet usluga ▶ ugled sektora lovnog turizma u datoj zemlji

Izvor: Kalabova, 2023, prilagođeno

zećima ili lokalnim lovačkim klubovima. Lokalna seoska zajednica i lokalni lovci su važni akteri za ova ruralna preduzeća, posebno zato što se turistički lov zasniva na iznajmljenoj zemlji i divljim populacijama. Ovo može biti glavni ograničavajući faktor za širenje poslovnih aktivnosti. Prednost je često fleksibilnost kompanije da posluje u različitim oblastima ili lokacijama. Takođe, investicije potrebne za poslovanje su prilično niske, ali je i zarada manja.

S druge strane, **turoperatori srednje veličine ili posrednički turoperatori** su turoperatori koji su se ili fokusirali isključivo na lovni turizam ili je lovni turizam deo njihove ponude proizvoda. Oni ne sprovode usluge sami, već jednostavno odgovaraju na zahteve potražnje za lovnoturističkim proizvodima. Njihova osnovna delatnost je formiranje integrisanog lovnoturističkog proizvoda. Oni su retko direktno uključeni u organizovanje lovnih aktivnosti, ali preuzimaju finansijsku odgovornost za prodaju lovnoturističkih proizvoda. Dakle, oni su profesionalci u turizmu, ne obavezno u lovstvu. Oni se ne bave lovnim gazdovanjem i upravljanjem populacijama lovne divljači, odnosno ne upravljaju nijednim lovištem direktno, i zato je saradnja sa subagentima vitalni faktor uspeha za njih. Uspeh poslovanja zavisi od sposobnosti pronalaženja pouzdanih i kvalitetnih subagenata koji zadovoljavaju potrebe klijentele. Sprovode intenzivne marketinške aktivnosti, često angažovane na digitalnim rezervacionim sistemima. Ovakve kompanije imaju licence turoperatora i stoga mogu da posluju po propisima Evropske unije o paket aranžmanima (Package Travel Act). Jedan od rizika ovog modela je da subagenti mogu početi da prodaju lovnoturističke usluge direktno kupcima.

Različite vrste **lovačkih klubova (lovačkih društava)** širom Evrope takođe mogu da ponude aktivnosti lovnog turizma. Oni su profesionalci u lovnom gazdovanju i lovu kao rekreativnoj aktivnosti u slobodno vreme, ne nužno u lovnom turizmu ili turizmu uopšte. U nekim lovačkim klubovima u Evropi lovno gazdovanje se vrši kao dobrovoljna aktivnost članova lovačkog kluba. Oni ili jednostavno prodaju dozvole za lov u lovištima kojima lovačko društvo upravlja ili pored dozvola nude i druge lovnoturističke usluge (organizacija

lova, transport i sl.). Obično, klubovi nemaju za cilj da ostvare značajan profit od lovnoturističkih aktivnosti, već im je glavni cilj da svojim članovima obezbede mogućnost lova. Pružanje usluga lovnog turizma uglavnom se zasniva na dobrovoljnom radu članova kluba. Stoga su marketinške aktivnosti lovnog turizma nasumične ili nepostojeće, a aktivnosti lovnog turizma se obavljaju kako bi se pokrili neki od troškova. Ukoliko nemaju svoje smeštajne kapacitete, neophodna im je saradnja sa smeštajnim i ugostiteljskim objektima. Profesionalnost u turističkom poslovanju je najčešće slabija što predstavlja rizik za kvalitet usluga i ugled sektora lovnog turizma u datoj zemlji (Kalabova, 2023).

Održivi poslovni modeli

Kao što je ranije istaknuto, svako preduzeće koristi određeni poslovni model, što znači da je odabralo specifičan način stvaranja vrednosti u svom poslovanju. Ne postoji univerzalno priznata definicija poslovnih modela. Prema Gajsdorferu i saradnicima (2018), poslovni modeli se definišu kao „pojednostavljeni prikazi ponude vrednosti, stvaranja i isporuke vrednosti, te elemenata koji se odnose na nadoknadu vrednosti i interakciju između tih elemenata unutar organizacione jedinice“. Kroz „ponudu vrednosti“ preduzeća objašnjavaju kako njihovi proizvodi ili usluge mogu doneti korist kupcima. Sledeći element, „stvaranje i isporuka vrednosti“, opisuje načine na koje preduzeća ispunjavaju ta obećanja. Na kraju, „nadoknada vrednosti“ se odnosi na to kako preduzeća ostvaruju ekonomsku vrednost kroz svoje aktivnosti.

S druge strane, održivi poslovni modeli se definišu kao „poslovni modeli koji uključuju proaktivno upravljanje višestrukim akterima, stvaranje novčane i nenovčane vrednosti za širok spektar zainteresovanih strana i imaju dugoročnu perspektivu“ (Gajsdorfer i dr., 2018). Ovi modeli generišu trajne koristi ne samo za vlasnike preduzeća već i za druge zainteresovane strane. Poslovni modeli se mogu smatrati održivima ukoliko uzimaju u obzir interese svih zainteresovanih strana i primenjuju trostruki pristup, odnosno razmatraju društvene, ekološke i ekonomske implikacije.

TEHNOLOŠKE INOVACIJE	DRUŠTVENE INOVACIJE	ORGANIZACIONE INOVACIJE
Maksimalna materijalna i energetska efikasnost	Funkcionalnost umesto vlasništva	Prenamena za društvo / životnu sredinu
Stvaranje vrednosti kroz upotrebu otpada	Preuzimanje uloge upravljača	Rešenja za strategije rasta
Zamena neobnovljivih izvora energije obnovljivim i prirodnim procesima	Podsticanje dovoljnosti	

➤ **Grafikon 6.** Tipovi održivog poslovnog modela

Izvor: Kalabova, 2023.

Održivi poslovni modeli se klasifikuju na različite načine s ciljem da se olakša primena njihovih elemenata u praksi. Primer jedne od tih klasifikacija prikazan je na Grafikonu 6, gde su predstavljeni poslovni modeli koji se mogu primeniti u lovnom turizmu. Ova klasifikacija obuhvata osam održivih poslovnih modela, koji su podeljeni u tri šire grupe prema specifičnoj vrsti inovacije koju uključuju: tehnološku, društvenu ili organizacionu.

Prvo, održivi poslovni modeli mogu se temeljiti na tehnološkim inovacijama koje naglašavaju maksimizaciju materijalne i energetske efikasnosti, odnosno efikasnosti resursa. Optimizovana proizvodnja predstavlja primer poslovnog modela zasnovanog na ovim principima. U kontekstu lovnog turizma, primer bi mogao biti redizajn operativnih procedura kako bi se poboljšala efikasnost korišćenja resursa, kao i transformacija objekata radi prilagođavanja potrebama novih segmenata klijenata, čime bi se povećala popunjenost kapaciteta. S obzirom na sezonsku prirodu lovnog turizma, koja zavisi od lovnih sezona, mogu se pojaviti izazovi u vezi sa efikasnim upravljanjem resursima tokom cele godine. Poslovni modeli koji pripadaju ovoj kategoriji mogu doprineti razvoju rešenja koja omogućavaju održivije poslovanje.

Druga grupa ovih poslovnih modela fokusira se na stvaranje vrednosti kroz upotrebu otpada. Rešenja u okviru cirkularne ekonomije, koja pripadaju ovom tipu, usmerena su na eliminisanje otpada i zagađenja, cirkulaciju proizvoda i materijala, te regeneraciju prirodnih resursa. Iako se turistička preduzeća primarno bave pružanjem usluga, ona troše znatne materijalne resurse u oblastima poput ugostiteljstva, prevoza, izgradnje i održavanja.

Stoga, postoje mnoge mogućnosti za unapređenje materijalnih tokova u lovnom turizmu. Na primer, smeštajni objekti mogu koristiti reciklirani nameštaj, ekološke usluge pranja veša, i informisati goste o optimalnoj potrošnji resursa tokom njihovog boravka.

Treća kategorija ovih poslovnih modela naglašava zamenu neobnovljivih izvora energije obnovljivim i prirodnim procesima. Jedna od strategija je prelazak sa fosilnih goriva na obnovljive izvore energije, što je često izvodljivo i u okviru lovnog turizma. Pored toga, preduzeća mogu povećati upotrebu prirodnih materijala umesto, na primer, plastike.

Neki tipovi poslovnih modela ističu društvene inovacije kao centralni element poslovanja. Jedan od takvih modela fokusira se na pružanje funkcionalnosti umesto fokusiranja na vlasništvo. U kontekstu lovnog turizma, to bi moglo značiti omogućavanje preduzećima da dele resurse kao što su transportna vozila i oprema. Druga alternativa za preduzeća koja žele da razviju održivi poslovni model jeste preuzimanje uloge upravljača. Ova uloga može se realizovati na različite načine, uključujući i naglašavanje važnosti zaštite biodiverziteta. Preduzeća mogu ići dalje od zakonskih zahteva i svojim klijentima nuditi proizvode koji imaju manji negativni uticaj na životnu sredinu.

Treći tip poslovnih modela u okviru društvenih inovacija podstiče koncept dovoljnosti kroz ponudu rešenja koja smanjuju potrošnju i proizvodnju. Na primer, ovakvi modeli mogu uključivati edukaciju potrošača kroz komunikaciju i podizanje svesti – aktivnosti koje mogu sprovesti i akteri u lovnom turizmu.

Organizacione inovacije i srodni poslovni modeli su od ključnog značaja za održive poslovne modele koji reorganiziraju poslovanje u cilju društvenog ili ekološkog dobra. Preduzeća koja slede ovakve modele teže povećanju društvenih i ekoloških koristi, umesto samo ekonomskih dobitaka, kroz saradnju sa lokalnim zajednicama i drugim zainteresovanim stranama. Primeri takvih preduzeća su neprofitne organizacije i udruženja građana. Konkretni tip poslovnog modela fokusira se na razvoj rešenja za strategije rasta koje povećavaju društvene i ekološke koristi kroz implementaciju održivih rešenja. Kolektivni pristupi

okupljaju srodne pojedince koji žele značajne promene u potrošnji i proizvodnji radi veće održivosti.

Promena ka održivijim praksama može se postići samo zajedničkim delovanjem, a preduzeća igraju ključnu ulogu u tom procesu. Ona takođe mogu pretvoriti održivije prakse u svoje konkurentske prednosti. Kao što su prethodni primeri pokazali, postoje različite mo-

gućnosti za preduzeća u lovnom turizmu da usvoje poslovne modele koji doprinose održivosti njihovog poslovanja, sektora lovno turizma i šire ekonomije. U tom smislu, od suštinskog je značaja da se aktivno saraduje sa svim zainteresovanim stranama kako bi se osmislile operacije koje maksimiziraju vrednost i za preduzeće i za njegove partnere, sa dugoročnim pozitivnim efektima.

SOCIJALNA ODRŽIVOST LOVNOG TURIZMA

Društvena održivost je takođe značajan faktor u razvoju industrije lovno turizma. Forstner i sar. (2006) ističu da društvena komponenta održivog razvoja lovstva podrazumeva uvažavanje potreba i dobrobiti osoba koje su direktni ili indirektni akteri lovno turizma (lovci, vlasnici zemljišta i nelovci), kao i odnos između lovaca međusobno i između lovaca i nelovaca. Prema Vallance i sar. (2011), društvena održivost ima tri smera: „održivost razvoja“ (osnovne potrebe, stvaranje društvenog kapitala, pravda), „održivost mosta“ (promene u ponašanju radi postizanja biofizičkih ekoloških ciljeva) i „održivost održavanja“ (očuvanje društveno-kulturnih karakteristika). Imajući ovo u vidu, a sa aspekta lovstva i lovno turizma, može se reći da se društvena održivost u lovno turizmu odnosi i na:

- pružanje mogućnosti zapošljavanja;
- obezbeđivanje i očuvanje prirodnih resursa za buduće generacije od kojih će imati ko-

risti i kojima će zadovoljiti sopstvene egzistencijalne potrebe;

- uticaj na ponašanja stanovnika radi podrške ekološkoj održivosti i svesti o potrebi zaštite prirode, kao i uticaj na stav javnosti o lovno turizmu;
- razvijanje lovstva i lovno turizma na način da osigurava puni društveni prosperitet kroz društvenu integraciju, toleranciju i solidarnost;
- održavanje i nenarušavanje lovne i kulturne tradicije, lovačkih običaja i preferencija lokalne zajednice, kao i očuvanje tradicionalnih i moralnih vrednosti uz razvoj lovno turizma.

Podrška lokalne zajednice je jedan od glavnih uslova uspeha u razvoju svih oblika turizma. Lokalno stanovništvo formira svoje mišljenje o ekonomskim, društvenim, kulturnim i ekološkim uticajima turizma u njihovoj zajednici i okruženju. Lov je važan deo kulturne baštine, a lokalna kultura lova može značajno uticati na lokalno mišljenje o razvoju lovno turizma. Korišćenje postojeće lovne baštine i kulture kao polazišta za razvoj turizma ne zadiru u lokalne običaje i tradiciju. To omogućava održavanje društvenih odnosa umesto ubacivanja drugačijeg modela lova u lokalnu kulturu. Neophodno je da postoji razumevanje uticaja lovno turizma na korišćenje zemljišta i mogućnosti lova.

Aktivnosti lovno turizma koje ne rešavaju socijalna pitanja mogu ugroziti prihvatljivost ovog potrošnog oblika turizma vezanog za životinjski svet (Selier & Minin, 2015). Willebrand (2009), ističe da na razvoj lovno turizma

↓ **Slika 9.** Socijalna interakcija među lovcima jedan je od značajnih elemenata lovnoturističkih aktivnosti
Foto: Stajić, N.



najviše utiču etičke vrednosti stanovnika u pogledu iskorišćavanja divljači, ali i odnos domaćih lovaca prema lovcima turistima. Istraživanja su pokazala da lokalni lovci imaju pozitivan stav prema razvoju lovnog turizma kao mogućem sredstvu za revitalizaciju ruralnih područja. Međutim, u nekim zemljama (kao npr. u Finskoj) domaći lovci su takođe i zabrinuti jer smatraju da će lovni turizam doneti povećanje naknada za lov, ograničiti mogućnost lova zbog turista lovaca, kao i da bi lovnoturističke aktivnosti mogle dovesti do prekomernog lova i tako postati pretnja tradicionalnim vrednostima lova. U severnoj Evropi, pre svega, na razvoj lovnog turizma trenutno najviše utiču etičke vrednosti stanovnika u pogledu iskorišćavanja divljači, ali i stavovi lokalnih lovaca prema turistima lovcima. Lokalno stanovništvo često nema ništa protiv lovnog turizma u svom kraju ili generalno, sve dok im to ne umanjuje mogućnosti za lov. Razumevanje stavova lokalnih lovaca samim tim je vrlo važno, jer je to jedan od ključnih elemenata društvene održivosti razvoja lovnog turizma.

Ekološki aspekti lovnog turizma podrazumevaju očuvanje i unapređenje staništa i raznovrsnosti divljači, uključujući njihovu genetsku raznovrsnost. Ekonomski održivi lovni turizam uglavnom se bavi osiguranjem kapaciteta za stvaranje prinosa i isplativosti lova. Međutim, puni ekološki potencijali za razvoj lovnog turizma na određenom području neće biti iskorišćeni ako se ne sagledaju društveno-kulturni aspekti tog područja, zbog čega je društvena održivost postala jedan od važnih aspekata u razvoju lovnog turizma. Aktivnosti planiranja i sprovođenja lovnog turizma treba da uzmu u obzir i interese lovaca, vlasnika zemljišta i drugih lokalnih korisnika i interesnih grupa. Takođe, od velike je važnosti odnos lovaca i nelovaca, dobrobit divljači, kao i etički i kulturni aspekti vezani za lov. U većini slučajeva je to tako jer društveni aspekti mogu u većoj meri ograničiti razvoj lovnog turizma nego ekološki aspekti, a to je teško proceniti samo na osnovu ispitivanja ekonomskih brojeva. Kalabova (2023) ističe da pored ekonomskih aspekata, a u cilju maksimizacije ekonomskih uticaja sektora lovnog turizma, aktivnosti lovnog turizma treba sprovoditi na način koji osigurava jednaku ekološku i društvenu održivost.

Tradicije i vrednosti lova

Lov se može smatrati kulturnim nasleđem u mnogim zajednicama (npr. gazdovanje divljači je navedeno kao nematerijalno kulturno nasleđe Češke Republike 2012. godine), pošto je hiljadama godina bio važan deo ljudske istorije i razvoja. Tradicije i običaji lova su se prenosili sa generacije na generaciju i odigrali su značajnu ulogu u oblikovanju kulturnih identiteta i vrednosti. U mnogim kulturama, lov nije samo sredstvo za sticanje dobiti, već i duboko ukorenjen deo društvenog i kulturnog života. Međutim, iako je važan deo kulturnog nasleđa u mnogim zemljama, ipak lovci u različitim zemljama imaju neke slične karakteristike. Za evropskog lovca, lov je način života. Kalabova (2023) ističe da evropski lovac ima veliku naklonost prema prirodi, provodi vreme u prirodi sa svojim lovačkim psom i lovačkim prijateljima, koristi se lovačkim jezikom i nosi specifičnu tradicionalnu lovačku odeću koju sa ponosom nosi i po kojoj je prepoznat u društvu. U evropskim zemljama postoje različite lovačke tradicije i kulture, sa različitim lovačkim običajima, lovačkim jezicima, odećom i načinom lova. U većini evropskih jezika postoje brojne specijalizovane reči vezane za lov i lovstvo. S druge strane, lovačke aktivnosti i scene lova su inspiracija za različite umetničke performanse u vidu slika, muzike, plesa, filмова itd. Lov je bio izvor inspiracije za mnoga književna i umetnička dela koja su postala deo univerzalne ljudske kulture. Ove razlike doprinose ukupnom kulturnom bogatstvu nasleđa evropskog kontinenta. Međutim, iako među lovcima iz različitih zemalja postoji mnogo razlika u kulturnom, istorijskom, lingvističkom i ekonomskom aspektu, svi ti lovci razmišljaju i deluju na isti način. Aktivni su u lovištima i rade na poboljšanju uslova staništa i gazdovanju divljači. Ali, ove lovačke vrednosti su se razvijale tokom dugog perioda u istoriji jer je lov bio sastavni deo svakodnevnih društvenih odnosa i odraz opšteg kulturnog pravca. Tako su se u svetu, prostorno i vremenski, formirale različite lovačke etičke norme. Lovci su razvili te norme i stvorili razna pravila koja sada regulišu lov, ponašanje lovaca, odnose među lovcima i stavove prema divljači.

Lovačke aktivnosti mogu biti povezane sa specifičnim ritualima, ceremonijama i običaji-



Slika 10. Lovačka tradicija neguje se sa posebnom pažnjom u evropskim zemljama – A. Slikanje nakon lova tetreba u Švedskoj; B. Zatvaranje lova, Češka

Foto: Kalabova, M.

ma, koji služe za jačanje kulturnih vrednosti i verovanja. Na primer, na lov se gleda kao na način povezivanja sa prirodnim svetom i održavanje duhovne veze sa zemljom. Lovni turizam može podržati očuvanje kulturnog nasleđa promovisanjem održivih praksi lova i kulturne razmene.

Stavovi lokalne zajednice prema razvoju lovnog turizma

Lov u današnje vreme izaziva različite reakcije u društvu, često vrlo oprečne, te se lovstvo i lovni turizam susreću sa više društvenih izazova. Za razvoj lovnog turizma od velike je važnosti podrška stanovnika (Gursoy & Rutherford, 2004). Na razvoj lovnog turizma danas najviše utiču etičke vrednosti stanovni-

ka prema korišćenju divljači. U naučnoj literaturi postoji više studija o mišljenjima i stavovima prema lovstvu i razvoju lovnog turizma. Rezultati su pokazali da stavovi prema lovu i lovnom turizmu mogu zavisiti od pola, starosti, obrazovanja, mesta rođenja, lovnog iskustva, lovačkih sklonosti, aktivnosti upravljanja divljim životinjama i socio-ekonomskog položaja (Peterson et al., 2009; Nygard & Uthardt, 2011; Ljung et al., 2012; Byrd i sar., 2017; Gamborg & Jensen, 2017; Matejević i sar., 2022). Žene često manje podržavaju lov od muškaraca, a mlađi ljudi imaju negativniji stav ili mišljenje od starijih. Ljudi sa nižim obrazovanjem više podržavaju lov i lovni turizam. Stanovnici sela su najčešće pozitivnije orijentisani prema lovu od stanovnika gradova, a život u urbanim zajednicama ima tendenciju da povlači negativne stavove prema lovu. Međutim, gradski stanovnici sa bliskim vezama sa ruralnim sredinama (mesto rođenja, porodica, prijatelji...) često dele iste stavove i mišljenja kao i stanovnici sela.

U nekim kulturama javnost je u većini pozitivno orijentisana ka lovstvu generalno. Na primer, u Švedskoj je podrška lovu zapravo porasla sa 72% u 1980. na 84% u 2012. (Ljung et al., 2012). Ljudi koji imaju lovca za prijatelja ili člana porodice, kao i ljudi koji često konzumiraju meso divljači, više podržavaju lov i lovni turizam. Heberlein i Ericsson (2005) ukazuju na to da su ruralni stanovnici u Švedskoj bili pozitivniji prema lovu od urbanih stanovnika, ali su takođe otkrili da gradski stanovnici sa najvišim nivoom kontakta sa ruralnim područjima dele iste stavove kao i ruralni stanovnici. Slični rezultati su takođe pronađeni u istraživanjima sprovedenim u Danskoj koja su pokazala da je život u urbanim zajednicama povećao negativna mišljenja prema lovu (Gamborg & Jensen, 2017). Takođe, navike u ishrani mogu dovesti i do različitih odnosa prema lovu i lovnom turizmu. Istraživanje Ljunga i saradnika (2012) pokazalo je da učestalost konzumiranja mesa divljači pozitivno utiče na stavove prema lovu. Što se tiče efekta obrazovanja, oni sa nižim obrazovnim nivoima više podržavaju lov i lovni turizam (Teel et al., 2002; MacKai i Campbell, 2004). Slično, Donnelli i Vaske (1995) su pokazali da oni sa nižim obrazovanjem i prihodima imaju viši nivo podrške za lovne aktivnosti. Iako ne postoje ranija istraži-

Istraživanje javnog mnjenja o stavovima prema lovstvu u Španiji

Značajna nova studija koju je YouGov sproveo 2023. godine za Evropsku federaciju za lov i zaštitu (FACE) i Kraljevsku špansku lovačku federaciju (RFEC), na uzorku od nešto više od 1.000 ispitanika, otkrila je da 70% Španaca prihvata regulisane lovne aktivnosti. Značajnih 70% španske populacije pokazalo je prihvatanje legalnog lova, potvrđujući njegovu ulogu u zemlji. Primetna je razlika u stopama prihvatanja među polovima, pri čemu 78% muškaraca i 61% žena pokazuje prihvatanje. Oko 47% ispitanika pozitivno gleda na učesće Španaca u lovu u inostranstvu, posebno kada to ima ekonomske, ekološke i društvene koristi. Polovina ispitanika gleda na upotrebu ulovljenih životinja, bilo za meso ili kao „trofeje“, u pozitivnom svetlu. Ovo naglašava ulogu lovaca u doprinosu očuvanju, ruralnoj privredi i naporima protiv krivolova. Određeni podaci pokazuju da je u Španiji godišnji doprinos lovstva oko 6,5 milijardi evra i podrška za 187.000 radnih mesta u ruralnim oblastima Španije (FACE, 2023).

Istraživanje javnog mnjenja o mišljenju prema lovstvu u Belgiji

Javno istraživanje sprovedeno 2023. godine po zahtevu Hubertus Vereniging Vlaanderen (HVV) i Kraljevski Saint-Hubert Club de Belgique (RSHCB), a od strane nezavisne firme YouGov, otkrilo je veoma interesantne podatke o društvenoj prihvaćenosti lova u Belgiji. Naime, rezultati su ukazali na značajan nivo neutralnosti ili podrške lovnim aktivnostima u belgijskom društvu. Upadljivih 77% ispitanika je neutralno ili podržava druge koji se bave lovom, sve dok se to obavlja legalno i u okviru zakonskog okvira. Ovo osećanje pojačava ideju da je lov, kada se obavlja u skladu sa zakonom, široko prihvaćen u belgijskom društvu. Istraživanje je pokazalo potrebu za povećanjem svesti i edukacijom o lovu, pri čemu je 90% učesnika priznalo svoje ograničeno razumevanje ove teme (58% ne zna ništa o lovu, a 32% zna nešto malo). Ovo predstavlja vitalnu priliku za belgijske lovačke saveze i asocijacije (HVV i RSHCB) da sarađuju na obrazovnim inicijativama kako bi se povećala svest o širim implikacijama lova, uključujući njegov doprinos biodiverzitetu i naporima za očuvanje. Istraživanje se bavilo percepcijom javnosti o tome da lovci drže delove legalno lovljenih životinja kao „trofeje“ pod uslovom da takvi postupci doprinose očuvanju. Čak 68% učesnika istraživanja je izrazilo neutralnost ili slaganje sa ovom praksom, ističući važnost stalnih nastojanja na očuvanju u oblikovanju javnog mnjenja (FACE, 2023).

vanja o uticaju učestalosti rekreacije na otvorenom na stavove prema lovnom turizmu, postoje istraživanja koja pokazuju da oni koji imaju manje kontakata sa prirodom imaju negativniji stav prema lovnim aktivnostima (Heberlein & Ericsson, 2005). Ljudi koji provode vreme u prirodi češće vide efekte upravljanja lovom i stoga imaju pozitivniji stav. Konačno, Stedman i Decker (1996) navode da bi zainteresovane strane i oni koji su bolje upoznati sa samim lovom imali pozitivniji pogled na lovačke aktivnosti.

U istraživanju sprovedenom na Islandu, rezultati su pokazali da javnost percipira da lovni turizam može imati pozitivan uticaj kroz povećanu raznovrsnost poslova, promociju regiona i povećan protok informacija do lovaca, ali i negativan uticaj na lovne aktivnosti lokalnog stanovništva i moguće sukobe sa drugim već postojećim poslovanjima u regionu. Slično, u Finskoj, iako su opšti stavovi prema lovu prilično pozitivni ili neutralni, razvoj lovnog turizma se doživljava kao moguća pretnja vrednostima, kulturi i tradiciji finskog lova.

MINIMALNI USLOVI ZA SPROVOĐENJE ODRŽIVOG LOVNOG TURIZMA

Razvoj lovnog turizma u svetu, i širenje lovnoturističkog tržišta, neminovno mogu stvoriti i određene probleme usled nekontrolisanog obima lovnoturističkih aktivnosti ili načina njihovog sprovođenja u pojedinim područjima ili zemljama. Veoma je značajno postaviti određene smernice za razvoj lovnoturističke industrije koje će doprineti održivosti same industrije i zaštititi prirode od prekomernog eksploatiranja.

Bauer i Herr (2004) sugerišu da je neophodno proširiti postojeće smernice rekreativnog i turističkog lova i formirati standarde koji će lovnom turizmu omogućiti ekološku, ekonomsku i socijalnu održivost, a koji bi uključivali sledeće:

- uspostavljanje smernica za ekološku održivost lovnoturističke industrije, uključujući razvoj sistema akreditacije i identifikaciju benefita lokalne zajednice;

- razvoj i unapređenje trenutnih lovnoturističkih destinacija, kroz akreditaciju operatera i angažovanje u inicijativama za zaštitu prirode koje imaju za cilj održivo korišćenje divljih životinja, očuvanje staništa i učešće zajednice;
- uključivanje u istraživanja iz oblasti upravljanja divljim životinjama i analizu koristi od lovnog turizma kroz koordinaciju sa lovačkim organizacijama i istraživačima;
- obrazovanje i informisanje lovaca turista, lokalne zajednice i drugih stejkholdera, u vezi sa propisima od značaja za razvoj lovnog turizma;
- razvoj novih i potencijalnih lovnoturističkih destinacija, sa posebnim fokusom na očuvanje staništa, uključivanje lokalne zajednice i održivost;
- razvijanje lovstva kao važnog elementa integrisanog upravljanja prirodnim resursima, koje povezuje produktivnost sa životnom sredinom i društvom.

Dalje, naglašava da jedino uključivanjem ovakvog trostrukog pristupa (ekološkog, ekonomskog i socijalnog aspekta), lovni turizam može ponuditi značajne koristi za lokalne zajednice, posebno u zemljama u razvoju, i pozitivno doprineti očuvanju prirode.

Svetska fondacija za prirodu (World Wide Fund for Nature - WWF) predložila je minimalne standarde zaštite prirode za sprovede-

nje trofejnog lova u kojima su naveli obavezu da se lovnoturističke aktivnosti sprovode:

1. zasnovane na naučnim istraživanjima i rezultatima kako bi se doprinelo održivom korišćenju divljih životinja i njihovih staništa (odnosno da je lovni turizam zasnovan na pouzdanim istraživanjima i podacima o statusu, dinamici populacije i staništima populacija ciljnih vrsta);
2. u okviru specifičnih pravnih okvira za regulisanje (npr. određivanje kvota, standardi trofeja, nacionalni zakoni i propisi, profesionalni vodič i standardi lovaca);
3. u okviru naučno zasnovanih programa monitoringa, uključujući redovno prebrojavanje divljači, procene populacijskih trendova kako bi se olakšalo određivanje kvota i obezbedila održivost korišćenja divljih životinja;
4. uz maksimiziranje ekonomskih i društvenih koristi radi povećanja uticaja na zaštitu prirode;
5. uz snažno učešće lokalnih zajednica u donošenju odluka, upravljanju i raspodeli beneficija;
6. uz poštovanje prihvaćenih etičkih normi i lokalnih kulturnih stavova i vrednosti;
7. uz procenu potencijalnih koristi za dalji opstanak određene vrste;
8. uz transparentnost u vođenju evidencije, upravljanju podacima i razmeni informacija u vezi sa programima lova i srodnim aktivnostima očuvanja.

LOVNI TURIZAM U EVROPI

Prema Hoferu (2002) čak 20-30% evropskih lovaca (EU, kao i Norveška i Švajcarska) putuje van svoje matične zemlje u lov, mada taj procenat po zemljama varira. Nemačka, Austrija, Danska, zemlje Beneluksa, Italija i Španija su glavne evropske zemlje lovnoturističke potražnje. Želje za određenim destinacijama razlikuju se od zemlje do zemlje, a Hofer (2002) posebno ističe da nemački i italijanski lovci putuju na različite lovnoturističke destinacije unutar Evrope, španjski lovci preferiraju Severnu Ameriku, a da su lovci iz Beneluksa mnogo više orijentisani na afričke destinacije. Najpopularnije evropske zemlje lovnoturističke destinacije su Mađarska, Poljska i druge zemlje istočne Evrope. Skandinavija je takođe atraktivna destinacija za lovce iz drugih delova Evrope, dok mnogi Skandinavci love i u inostranstvu.

Evropa predstavlja jedan od glavnih emitivnih blokova na lovnoturističkom tržištu. Osim pretpostavki nekih istraživača, ne postoje precizni podaci na evropskom nivou u broju lovaca koji putuju u inostranstvo radi lova. Prema istraživanjima organizacije *Humane Society International/Europe*, Evropska unija je drugi najveći uvoznik trofeja divljači na svetu, odmah posle Sjedinjenih Američkih Država. Naime, u periodu od 2014. godine do 2018. godine lovci Evropske unije su uvezli 14.912 lovačkih trofeja 73 različite vrste sisara. Prvih deset država članica Evropske unije koje su uvezile lovačke trofeje bile su Nemačka, Španija, Danska, Austrija, Švedska, Francuska, Poljska, Mađarska, Češka i Slovačka. U proseku 2.982 trofeja godišnje uvezeno je u EU tokom ovih pet godina³. Prvih deset vrsta uvezenih u EU kao trofeji su: hartmanova planinska zebra (*Equus zebra hartmannae*) (3.119), kapski pavijan (*Papio ursinus*) (1.751), američki crni medved (*Ursus americanus*) (1.415), mrki medved (*Ursus arctos*) (1.056), afrički slon (*Loxodonta africana*) (952), afrički lav (*Panthera leo*) (889), afrički leopard (*Panthera pardus*)

(839), nilski konj (*Hippopotamus amphibius*) (794), karakal (*Caracal caracal*) (480) i močvarna antilopa (*Kobus leche*) (415). Takođe, 297 trofeja geparda (*Acinonyx jubatus*) je takođe uvezeno u EU tokom perioda istraživanja. Najveći broj trofeja uvezen je iz Namibije, Južne Afrike i Kanade.

S druge strane, Evropska unija nije samo uvoznik, već i izvoznik lovačkih trofeja. Prema istraživanjima organizacije *Humane Society International/Europe*, prvih pet zemalja članica EU koje izvoze trofeje sisara iz Evropske unije bile su Rumunija, Francuska, Španija, Danska i Hrvatska. Tokom perioda od 2014. godine do 2018. godine, Evropska unija je izvezla 246 trofeja mrkog medveda (*Ursus arctos*), 9 trofeja evroazijskog risa (*Lynx lynx*) i 35 trofeja sivog vuka (*Canis lupus*). Najveći broj izvezenih trofeja mrkog medveda poreklom su bili iz Rumunije, Švedske, Hrvatske, Nemačke i Slovenije, dok su primarne zemlje porekla trofeja evroazijskog risa bile Švedska, Rusija i Letonija. Rumunija, Španija, Bugarska, Letonija i Rusija bile su ključne zemlje porekla trofeja vuka koji se izvoze iz Evropske unije.

³ Ove podatke treba posmatrati obazrivo, s obzirom da se podaci odnose ne samo na lovačke trofeje u vidu rogova, rogovlja ili lobanja, već se odnose i na druge delove tela, kao što su uši, stopala, kandže, kosti, repovi i kože.

LOVAČKA POPULACIJA U EVROPI

U stručnoj i naučnoj literaturi, nema mnogo novijih podataka i istraživanja o lovačkoj populaciji u Evropi. Podaci iz 2010. godine koje je iznela Evropska federacija za lov i zaštitu divljači (FACE) govore da je u Evropi registrova-

Tabela 7. Broj lovaca i gustina lovačke populacije u zemljama Evrope u 2010.

	Država	Broj lovaca	Udeo u stanovništvu	Odnos prema br. stanovnika
	Francuska	1.331.000	18,1	1:48
	Nemačka	351.000	4,8	1:233
	Italija	750.000	10,2	1:77
	Španija	980.000	13,3	1:41
	Velika Britanija	800.000	10,9	1:41
Nordijski region	Danska	165.000	2,2	1:33
	Finska	308.000	4,2	1:17
	Norveška	190.000	6,3	1:24
	Švedska	290.000	3,9	1:31
Baltički region	Estonija	16.600	0,2	1:78
	Letonija	25.000	0,3	1:92
	Litvanija	32.000	0,4	1:112
	Poljska	106.000	1,4	1:363
Atlantski region	Belgija	23.000	0,3	1:452
	Irska	350.000	4,8	1:12
	Luksemburg	2.000	0,0	1:250
	Holandija	28.170	0,4	1:618
Centralni region	Austrija	118.000	1,6	1:70
	Češka	110.000	1,5	1:93
	Mađarska	55.000	0,7	1:190
	Slovačka	55.000	0,7	1:98
	Slovenija	22.000	0,3	1:91
	Švajcarska	30.000	0,4	1:253
Mediterranski region	Kipar	45.000	0,6	1:17
	Grčka	235.000	3,2	1:45
	Malta	15.000	0,2	1:27
	Portugalija	230.000	3,1	1:46
Jugoistočni region	Albanija	14.000	0,2	1:257
	Bosna i Hercegovina	50.000	0,7	1:92
	Bugarska	110.000	1,5	1:70
	Hrvatska	55.000	0,8	1:73
	Moldavija	14.000	0,5	1:200
	Crna Gora	6.000	0,9	1:103
	Rumunija	60.000	0,8	1:361
	Srbija	80.000	1,2	1:126
Turska	300.000	0,4	1:244	

Izvor: Godišnji izveštaj, 2009-2010, FACE

no oko sedam miliona lovaca. U Tabeli 7, prikazan je broj lovaca po evropskim zemljama u 2010. godini. Broj lovaca i gustina lovačke populacije varira od zemlje do zemlje, ali nije u korelaciji sa površinom ili brojem stanovnika. Najveći broj lovaca nalazi se u Francuskoj. Međutim, ako se posmatra odnos lovaca i broja stanovnika, može se videti da je najveća koncentracija lovaca 2010. godine bila u Irskoj, Finskoj, Norveškoj i na Kipru. U zemljama poput Malte, Švedske, Danske, Španije, Velike Britanije, Grčke, Portugalije i Francuske zabeležena je takođe značajna koncentracija lovaca u odnosu na broj stanovnika. U zemljama poput Nemačke, Rumunije, Poljske, Belgije, Holandije, Švajcarske i Albanije bio je najmanji udeo lovaca u celokupnoj populaciji.

Međutim, da bi se razumela situacija u kojoj se nalazi lovstvo u Evropi, nije dovoljno posmatrati samo brojeve lovaca. Neophodno je pogledati i trendove u lovačkoj populaciji. Naime, Pinet (1995) je još krajem prošlog veka istakao trend opadanja u brojnosti lovaca kako u Evropi tako i šire. Ovaj trend se potvrdio i godinama kasnije u istraživanjima Evropske federacije za lov i zaštitu divljači (FACE).

Prema Hoferu (2002), početkom ovog veka u određenom broju zemalja zabeleženo je smanjenje broja lovaca (Tabela 8), najveće u Grčkoj (24,68%), a zatim u Portugaliji (23,33%), Belgiji (20,69%), Holandiji (19,52%), Francuskoj (19,33%) i tako dalje.

Nešto manji broj zemalja je u istom periodu zabeležio i porast broja lovaca. Prentović (2014) navodi da je najveće uvećanje broja lovaca bilo je u Irskoj i to za oko 230.000 ili 191,66%, zatim u Velikoj Britaniji za oko 175.000 ili 26,56% i u Norveškoj za 20.000 ili 11,76% (Tabela 9).

Najnovije podatke o broju lovaca u Evropi izdao je Lovачki savez Nemačke (Deutschland Jagdverband) 2022. godine (Tabela 10). Ovi podaci pokazuju da je broj lovaca u većem broju zemalja u opadanju ili je stabilan, a ukupan broj lovaca u Evropi se smanjio i iznosi nešto manje od šest miliona. Povećanje brojnosti lovaca se može primetiti u osam zemalja. Naime, najveće povećanje je zabeleženo u Norveškoj gde je broj lovaca više nego dupliran (163,2%). Iako veliko uvećanje deluje nereal-

Tabela 8. Zemlje Evrope sa umanjnjem broja lovaca od 2002. do 2010. godine

Država	2002. godina		2009/2010. godina		Umanjenje br. lovaca	
	br. lovaca	% u populaciji	br. lovaca	% u populaciji	Broj	Procenat
Belgija	29.000	0,29	23.000	0,24	6.000	20,69
Danska	177.000	3,47	165.000	3,03	12.000	6,78
Francuska	1.650.000	2,89	1.331.000	2,08	319.000	19,33
Grčka	293.000	2,84	235.000	2,22	58.000	24,68
Italija	925.000	1,62	750.000	1,30	175.000	16,76
Luksemburg	2.200	0,55	2.000	0,40	200	9,09
Holandija	33.500	0,22	27.000	0,15	6.500	19,52
Portugalija	300.000	3,00	230.000	2,38	70.000	23,33
Španija	1.000.000	2,56	980.000	2,44	20.000	2,00
Švedska	320.000	3,64	290.000	3,29	30.000	9,38
Finska	39.000	5,96	38.000	5,88	1.000	2,56
Švajcarska	30.000	0,43	30.000	0,41	0	0
UKUPNO	4.848.700		2.903.000		1.895.700	

Izvori: Hofer (2002) i Annual Report 2009-2010, preuzeto iz Prentović (2014)

Tabela 9. Zemlje Evrope sa uvećanjem broja lovaca od 2002. do 2010. godine

Država	2002. godina		2009. godina		Uvećanje broja lovaca	
	Broj lovaca	% u populaciji	Broj lovaca	% u populaciji	Broj	Procenat
Austrija	110.000	1,41	118.000	1,43	8.000	7,27
Nemačka	338.000	0,42	351.000	0,42	13.000	3,85
Velika Britanija	625.000	1,12	800.000	1,32	175.000	26,56
Irska	120.000	3,43	350.000	8,33	230.000	191,66
Malta	114.000	4,00	15.000	3,68	1.000	7,16
Norveška	170.000	3,95	190.000	4,17	20.000	11,76
UKUPNO	1.377.000		1.854.000		477.000	

Izvori: Hofer (2002) i Annual Report 2009-2010, preuzeto iz Prentović (2014)

no, sudeći po zvaničnim podacima koje publikuje njihov zavod za statistiku u pitanju je činjenica. Prema poslednjim podacima iz 2024. godine, broj lovaca je čak 544.188 od kojih čak 16% čine žene, tako da je Norveška po učešću žena lovaca među prvima u svetu. Zatim, uvećanje je zabeleženo i u Danskoj (6,7%), Poljskoj (18,9%), Luksemburgu (27,5%), Slovačkoj (12%), Bosni i Hercegovini (2%), Bugarskoj (15,5%) i Hrvatskoj (18,2%). U ovom posmatranom periodu od 2010. do 2022. godine, broj lovaca je ostao stabilan u 13 evropskih zemalja (Francuska, Irska, Austrija, Mađarska, Švajcarska, Kipar, Malta, Portugalija, Albanija, Moldavija, Rumunija, Srbija i Turska). Ostalih 15 posmatranih zemalja beleži značajno smanjenje brojnosti lovaca. Najveće smanjenje zabeleženo je

u Velikoj Britaniji (50%), zatim u Belgiji (45,6%), Grčkoj (31,9%), Italiji (28,9%), Češkoj (18,2%), Crnoj Gori (16,7%), Španiji (13,3%), Estoniji (12,6%), Letoniji (12%), Nemačkoj (8,6%), Sloveniji (7,7%), Litvaniji (6,25%), Finskoj (2,6%), Švedskoj (2,4%) i Holandiji (0,41%).

Kupren i Hakuć-Blažowska (2021) ističu da je prema odnosu broja lovaca i broja stanovnika, najveće interesovanje za lov u skandinavskim zemljama i južnim zemljama romanske kulture. U Skandinaviji, gde je odnos lovac-stanovnik manji od 1:36, lov ima izrazito rekreativni i pomalo traperski karakter. Ovi autori, takođe, navode da je u poslednjoj grupi zemalja (uključujući Francusku, Španiju, Portugal i Grčku) ovaj odnos nešto veći, ali je i dalje ispod proseka za Evropsku uniju (1:87).

To su zemlje sa niskim intenzitetom upravljanja lovnim vrstama, i velikim lovnim pritiskom na faunu. Poljska, Švajcarska, Nemačka, Rumunija, Belgija i Holandija su zemlje u ko-

jima je odnos broja lovaca i stanovnika iznad 1:200, a predstavljaju zemlje sa dugom tradicijom lova po feudalnom modelu (Kupren i Ha-kuć-Błażowska, 2021).

Dakle, broj lovaca u Evropi opada od ranih devedesetih godina prošlog veka i opao je za oko 18% do 2011. godine (od 9 miliona u 1991. na 7,4 miliona u 2011), a zatim za još 16,4% do 2022. godine kada je zabeleženo nešto manje od 6 miliona lovaca što je pad od ukupno 34,2% u odnosu na period ranih devedesetih godina prošlog veka. Svi lovci u EU su organizovani u okviru svojih nacionalnih lovačkih asocijacija i udruženja koja imaju za cilj da unaprede očuvanje staništa, održivo upravljanje divljači, korišćenje divljih životinja, obrazovanje i promociju lova. Međutim, danas se lovci i lovačka udruženja suočavaju sa ozbiljnim izazovima zbog smanjenja broja lovaca i pritiska „antilovačkih“ nevladinih organizacija. Pored smanjenja broja lovaca, i starenje lovačke populacije jednako je izazovno za dalju lovnu industriju. Primećuje se da se prosečna starost lovaca ubrzano povećava i da je nedovoljan broj mladih pridošlica. Ovaj trend opadanja je uglavnom uzrokovan raznim društvenim promenama, urbanizacijom, starenjem stanovništva i promenama životnog stila. Ovaj pad je zabeležen u Češkoj, Srbiji i Mađarskoj, gde je, na primer, prosečna starost lovaca porasla za 4,6% između 1999. i 2020. godine. Istovremeno, prosečna starost muške populacije u celini takođe je porasla za 4,1%. Dakle, jedan od razloga za starenje lovačke populacije može biti starenje muške populacije u celini.

S druge strane, mnoge studije u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama pokazale su da je starost faktor velikog uticaja na stavove prema lovu. Mnogi istraživači su istakli da mlađi ljudi imaju negativniji stav prema lovu. Istraživanja sprovedena u Srbiji 2019. godine o stavovima mladih prema lovstvu i razvoju lovnog turizma, pokazala su da mladi i dalje uglavnom odobravaju i podržavaju lov ako se on sprovodi na održiv način, u skladu sa zakonom, bez ugrožavanja staništa i fondova divljači. Međutim, oni nisu toliko naklonjeni razvoju lovnog turizma. Mladi koji češće aktivno provode vreme u prirodi imaju pozitivniji stav prema lovu i lovnom turizmu, kao i mladi sa visokim obrazovanjem. Imajući u

Tabela 10. Broj lovaca i gustina lovačke populacije u zemljama Evrope u 2022.

	Država	Broj lovaca	Odnos prema br. stanovnika
	Francuska	1.331.000	1:51
	Nemačka	384.000	1:216
	Italija	533.000	1:113
	Španija	850.000	1:55
	Velika Britanija	400.000	1:165
Nordijski region	Danska	176.000	1:33
	Finska	300.000	1:18
	Norveška	500.000	1:11
	Švedska	283.000	1:36
Baltički region	Estonija	14.500	1:90
	Letonija	22.000	1:86
	Litvanija	30.000	1:93
	Poljska	126.000	1:305
Atlantski region	Belgija	12.500	1:912
	Irska	350.000	1:14
	Luksemburg	2.550	1:235
	Holandija	27.000	1:641
Centralni region	Austrija	118.000	1:75
	Češka	90.000	1:118
	Mađarska	55.000	1:178
	Slovačka	61.600	1:88
	Slovenija	20.300	1:103
	Švajcarska	30.000	1:283
Mediteranski region	Kipar	45.000	1:24
	Grčka	160.000	1:67
	Malta	15.000	1:27
	Portugalija	230.000	1:46
Jugoistočni region	Albanija	14.000	1:200
	Bosna i Hercegovina	51.000	1:70
	Bugarska	127.000	1:56
	Hrvatska	65.000	1:65
	Moldavija	14.000	1:257
	Rumunija	60.000	1:325
	Crna Gora	5.000	1:120
	Srbija	80.000	1:89
	Turska	300.000	1:273

Izvor: Deutschland jagdverband

Jedan od problema u lovačkoj zajednici Srbije je sve manje učešće mlađe populacije u lovnim aktivnostima. S obzirom da postoji tendencija smanjenja broja lovaca u Srbiji, podjednako zabrinjava činjenica da je prosečna starost lovaca u Srbiji u porastu. Prema zvaničnim statističkim podacima Lovačkog saveza Srbije, prosečna starost lovaca početkom osamdesetih godina prošlog veka bila je 43,8 godina, 2007. godine 47,2 godine, a poslednjih godina ova prosečna starost lovaca je preko 50 godina. Tokom poslednjih 35 godina, broj lovaca u najmlađim kategorijama od 18 do 40 godina je u opadanju, a povećan je udeo najstarijih lovaca. Trendovi smanjenja broja lovaca u 2020. godini u odnosu na 1985. godinu odražavaju drastično manji udeo mlađe populacije.

📌 **Slika 11.** Broj žena lovaca je u porastu u velikom broju evropskih zemalja – A. Takmičenje u lovnom streljaštvu, Lovište Morović, B. Lov fazana, Lajkovac
Foto: Matejević, M.

vidu rezultate ovih istraživanja, kao i trend opadanja broja mladih lovaca i povećanje antilovačkih kampanja u zemlji, to bi moglo negativno uticati na razvoj lovnog sektora u narednim godinama. Menadžeri lovnog turizma i zaposleni u lovnom turizmu treba da intenziviraju promociju lovnog turizma i, pre svega, edukuju širu populaciju o prednostima lovnog gazdovanja i lovnog turizma, posebno mlade generacije.



Međutim, vredni primetiti da ove promene nisu iste u svim delovima Evrope. Na primer, u Francuskoj je ukupan broj lovaca prilično stabilan već decenijama. Najznačajnija strukturna promena u francuskom lovstvu je, ipak, da broj seoskih lovaca opada zbog socio-demokratskih promena na ovim prostorima. S druge strane, raste broj lovaca u urbanim područjima.

Učešće žena u lovačkoj populaciji

Pored navedenih trendova u lovačkoj populaciji Srbije, a i šire, uočava se sve češće angažovanje žena u lovnim aktivnostima i lovnom sektoru u Srbiji. Međutim, njihovo učešće u ukupnom broju lovaca je i dalje veoma malo, znatno manje nego u mnogim evropskim zemljama. Srbija ima manje od 1% (0,5) što je oko 360 žena lovaca, ali nisu sve aktivni lovci. Ako se pogledaju podaci drugih zemalja, može se uočiti da je udeo žena u lovstvu značajno veći. Žene su najaktivnije u lovu u skandinavskim zemljama. U Norveškoj žene čine čak 12% (16% prema podacima iz 2024. godine i zvanično ima 88.500 žena lovaca) ukupne lovačke populacije, u Finskoj 6,1%, u Danskoj 5,7%, a u Švedskoj 5,3%. U Danskoj je 2006. godine, od ukupnog broja novih lovaca bilo 10% žena, a slične trendove pokazuju i druge nordijske zemlje (Rodriguez i sar., 2016). U Švedskoj je 2001. godine zabeleženo je 12.024 žena, nakon čega sledi porast brojnosti, te je 2008. godine zabeleženo 14.738 žena lovaca (Lindberg, 2010). Takođe, Norveška je beležila porast ženske lovačke populacije od 2002. do 2013. godine kada je od novonastalih lovaca 22,3% bilo ženskog pola. U ostalim delovima Evrope, žene su najbrojnije u Nemačkoj (10%), Austriji (7,5%), Velikoj Britaniji (6,5%) i Švajcarskoj (5%). Najmanji procenat žena koje love je u Srbiji, Hrvatskoj (0,6%) i Bugarskoj (1,3%).

Rodriguez i sar. (2016) očekuju da će rastući procenat žena lovaca imati važan uticaj na budućnost lovstva, i sugerišu je da bi angažovanje žena u lovstvu moglo da nadoknadi sveukupni pad brojnosti lovaca u svetu. Oni, takođe, ističu da bi povećanje učešća žena u lovu prikazalo lov kao porodičnu aktivnost i smanjilo predrasude o lovcima kao onima koji lov doživljavaju isključivo kroz prizmu domi-

Većina lovaca na Islandu su domaći lovci, od kojih je 97% muškaraca i 3% žena. U 2009. godini oko 5% stanovništva Islanda, starijih od 20 godina imalo je važeću lovačku kartu, što je predstavljalo porast u odnosu na nekoliko prethodnih godina, kada je interesovanje za lov bilo smanjeno, jer je lov na snežnice bio zabranjen. U 2009. godini izdato je oko 9% više lovačkih karata u odnosu na 2008. godinu, a povećan je broj polaznika lovačkih kurseva za licence za oko 49%. Povećano interesovanje za lov se u tom periodu uočilo i kod ženske populacije. Važeće lovačke karte 2000. godine imalo je 197 žena, ali ih je 2009. godine već bilo 317. Od 2006. godine broj žena koje su pohađale kurseve licence se udvostručio sa najvećim porastom između 2008. i 2009. godine. Početkom milenijuma broj stranih lovaca turista bio je oko 80 do 100 godišnje ili oko 1% svih aktivnih lovaca na Islandu. (Sigursteinsdóttir, Bjarnadóttir, 2010).

nacije i koristi, s obzirom na to da žene imaju tendenciju da imaju više humanistički stav prema životinjama i pokazuju više brige za životinje.

Što se Sjedinjenih Američkih Država tiče, učešće žena u lovnim aktivnostima je veće u odnosu na Evropu. Lovstvo među ženama SAD bilo je veoma popularno krajem devedesetih godina prošlog veka, nakon čega je broj žena lovaca blago opao i danas tamo aktivno lovi oko milion žena. Kako bi povratili interesovanje žena za lovom, određeni broj nevladinih organizacija i ženskih lovačkih udruženja intenzivno radi na promociji lovstva među ženama, naročito među mlađim starosnim kategorijama. Njihova istraživanja su pokazala da se žene koje su odrasle u ruralnim predelima mnogo češće bave lovom nego žene iz urbanih delova zemlje, kao i da najveći procenat žena počinje da se bavi lovom pod uticajem muškaraca. Oni sugerišu da je za povećanje broja žena u lovstvu veoma značajno veće podsticanje muškaraca da u lov povedu svoje supruge, ćerke i rođake.

Za razliku od Evrope, u SAD najveći broj žena pripada ženama iz ruralnih krajeva. Najveći broj žena u lovstvu su u onim državama SAD u kojima su žene nešto nižeg nivoa obrazovanja i gde su prihodi po glavi stanovnika manji. S druge strane u Evropi, kako pokazuju pojedina istraživanja, veće je učešće žena u državama u kojima veći procenat žena ima više obrazovanje i u kojima su veći prihodi po glavi stanovnika, što sugeriše da učešće žena u lovu može biti vezano i za društveni status.

Preferencije i karakteristike evropskih lovaca turista

Većina evropskih lovaca na trofejnu divljač radije lovi na svojoj matičnoj teritoriji gde su upoznati sa terenom i dobro poznaju divljač i njihovo ponašanje. Međutim, sve više raste broj onih lovaca koji su u potrazi za novim iskustvima. Danas je Evropa najznačajniji emitivni kontinent na međunarodnom tržištu lovnog turizma, odnosno evropski lovci su (uz one iz SAD) najbrojnija lovnoturistička klijentela u lovištima drugih kontinenata. Prentović (2014) ističe da to ne znači da su lovišta u Evropi siromašna lovnom divljači, već da usled geografskog položaja i klimatskih karakteristika u evropskim lovištima ne egzistiraju neke atraktivne vrste divljači, kao što su tropske vrste. Dakle, jedan broj evropskih lovaca daje prednost lovnoturističkim aktivnostima u vanevropskim lovnoturističkim destinacijama, dok jedan broj evropskih lovaca preferira da posećuje više evropske destinacije lovnog turizma. Hofer (2002) navodi da je u Nemačkoj oko 33% lovaca lovilo u inostranstvu, ali da je u Austriji, Belgiji, Italiji i Španiji taj procenat nešto niži. Broj lovaca turista razlikuje se od zemlje do zemlje, u zavisnosti od faktora kao što su finansijska i ekonomska situacija, regionalna lovačka tradicija ili mogućnost zadovoljenja lovačkih potreba kod kuće, te Hofer (2002) procenjuje da oko 20-30% svih evropskih lovaca putuje u inostranstvo radi lova, bar povremeno.

Hofer (2002) navodi da nemački i španski lovci turisti najviše love divlje papkare, uglavnom evropskog jelena, srndaća i divlju svinju, a u manjoj meri antilope, gazele, divlje ovce i divlje koze. S druge strane, italijanski lovci turisti u inostranstvu preferiraju lov na pernatu divljač.

Tipičan švedski lovac živi u oblasti sa malom gustom naseljenosti. Obično ima visoko obrazovanje, životna situacija je stabilna bez nedavne selidbe i ima relativno dobar pristup šumskom zemljištu. Osobe koje nisu usko povezane sa švedskom kulturom, kao što su strani državljani, ljudi stranog porekla i ljudi rođeni van „nordijskih zemalja“, imaju manje šanse da počnu da love ili učestvuju u lovu u Švedskoj (Lindberg, 2010).

Međutim, bez obzira na poreklo, navike, želje i motive, lovci turisti imaju određene zajedničke karakteristike. Naime, pre samog odlaska na putovanje, lovac se najpre upozna sa uslovima u zemlji u kojoj će loviti, lovnim terenima, vrstama divljači koje tamo egzistiraju i njihovim karakteristikama. Lovci turisti poštuju načela etičkog lova i tokom lova svoje aktivnosti prilagođavaju očuvanju prirode i životinjskih vrsta. Lovac turista je dužan da odbije nezakonite i neetičke prakse i ponude lova. Za lov se koristi samo odgovarajuće oružje i kalibri. Damm (2008) navodi sledeće karakteristike i obeležja lovaca turista:

- Lovac turista mora poznavati i poštovati sve značajne međunarodne i nacionalne zakone o lovstvu, divljači i zaštiti prirode. Lov koji nije u skladu sa nacionalnim zakonima, CITES propisima, carinskim ili drugim propisima nije prihvatljiv.
- Lovac turista mora poštovati kulturu, veru i način života zemlje domaćina. Nacionalni i lokalni običaji i lovačka tradicija se moraju poštovati.
- Lovac turista sprovodi lovnoturističke aktivnosti u prirodnom staništu divljači gde su ispunjeni svi vremenski i prostorni zahtevi određene populacije divljači i gde divljač ima sve šanse da pobegne od lovca.
- Prilikom lova, lovac turista treba voditi računa o potrebama lokalnog stanovništva, a meso divljači treba uvek koristiti razumno.

Standardi za evropske lovce i lovce turista

Da bi lovstvo pozitivno doprinelo očuvanju biodiverziteta, društvo mora da ga percipira kao održivo na sve načine – ekološki, ekonomski i socio-kulturološki. Evropska povelja o lovu i biodiverzitetu postavila je standarde za evropske lovce koji moraju odražavati zahteve društva u ovom kontekstu na svim nivoima – lokalno, regionalno, nacionalno i međunarodno. Takvi standardi moraju da se pozabave posebnom potrebom za socio-kulturnom održivošću, što implicira da društvo treba da percipira lovce kao stručne i savesne. Ovi standardi podrazumevaju sledeće:

- Iskusni lovci moraju pokazati bezbedno i pravilno rukovanje oružjem koje koriste u pogledu javne bezbednosti.

- Lovci moraju imati etički odnos prema divljači.
- Lovci moraju poznavati i poštovati zakone i propise iz oblasti lovstva i zaštite prirode, kao i prava i obaveze drugih stejkholdera.
- Iskusni lovac takođe dobro poznaje osnovnu biologiju divljači i identifikaciju vrsta, i zna kako da efikasno odstreliti divljač uz minimum stresa i patnje.
- Kao čuvari resursa divljih životinja, lovci treba da poseduju osnovna znanja u vezi sa principima i tehnikama upravljanja divljači i staništima.
- Savestan lovac je svestan potencijalnih uticaja koji lov može imati na divlje životinje i treba da teži načinima i metodama lova koji su biološki i socijalno održivi.
- Lovci bi trebalo da prepoznaju dužnost brige o divljim životinjama i njihovim staništima i da prihvate partnerstvo sa drugim interesnim stranama gde je to moguće kako bi unapredili zaštitu prirodnih resursa.
- Takođe je važno da lovci i drugi zainteresovani za zaštitu prirode učestvuju u dijalogu o aktivnostima jedni drugih kako bi se obezbedilo međusobno poštovanje i razumevanje (Brainerd, 2007).

Treba imati u vidu da se savremeni lovac turista pridržava različitih zakonskih ograničenja, a sama odstrelna kvota je strogo kontrolisana i prostorno i vremenski. Ne manje važno je napomenuti i da se lovac turista tokom lovnoturističkih aktivnosti rukovodi striktnim etičkim principima. Lovelock (2008) u prilog tome ističe Safari Club International kao najveću neprofitnu organizaciju koja se zalaže za lovce širom sveta, koja ima preko 50.000 članova u 107 zemalja, i od kojih su svi vezani za Lovački etički kodeks. I druge lovačke organizacije u svetu imaju svoje etičke kodekse (npr. nemački koncept *Vaidgerechtigkeit* i drugi).

Segmentacija lovaca turista

Postoji nekoliko klasifikacija lovaca u posebne segmente na osnovu određenih kriterijuma. Jednu od prvih podela lovaca dao je Kellert (1978) kada je identifikovao sledeće tri različite grupe lovaca:

- *Utilitaristi* - najbrojnija grupa, lovci koji su primarno zainteresovani za dobit od mesa i trofeja, odnosno divljač posmatraju kroz prizmu svoje koristi, a lov kao aktivnost koja im omogućava nabavku mesa i trofeja. Oni su uglavnom poreklom iz ruralnih krajeva, imaju preko 65 godina i nisu visoko platežnih mogućnosti.
- *Naturalisti* - ovoj grupi pripadaju uglavnom mlađi lovci, visoko obrazovani i solventni, sa dobrim znanjem o divljim životinjama i njihovim staništima. Njihov glavni motiv je da tokom lovnih aktivnosti budu u bliskom kontaktu sa prirodom.
- *Dominionisti* - sportski lovci, koji žive uglavnom u gradovima, imaju malo znanja o divljem svetu. Njih u lovu, pre svega, motiviše mogućnost takmičenja (sa sobom ili drugima). Oni lov posmatraju kao socijalnu aktivnost, a ne aktivnost orijentisanu na životinje.
- Ova podela je pokazala da među lovcima postoji različito shvatanje lovnih aktivnosti, ali i da se ovakva generalizacija ne može tako jednostavno primeniti. Naime, mnogi autori su smatrali da se određeni sportski lovci takođe mogu svrstati i u naturaliste. Danas se može reći da je, usled edukacije koja se sprovodila na različitim nivoima među lovcima, broj lovaca naturalista porastao i sada obuhvata najveći broj lovaca.

Prema Bauer-u i Herr-u (2004), lovci i lovci turisti mogu se podeliti na tri grupe prema vrstama divljači koje preferiraju:

- lovci na krupnu divljač (zajednička težnja ka avanturi, izazovima i trofejima),
- lovci na sitnu divljač (više lovačkog iskustva i veština) i
- lovci koji love specifičnim načinima lova (lov lukom i strelom, sokolarenje i slični načini lova).

S druge strane Bauer i Giles (2002), vrše segmentaciju lovaca turista i prema finansijskoj moći i mogućnosti za plaćanjem:

- lovci koji nemaju posebne želje za određenim vrstama divljači,
- lovci koji preferiraju samo jednu ili nekoliko vrsta divljači,

- lovci kolekcionari trofeja različitih vrsta divljači i
- elitni lovci kolekcionari trofeja.

Prema klasifikaciji koju iznosi Hofer (2002), lovci turisti se mogu podeliti na: tradicionalne lovce, tragače za novitetima, praktične lovce, osetljive lovce i lovce orijentisane na uspeh.

- „Tradicionalni lovci“ su grupa koja preferira tradicionalne metode lova. Ova grupa preferira tradicionalne vrednosti lovačkog etičkog kodeksa.
- „Tragači za novitetima“ predstavljaju lovce koji traže nove destinacije, nove mogućnosti, lov nepoznatih vrsta divljači i nove načine i metode lova.
- „Praktični lovci“ su usmereni na celokupnu organizaciju lova i efikasnost.
- „Osetljivi lovci“ je grupa koja pažljivo i dugo upoređuje ponude, troškove, pogodnosti i sveukupne prednosti i nedostatke određene lovnoturističke ponude.
- „Lovci turisti orijentisani na uspeh“ su grupa kojoj je postizanje uspeha i emocionalno iskustvo najvažniji deo. Ova grupa lovaca turista uglavnom putuje na lovnoturističke destinacije gde imaju mogućnost odstrela visoko trofejnih grla.

Druga klasifikacija razlikuje četiri segmenta lovaca:

- Entuzijasti u prirodi, lovci kojima je uživanje u slobodnom vremenu u prirodi sasvim dovoljno da ispune svoja očekivanja. Interesuje ih takođe i odstrel divljači, ali ne u istoj meri kao kod ostalih grupa.
- Lovci sa visokim izazovima, koji su motivisani osvajanjem trofeja i za koje je veoma značajan izazov, rizik i razvoj svojih lovačkih veština. Ova grupa je najviše orijentisana ka sticanju novih veština, prevazilaženju sve većih prepreka i prihvatanju sve većih izazova.
- Lovci sa niskim izazovima, razlikuju se od prethodne grupe po tome što imaju manje afiniteta prema nepoznatom i mogućem riziku.
- Lovci koji nisu zainteresovani da dobiju trofej ili divljač, koji više vole da budu u prirodi, uživaju u njoj i tako beže od rutine.

Segmentacija lovaca u Češkoj

Istraživanja u Češkoj koje je sprovedla Kalabova (2023) izdvojila su tri osnovna segmenta čeških lovaca:

1. **Lokalni tradicionalni lovac** - lov se prenosi sa generacije na generaciju; najčešće lovi u okviru svog lovačkog društva; najčešće lovi divlje svinje u lovištu; vrednost lovačke opreme je niža (3.200-4.200 evra); godišnji troškovi vezani za lov su manji (oko 1.065 evra); oko 10% ovih lovaca jednom u životu lovi jelena u inostranstvu; 38% ne preferira lov u inostranstvu; živi u mestu sa manje od 1.000 stanovnika; muškarac je starosti 41-50 godina; srednje visokog obrazovanja; zaposlen u privatnom sektoru u šumarstvu i ribarstvu ili drugim uslugama; bruto mesečni prihod je manji u odnosu na ostatak države (do 1.500 evra).
2. **Lovac koji putuje u inostranstvo radi lova** - preferira lov u inostranstvu,

ali i neredovno praktikuje i turistički lov u Češkoj; uglavnom član lovačkog društva, ali 33% ovih lovaca ima i zakupljeno lovište ili lovi kao lovac turista; najčešće lovi srne, divlje svinje i jelene u lovištu gde ima pravo lova; vrednost lovačke opreme je viša (više od 8.500 evra); godišnji troškovi vezani za lov su značajni (oko 2.500 evra); godišnji troškovi u vezi sa lovom u Češkoj su oko 1.600 evra; spreman je da plati godišnje oko 2.130 evra za turistički lov u Češkoj; u inostranstvu lovi jelena, divokoza, losa, mrmota; godišnji troškovi u vezi sa lovom u inostranstvu iznose oko 1.700 evra; živi u mestu sa manje od 1.000 stanovnika; muškarac starosti 41-50 godina; srednje ili više obrazovanje; zaposlen u privatnom sektoru u šumarstvu i ribarstvu ili drugim uslugama; bruto mesečni prihod je veći od prosečne plate (do 3.000 evra).

3. **Domaći lovac turista u Češkoj** - preferira turistički lov u Češkoj; uglavnom član lovačkog društva, ali 39% lovaca lovi samo kao domaći lovac turista; najčešće u svom lovištu lovi srndaće, divlje svinje, sitnu divljač; vrednost lovačke opreme je viša od 8.500 evra; godišnji troškovi vezani za lov su oko 3.850 evra; najčešće u turističkom lovu lovi evropske jelene ili sika jelene u Češkoj; godišnji troškovi u vezi sa turističkim lovom u Češkoj su oko 2.250 evra, polovina lovaca lovi i u inostranstvu; u inostranstvu lovi jelena, divokoza, losa, mrmota; živi u mestu sa manje od 1.000 stanovnika; muškarac starosti 41-50 godina; najviše stečeno obrazovanje je srednje ili više; zaposlen u privatnom sektoru u šumarstvu u drugim službama; bruto mesečni prihod je veći od prosečne plate (do 3.000 evra).

MOTIVACIJA LOVACA TURISTA

Ko su lovci turisti? Zašto troše velike svote novca na lovne aktivnosti i putovanja radi lova? Zašto odlaze u udaljena lovišta radi lova? Ova pitanja nemaju jednostavne odgovore. Sociološka istraživanja pokazuju da ljudi iz svih društvenih slojeva, religija i kultura praktikuju lov.

O turističkoj motivaciji je dosta istraživano i diskutovano u literaturi, i opšte je prihvaćen koncept „push & pull“ motivatora. Motivatori koji guraju, odnosno „push“ motivacija se odnosi na turističke želje i želje koje dovode do odluke o putovanju. Motivatori koji privlače, odnosno „pull“ motivacija uključuje privlačne karakteristike destinacije, atrakcije ili attribute koji utiču na odluku o putovanju i izbor destinacije. U kontekstu lovnog turizma, sprovedeno je nekoliko istraživanja u svetu koja su klasifikovala lovce turiste u odnosu na motive koji ih pokreću u lov. Ove studije su, kao glavne motivatore, izdvojile posmatranje životinja, nabavku mesa, uživanje u prirodi, uzbuđenje, društvenu interakciju, sticanje trofeja, izazov, samoaktualizaciju, zajedništvo sa drugim lovcima itd.

Radder (2005) ističe da motivacija lovca nije nužno vođena jednom potrebom (kao što je odstrel određene životinje), „već višedimenzionalnim skupom međusobno povezanih, međusobno zavisnih i preklapajućih motiva“. Ove dimenzije su:

- Duhovna dimenzija - ideje o boravku u prirodi, doživljavanju prirode i ponovnom povezivanju sa zemljom i prirodom;
- Emocionalna dimenzija - uživanje u izazovu lova, uživanje u zabavi, uzbuđenje u potrazi za životinjom, udar adrenalina, kao i pojačana čula, osetiti uzbuđenje;
- Intelektualna dimenzija - doživljavanje novih mesta, ljudi, kultura, potraga za novom avanturom, gledanje životinja u prirodnom okruženju, učenje o divljim životinjama, doprinos zaštiti prirode, zadovoljiti radoznalost;
- Samousmerena dimenzija - sakupljanje trofeja, priznanje za strpljivost, pažljivost i samoudržanost, testiranje sopstvenih granica;
- Biološka dimenzija - uživanje u vežbanju/rekreaciji, korišćenje instinkta i lov radi mesa;

- Društvena dimenzija - iskusiti zajedništvo, biti sa porodicom/prijateljima i praktikovati nasleđe.

Dakle, motivacija za lovne aktivnosti je različita. Lovci turisti žele da budu u prirodi, da pobegnu od svakodnevice i da vide divlje životinje u njihovom prirodnom okruženju. Oni često žele da dožive uzbuđenje, izazov i rizik. Društveni aspekti, kao što je vreme provedeno sa porodicom i prijateljima, takođe mogu biti značajni motivatori. S druge strane, neki od lovaca turista traže da se osame u prirodi i to ih može navesti na učešće u lovnoturističkim aktivnostima.

Novija istraživanja sprovedena u Finskoj (Sun, Pesonen, 2017), analizirala su razliku u motivaciji lovaca i lovaca turista i utvrdila da postoje određene razlike među njima. Motivacije lovaca turista više se odnose na društvene aspekte i nova iskustva, dok lovci u Finskoj češće teže da se osame i love sa svojim lovačkim psom, ali ne i sa drugim ljudima. Za obe grupe veoma značajni su bili motivatori poput „beg od svakodnevnih rutina“, „opuštanje“, „uživanje u prirodi i njenoj lepoti“, „posmatranje životinja u njihovom prirodnom staništu“ i „sticanje znanja o ponašanju životinja“. Iako su opuštanje i bežanje od svakodnevnih obaveza bili važni, lovci su takođe želeli da uživaju u lovačkim izazovima i uzbuđenjima, te da unaprede svoje lovačke veštine. Takođe, lov sa lovačkim psom je bio važan motivator. Razlike između lovaca i lovaca turista najviše su se ogledale u težnji da se upoznaju novi lovni prostori, što je mnogo značajnije lovcima turistima. S druge strane, biti sam u prirodi i regulisanje populacija divljih životinja su motivatori koji su značajniji lovcima.

Potrošnja lovaca u Evropi

Iz ekonomske perspektive, lov ima veliki značaj za ruralna područja u Evropi (Matejević i sar., 2022). Prema podacima koje iznosi FACE, u Velikoj Britaniji lov doprinosi britanskoj ekonomiji sa 2,5 milijardi funti (oko 3,2 milijarde evra). Svake godine se potroši 250 miliona funti (oko 295 miliona evra) za aktivnosti očuvanja prirode od strane lovačkih organizacija. Takve aktivnosti zaštite su radno intenzivne

i vrede približno 3,9 miliona radnih dana, što je ekvivalentno 16.000 poslova sa punim radnim vremenom. Prema istraživanjima u Italiji, kada je u Italiji bilo 850.000 lovaca godišnje trošeno je 3,26 milijardi evra, a procenjuje se da će lovstvo obezbediti skoro 43.000 radnih mesta (danas u Italiji ima oko 533.000 lovaca). U 2015. godini, lovstvo u Francuskoj je vredelo 3,6 milijardi evra i omogućilo je 25.800 radnih mesta. Studija u Irskoj iz 2007. godine pokazuje da lovci doprinose nacionalnoj ekonomiji sa 111,6 milijardi evra, od čega je 80-90% potrošeno u ruralnim područjima. Preko svog nacionalnog saveza, grčki lovci finansiraju aktivnosti 400 lovočuvara i aktivnosti na suzbijanju ilegalnih radnji procenjenih na sedam miliona evra godišnje (www.face.eu).

Tabela 11. Prosečna godišnja potrošnja evropskih lovaca

Lovački psi	30%
Transport	25%
Iznajmljivanje lovnih prostora	15%
Oružje	11%
Pravni i administrativni troškovi	10%
Ostalo	5%
Oprema	4%
prosečno 2.400 evra	

Izvor: FACE, 2016.

Tabela 12. Prosečna godišnja potrošnja nemačkih lovaca

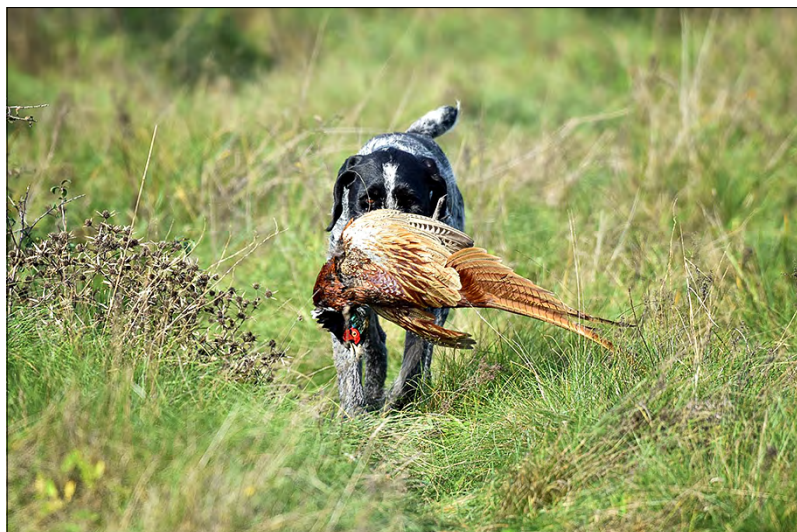
Zakup/mogućnost odlaska u lov	1.570 evra
Automobili i infrastruktura	910 evra
Objekti, na primer visoke čeke	520 evra
Oružje, oprema, noževi	390 evra
Lovačka odeća	280 evra
Zaštitna oprema	270 evra
Održavanje biotopa/zaštita vrsta	220 evra
Ostalo (psi, materijal)	180 evra

Izvor: Deutscher Jagdverband, 2016.

Prema podacima FACE-a, prosečni lovac u Evropi godišnje izdvaja oko 2.400 evra za potrebe svojih lovnih aktivnosti. Naravno, potrošnja po zemljama Evrope se razlikuje, te se nemački lovci izdvajaju kao jedni od onih koji najviše troše. Oni troše u proseku 4.340 evra godišnje (Deutscher Jagdverband, 2016). Lovci

u Nemačkoj godišnje troše 1,6 milijardi evra za lov, a 82,5 miliona evra svake godine potroše za različite inicijative za očuvanje staništa i divljih životinja. Hofer (2002) navodi da više

straživanje u Velikoj Britaniji iz 2004. godine je pokazalo da u Velikoj Britaniji ima 480.000 sportskih strelaca (lovaca), koji troše ukupno dve milijarde funti godišnje. Prosečna suma po lovcu iznosi 4.166 funti. Proračun je da lovci generišu ekvivalent od 70.000 poslova sa punim radnim vremenom i da dovedu do toga da se 250 miliona funti potroši na upravljanje staništima (Sharp, R., Wollscheid, K.U., 2009).



Slika 12. Nemački oštrodlaki ptičar prilikom aportiranja divljači
Foto: Stajić, N.

od 50% nemačkih lovaca turista potroši između 1.250 i 3.000 evra po lovnoturističkom putovanju. Prosečna cena inostranog lova je oko 2.000 evra, a za evroazijske destinacije nešto manje, 1.500 evra. Ove cene uključuju naknade za lov i trofej, putne troškove i dodatne troškove kao što su carine i druge naknade. Hofer (2002) ističe da evropski lovci godišnje ostvare oko 40-50 miliona evra, što ostaje u lovnoturističkim destinacijama evroazijskih zemalja. Prema istraživanjima Lovačkog saveza Austrije, lovci Austrije u proseku troše 3.853 evra godišnje, a ukupna godišnja potrošnja im je 475 miliona evra (Niederösterreichischer Landesjagdverband, 2015).

Tabela 13. Broj lovaca i njihova potrošnja

Država/region	Broj lovaca (milioni)	Potrošnja (milijarde, dolari)
SAD	13.0	20.6
Kanada	1.2	0.72
Evropa (35 zemalja)	7.0	10.66
Australija	1.0	0.78
Ukupno	22.2	32.76

Izvor: Dickson, Hutton Adams, 2009.

LOVNI TURIZAM U EVROPSKIM ZEMLJAMA

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U SRBIJI

Srbija ima dugu tradiciju organizovanog lova koji uz svoje prirodne potencijale i povoljnu klimu predstavlja kvalitetnu osnovu za održivi razvoj lova. Republika Srbija kao destinacija lovnog turizma zauzima 88.499 km² od čega lovišta pokrivaju oko 96% ukupne površine države. U Srbiji postoji 371 lovište. Mogu se razlikovati tri geografske regije koje su usklađene administrativnom podelom. Vojvodina je ravnica koja se nalazi u severnom delu zemlje sa 154 lovišta. Centralni deo Srbije je uglavnom brdovit sa 205 lovišta, a južna Srbija (Kosovo i Metohija) je planinska regija sa 11 lovišta. Lovišta u Srbiji pokrivaju, osim urbanizovanih područja, gotovo čitavo područje zemlje, a Nacionalni lovački savez važi za najveću nevladinu organizaciju u zemlji. Prema Zakonu o divljači i lovstvu („Sl. glasnik RS“, br. 18/2010 i 95/2018), lovište je prirodno područje u kom postoje uslovi za trajnu zaštitu, upravljanje, lov, korišćenje i unapređenje populacije divljači.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije i Pokrajinski sekretarijat za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo nadležni su za sva pitanja koja se tiču lova. Divljač je vlasništvo države, a Ministarstvo osniva lovišta i daje ih korisnicima na period gazdovanja od 10 do 20 godina. Prema Zakonu o divljači i lovstvu („Sl. glasnik RS“, br. 18/2010 i 95/2018) korisnik lovišta je pravno lice kome je dato pravo upravljanja lovištem. Korisnik lovišta dužan je da plati (državi) iznos od 10% novčane vrednosti planirane lovne kvote

Lovni turizam u Srbiji, a prvenstveno u Vojvodini, postepeno se razvijao u drugoj polovini 20. veka. Vrhunac je bio osamdesetih godina prošlog veka kada je lovni turizam bio najintenzivniji na ovim prostorima, pa su lovnim turizmom ostvareni značajni prihodi kako za lovišta tako i za turističke organizacije. Vojvodina je bila zapaženo odredište među stranim lovcima, a najveći deo prihoda ulagao je u proizvodnju divljači, marketing, uvoz lovačke opreme i naučno-istraživačke projekte.

za svaku vrstu, osim za sitnu divljač iz proizvodnje (npr. fazan). Lovišta se ustanovljavaju kao otvorena ili ograđena. Prema Zakonu o divljači i lovstvu, otvorenim lovištima smatraju se lovišta u kojima se divljač nesmetano kreće i migrira. Lovištima u Srbiji upravljaju javna preduzeća, lovačka udruženja/klubovi, nacionalni parkovi, oružane snage Srbije (Ministarstvo odbrane), ribnjaci i privatni korisnici (na privatnom zemljištu koji poseduju najmanje 2.000 hektara u komadu).

Većinom ograđenih lovišta upravljaju dva javna preduzeća „Srbijašume“ i „Vojvodinašume“. U ovim lovištima se uglavnom upravlja krupnom divljači. Glavne vrste su običan jelen i divlja svinja, zatim jelen lopatar i muflon. U lovištima kojima upravlja preduzeće „Vojvodinašume“ lov se uglavnom organizuje za strane lovce-turiste. Međutim, poslednjih nekoliko godina broj domaćih lovaca turista je u porastu.

Lovačka društva upravljaju sa gotovo 85% lovišta. Najistaknutija lovačka društva uglavnom su smeštena na području Vojvodine, koja ima dugu lovačku tradiciju i razvijen lovni turizam. Glavne vrste divljači kojima upravljaju lovačka društva Vojvodine i centralne Srbije su srna, divlja svinja, zec i fazan. Većina državnih rekorda trofeja srneće divljači izlovljena je u lovištima kojima upravljaju lovačka društva u Vojvodini.

Prema srpskom zakonodavstvu, svaka lovna godina počinje 1. aprila i završava sledeće godine 31. marta. Lovna godina sastoji se od nekoliko lovnih sezona, odnosno za svaku vrstu divljači je posebna lovna sezona. Umesto kupovine brojnih dozvola za lov za različite sezone lova, lovci moraju da kupe samo jednu licencu za lov tj. lovnu kartu (koja garantuje pravo na lov, a u slučaju lovnog turizma, ona ne uključuje cenu divljači tj. odstrela) za određenu lovnu godinu. Osim kupovine ove

lovačke licence, domaći i strani lovci moraju za svaki lov imati posebnu dozvolu (za organizaciju lova).

U Srbiji lovnoturističke aranžmane mora organizovati turistička agencija koja stranom lovcu izdaje licencu za lov i dozvolu za lov, kao i svu ostalu dokumentaciju za lovačko oružje i pse, izvoz mesa i trofeja divljači. Turistička agencija koja se bavi lovom i koja je posrednik između turista i korisnika lovišta pruža sve usluge (rezervaciju, dokumentaciju, prevoz, granične procedure i dr.).

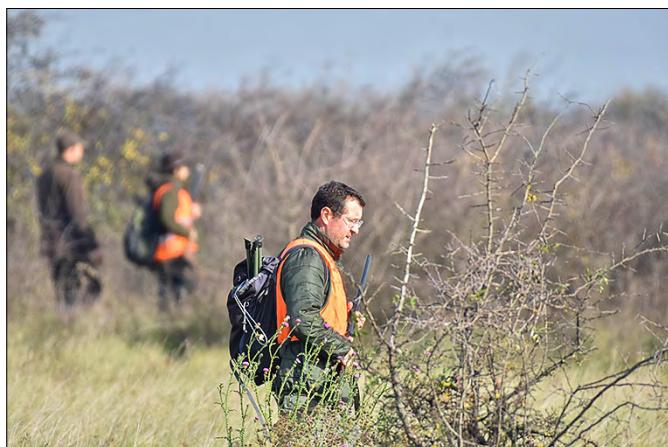
S druge strane, korisnik lovišta dužan je da organizuje lov u lovištu, prevoz, vodiče, vozače, obradu i pripremu trofeja... Ako u lovištu postoje smeštajni kapaciteti, korisnik lovišta pruža usluge smeštaja i ishrane u tim smeštajnim objektima, a ako ih nema, turistička agencija obezbeđuje smeštaj u hotelu ili drugom smeštajnom objektu u blizini lovišta. Za uvoz oružja potrebno je platiti administrativnu taksu. Turistička agencija obezbeđuje prevoz do lovišta i smeštaj, posebno ako lovci dolaze avionskim prevozom. Kako u svakom lovištu nema smeštajnih kapaciteta ili su nedovoljno opremljeni, sve je veći broj salaša i privatnih hotela koji se koriste kao smeštajni kapaciteti za turiste lovce. Turisti u Srbiji mogu loviti jednu ili više vrsta divljači tokom boravka na destinaciji. Takođe, moguće je individualni ili grupni lov.

Razvoj lovnog turizma Srbije

Prva interesovanja inostranih lovaca turista za lov na teritoriji Srbije javljaju su u 1936. godini, ali su tek 1952. godine u Srbiji zabeleženi prvi realizovani lovovi inostranih lovaca turista koji su lovili jelensku divljač u lovištima Apatina i Bezdana (Ristić i sar., 2009; Prentović, 2014). Vojvodina je oduvek bila najrazvijenije lovnoturističko područje kako u bivšoj Jugoslaviji tako i u današnjoj Srbiji. „Na prostorima severno od Save i Dunava u 19. veku lov i lovstvo su se razvijali analogno njihovom odvijanju u razvijenim delovima Srednje i Zapadne Evrope i SAD-a, dok to nije bio slučaj sa ovom ljudskom aktivnošću u predelima koji su dugo bili pod turskom vlašću“ (Prentović, 2006, 50). Vojvodina je pre ulaska u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bila teritorija Austro-Ugasko

monarhije čije je lovstvo bilo na mnogo višem nivou razvoja nego što je to bio slučaj u Kraljevini Srbiji.

Iz godine u godinu, Vojvodinu i Srbiju posećuje sve veći broj inostranih lovaca, a ponajviše zahvaljujući dobrim prezentacijama lovnoturističkih resursa Srbije na međunarodnim izložbama lovstva. Ovakav trend održao se sve do početka devedesetih godina 20. veka. Godine 1963. lovišta Vojvodine posetilo je oko 2.000 lovaca turista (Ristić, 2007). Prentović (2014) navodi da je krajem šezdesetih godina 20. veka u SFRJ godišnje boravilo prosečno 10.000-12.000 inostranih lovaca turista, dok je narednih decenija (sedamdesetih i osamdesetih godina) 20. veka u SFRJ boravilo između 25.000 i 30.000 inostranih lovaca turista. On, takođe, ističe da je lovišta Srbije tokom osamdesetih godina posetilo i u njima lovilo oko 10.000 lovaca godišnje, čime je ostvarivan neto devizni priliv od deset miliona nemačkih maraka. Ovaj period se među lovnim radnicima, sa pravom, naziva „zlatno doba“, jer je godišnje, samo u vojvođanska lovišta, dolazilo između tri i pet hiljada stranih lovaca turista u letnji lov grlica, gugutki i prepelica, a hiljadu do dve hiljade lovaca turista godišnje je dolazilo radi jesenjeg lova zeca, fazana, jarebice, divlje patke i divlje guske (Ristić, 2007). Ovaj period intenzivnih lovnoturističkih aktivnosti u Srbiji trajao je do 1990. godine (Ristić i sar., 2009). Najveći doprinos razvoju lovnog turizma u ovom periodu dale su lovnoturistička agencija „Lovoturs“, lovno-šumsko preduzeće „Jelen“, Lovvački savez Srbije i Lovvački savez Vojvodine (Prentović, 2006). Od lovnoturističkog prometa sticala su se značajna finansijska sredstva koja su se ulagala u dalji razvoj lovstva i lovnog turizma. Formiran je značajan broj fazanerijske u kojima se proizvodila fazanska divljač. Veliki broj fazanske divljači se unosio u vojvođanska lovišta, a tako su se i štitili zec i poljska jarebica. Podizale su se jednogodišnje i višegodišnje remize (šumski ili poljoprivredni zasadi) za zaštitu divljači. Gradili su se novi lovački domovi i renovirali stari za obnavljanje i upotpunjavanje smeštajnih kapaciteta. Lovnoturističke organizacije i lovačka društva su bila posebno motivisana da obezbede i veće prilive, ne samo od lovnoturističke delatnosti, već i od ukupnog lovnog privređivanja, budući da je



➤ **Slika 13.** Grupni lov na fazansku divljač je veoma popularan u Srbiji
Foto: Stajić, N.

u tom periodu bio prisutan stalni porast broja inostranih lovaca zainteresovanih za naše lovnoturističke usluge, kao i povećanje prometa u lovnoj privredi uopšte.

Devedesete godine 20. veka obeležene su naglim padom dolazaka inostranih lovaca turista usled političkih dešavanja u zemlji i okruženju. Nakon uvođenja političkih i ekonomskih sankcija broj lovaca turista naglo se smanjuje. Početkom devedesetih godina prošlog veka, promet rapidno pada (nekoliko stotina lovaca turista godišnje). Dragin (2006) navodi da je nakon uvođenja viznog režima, sankcija i ratnog stanja na prostoru naše zemlje, sredinom devedesetih godina u Bačkoj godišnje boravilo svega nekoliko desetina lovaca iz inostranstva.

Osim što su lovnoturističke aktivnosti zamrle, u ovom periodu došlo je i do opadanja u kvantitetu i kvalitetu divljači. Poslednja godina ove decenije, 1999, koju karakteriše NATO agresija na našu zemlju, predstavlja i najlošiju godinu za lovni turizam Srbije, kada je zabeležen i najmanji odstrel. Prentović (2014), takođe ističe da do postepenog oporavka lovstva i lovnog turizma dolazi nakon donošenja Dugoročnog programa razvoja lovstva i lovnog turizma u Republici Srbiji od 2001. do 2010. godine kojim je lovni turizam promovisan kao „glavni generator razvoja lovstva“. Međutim, uprkos povećanju lovnoturističkih aktivnosti u Srbiji, one su daleko od mogućih i onih koje su okarakterisale period do 1990. godine.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U MAĐARSKOJ

Mađarska je zemlja sa veoma dugom i jakom lovačkom tradicijom, u kojoj je lovni turizam decenijama sastavni deo lovnog gazdovanja i jedan je od najvažnijih izvora prihoda u lovstvu. Populacije divljači su u porastu, a i međunarodni i domaći promet u lovnom turizmu značajno se uvećao (Hillebrand, Schiberne, 2023). Organizovano lovstvo u Mađarskoj je jedno od najstarijih u Evropi, s obzirom da prvi zakoni koji uređuju ovu oblast datiraju iz 12. veka (Prentović, 2014). Povoljni prirodno-geografski uslovi i kvalitetno gazdovanje lovištima doprineli su da Mađarska obiluje različitim vrstama lovne divljači, od kojih su najvažnije evropski jelen, jelen lopatar, srneća divljač, divlja svinja, muflon, zec, fazan i dr. Evropski jelen je najvažnija lovna vrsta u lovnoturistič-

koj ponudi Mađarske, jer predstavlja visoku tržišnu vrednost i dostupan je u prilično velikom broju. Srna se lovi u velikom broju širom zemlje, ali je tržišna cena znatno niža od jelena. Jelen lopatar i muflon su donete vrste i dostupne su samo u nekim regijama. Sitna divljač, poput zeca i fazana, sve je manje dostupna jer se njihova prirodna populacija smanjuje.

Kako Prentović (2014) ističe, lovni turizam u Mađarskoj počinje da se razvija 1956. godine kada inostrani lovci iz Nemačke i Austrije odstreljuju 28 visokotrofejnih jelena, nakon čega se lovnoturistički promet konstantno uvećava. Sredinom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog veka, mađarsko lovstvo dobija trofeje – svetske prvake (srndaća, evropskog jelena i jelena lopatara) što povećava

Tabela 14. Prosečan godišnji odstrel najvažnijih vrsta divljači u Mađarskoj od 2020. do 2023. godine

Vrsta divljači	Ukupan odstrel	Odstrel od strane lovaca turista u ograđenim i otvorenim lovištima		Odstrel od strane lovaca turista u ograđenim lovištima	
		Domaći lovci	Strani lovci	Domaći lovci	Strani lovci
Jelenska divljač	76.000	14.000	13.000	300	200
Jelen mužjak	18.000	3.500	5.500	150	100
Lopatarska divljač	19.000	5.000	3.500	700	500
Lopatar mužjak	5.000	1.500	1.000	250	200
Srneća divljač	110.000	26.000	17.500	35	30
Srndać	42.000	14.500	11.500	30	30
Divlje svinje	160.000*	26.000	19.000	3.200	5.000
Vepar	35.000	5.500	4.000	1.000	1.500
Muflonska divljač	4.100	1.650	650	200	120
Muflon mužjak	1.3000	550	400	100	100
Fazan	430.000	141.500	35.500	-	-
Zec	100.000	19.000	11.000	-	-

* zbog pandemije afričke svinjske kuge, podaci o odstrelu divljih svinja ne odražavaju stvarni lovni potencijal

Izvor: Hillebrand, Schiberne, 2023.

interesovanje za ovu lovnu destinaciju među lovcima turistima sa drugih kontinenata.

Godišnji odstrel najvažnijih vrsta lovne divljači u Mađarskoj iznosi oko 76.000 grla evropskog jelena, 19.000 grla jelena lopatara, 110.000 grla srneće divljači, 160.000 divljih svinja, 4.000 muflona, 430.000 fazana i 100.000 zečeva (Tabela 14, Hillebrand, Schiberne, 2023).

Sa aspekta lovne organizacije u Mađarskoj značajno je istaći *lovačka* društva koja osnivaju uglavnom lovci, a njihov primarni cilj je organizovanje lova. Lovačko društvo uglavnom deluje tako što iznajmljuje jedinicu za upravljanje divljači i njome upravlja kako bi svojim članovima pružila mogućnosti lova. Za pokriće operativnih troškova, ova društva mogu pružiti lovne usluge, ali su prihodi od mesa i članarina uglavnom dovoljni za pokrivanje troškova. Postoje i lovačka društva koja deluju bez je-

dinica za upravljanje divljači, a koriste razne lovne usluge. S obzirom da takva lovačka društva nemaju značajnije stalne troškove, članovi plaćaju samo usluge koje koriste (Hillebrand, Schiberne, 2023). Pored lovačkih društava, u lovstvu Mađarske deluju i *državna šumarska preduzeća* (i neke druge državne organizacije) koja su u 100% državnom vlasništvu, a upravljaju sa 20-80 hiljada hektara državnih šuma. Većina mogućnosti za lov prodaje se kao lovnoturistička usluga, a ciljevi upravljanja uključuju pozitivnu finansijsku ravnotežu, upravljanje populacijama divljih životinja, kontrolu šteta od divljači radi podrške upravljanju šuma itd. (Hillebrand, Schiberne, 2023).

Hillebrand i Schiberne (2023) ističu tri grupe lovaca turista, ili kako ih oni nazivaju „komercijalnih lovaca“, u Mađarskoj:

- *Stariji bogati lovci* (stariji od 60 godina) koji čine najbrojniju grupu. Oni obično imaju sopstveni posao koji ne zahteva njihovo aktivno učestvovanje na dnevnom nivou, tako da imaju stabilnu finansijsku pozadinu i imaju dovoljno vremena za odlaske u lov. Obično su to vešti lovci s višedecenijskim iskustvom, a ponekad je njihova veza s lovom toliko jaka da na izlet dovedu svoje poslovne partnere, prijatelje i decu. U ovu grupu spadaju i lovci čija je lovačka tradicija ukorenjena kroz mnoge generacije, kao što

Broj izdatih lovačkih dozvola u Mađarskoj u 2019. godini iznosio je 28.982, u 2020. godini 9.343, a u 2021. godini 23.163. Drastičan pad u 2020. godini uzrokovan je pandemijom COVID-a, ali već u narednoj godini broj se značajno povećao. Žene predstavljaju 1,2% aktivnih lovaca.

U 2021. godini prihod od inostranih lovaca u Mađarskoj bio je 16,4 miliona evra (14,2 miliona od odstrela i 2,2 miliona od ostalih lovnoturističkih usluga), dok je prihod od domaćih lovaca turista u Mađarskoj bio još veći i iznosio 23,6 miliona evra (19 miliona od odstrela i 4,6 miliona od ostalih lovnoturističkih usluga) (Hillebrand, Schiberne, 2023).

su aristokrate, ali i samozaposleni ljudi čiji su počeci bili vrlo skromni.

- *Mlađi i bogati ljudi*, koji imaju finansijski izuzetno isplativu karijeru, i koji traže hobije koji im odgovaraju i koji odražavaju njihov željeni društveni status. Neki od njih će vremenom pripasti prvoj grupi, ali pre toga oni teže brzom uspehu u lovu i vrhunskim trofejima.
- Treća grupa je mešavina lovaca različitog porekla, koji sebi mogu priuštiti manje od vrhunskog kvaliteta, ali su posvećeni lovu i traže *pristupačnije mogućnosti lova*. Finansijske mogućnosti ograničavaju dužinu njihovog lovačkog putovanja, pa traže bliže lokacije.

Inostrani lovci turisti koji dolaze u Mađarsku najčešće su iz Austrije (47%) i Nemačke (15%) i najviše su zainteresovani za jelensku divljač. Ove dve zemlje čine 2/3 gostiju. Slovačka kao susedna država ima 8% udela. Lovci iz severnih zemalja, pre svega iz Švedske, Finske i Danske, čine tek manji deo gostiju, a opisuju ih kao disciplinovane lovce s vrhunskom opremom. Retki su gosti iz Francuske, zema-

lja Beneluksa, Rusije i Ukrajine. Od zemalja južne Europe ističe se Italija sa 11% lovaca, i oni su više zainteresovani za lov na divlje svinje i sitnu divljač (Hillebrand, Schiberne, 2023). Pored toga dolaze i lovci turisti iz SAD, Australije, Velike Britanije i arapskih zemalja.

Osim mogućnosti lova, pružaoci lovnoturističkih usluga u Mađarskoj mogu ponuditi i dodatne usluge, od kojih su neke obavezne, a druge neobavezne. Najvažnija obavezna usluga je naknada za vodiča. Zbog zakonskih uslova, lovci turisti moraju biti u pratnji vodiča koji se brine za poštovanje svih propisa tokom lova i odgovoran je za realizaciju lova u skladu s ugovornim sporazumom. Neki pružaoci usluga primenjuju dnevnu naknadu za lov koja pokriva troškove vodiča, odstranjivanje utrobe, kao i prevoza i rukovanja telom životinje. Za osobe u pratnji koje učestvuju u lovu naplaćuju se dodatne naknade. U slučaju da gostujući lovac ima priliku da puca, ali promaši i ostane neuspešan do kraja lova, naplaćuje se neuspešni pokušaj. U slučaju ranjavanja životinje u pojedinačnom lovu naplaćuje se 50% procenjene vrednosti ranjenog trofejnog grla (Hillebrand, Schiberne, 2023).

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U RUMUNIJI

Rumunija je lovcima turistima postala vrlo interesantna lovnoturistička destinacija u Evropi kako zbog izuzetnih lovnih terena, tako i zbog velikog broja atraktivnih vrsta lovne divljači. Najdominantniji predeo u zemlji su Karpati, planinski venac dugačak oko 1.500 km, a proteže se kroz veći deo Centralno-istočne Evrope. Oko 675 km planinskog lanca Karpata nalazi se u Rumuniji, gde ulazi u severoistočnom delu zemlje i prostire se ka jugozapadnim granicama (Riener, 2019).

Rumunija ima dugu lovnu tradiciju, koja datira još iz srednjeg veka, a prvi zakon koji se odnosi na lov donet je u 1138. godini. Godine 1872. proglašen je prvi Zakon o lovstvu koji je konkretnije zabranio lov na neke vrste divljači. Međutim, kako ističe Prentović (2014), u Rumuniji je nakon Drugog svetskog rata, posebno u periodu vladavine Nikole Čaušeskua, lov na krupnu divljač bio privilegija komunističke

elite, a posebno predsednika Čaušeskua. Postoji procena da je Čaušesku u svom lovačkom angažmanu odstrelio divljač čiji su trofeji ocenjeni sa ukupno 270 zlatnih medalja, 114 srebrnih medalja i 34 bronzanih medalja. Dalje, navodi se da je ova lovačka strast predsednika, dobrim delom, doprinela daljem razvoju lovstva Rumunije, te je i nakon pada komunizma, razvoj lovnog turizma počeo da se ubrzava. Danas je Rumunija poznata kao lovnoturistička destinacija koja ima svetske rekorde u lovačkim trofejima, kao što su najveće lobanje i vredna krzna mrkog medveda.

U 2015. godini u Rumuniji je ukupna lovna površina iznosila 21,9 miliona hektara i bila je podeljena na 2.151 lovište kojima su gazdovali: 1.873 lovačka udruženja i organizacije, 255 državnih preduzeća „Romisilva“ i 23 šumarske istraživačke i nastavne ustanove. Najviše fondova divljači nalazi se u ravničarskom regionu (41,7%), zatim

Tabela 15. Odstrelne kvote za medveda, vuka i divlje mačke u Rumuniji u periodu od 2007. do 2015. godine

Godina	Mrki medved (<i>Ursus arctos</i>)	Vuk (<i>Canis lupus</i>)	Divlja mačka (<i>Felis silvestris</i>)
2007.	333	500	460
2008.	357	505	459
2009.	350	466	474
2010.	340	450	400
2011.	365	498	402
2012.	365	520	430
2013.	436	495	420
2014.	550	520	440
2015.	540	598	496
ukupno	3.636	4.552	3.981

Izvor: Enescu, Hălălișan, 2017.

u brdskim (37,5%) i planinskim predelima (20,8%) (Enescu, Hălălișan, 2017). Glavne vrste divljači na koje je dozvoljen lov su: zec, jelen, fazan, srna, divlja svinja, jelen lopatar, prepelica, guska, patka itd. Rumunija je poznata i po mrkom medvedu (*Ursus arctos*) i sivom vuku (*Canis lupus*) u kojoj populacije koje čine oko 25-35% i 30% evropskih populacija medveda i sivog vuka (Enescu, Hălălișan, 2017). U rumunskom delu Karpata egzistiraju velike populacije krupnih zveri kao što su oko 6.000 mrkih medveda, 2.700 vukova i 1.500 evroazijskih risova (Reiner, 2019).

Populacije mrkog medveda i vuka smanjene su posle Drugog svetskog rata, ali popu-

lacija medveda nikada nije bila ugrožena. U proteklih pet decenija, minimalan broj mrkih medveda zabeležen je 1968. godine, odnosno 2.500 jedinki, dok je maksimalni broj zabeležen 1988. godine, odnosno 7.800 jedinki (Enescu, Hălălișan, 2017). Nakon pristupanja Rumunije Evropskoj uniji i usvajanja Direktive Saveta 92/43/EEC od 21. maja 1992. o očuvanju prirodnih staništa i divlje faune i flore, u periodu 2007-2015, lov medveda, vuka i divlje mačke je bio dozvoljen za ukupno 12.169 jedinki (Tabela 15), od 2016. godine je zabranjen, a nakon toga dozvoljen uz određena ograničenja. Dugo vremena, rumunski lovci su bili odgovorni za upravljanje krupnim zverima i uticajima koje je ova divljač prouzrokovala na stanovnike (štete na populaciji stoke i usevima, napadi). Kada je rumunska vlada objavila zabranu lova na medvede, vuka i divlju mačku, kod rumunskih lovaca javio se protest, jer su verovali da im je oduzeta odgovornost upravljanja divljim životinjama, naročito tamo gde se lovci suočavaju sa konfliktnim situacijama između ovih vrsta i lokalnog stanovništva (Reiner, 2019).

Brojnost srndaća je takođe varirala u poslednje tri decenije u Rumuniji. U 2015. godini rumunska populacija srndaća iznosila je oko 200.000 jedinki, 1984. godine bilo je oko 287.000 jedinki, dok je 2006. populacija iznosila 150.000 grla. Prentović (2014) izdvaja evropskog jelena kao najatraktivniju i najprofitabilniju lovnu divljač u Rumuniji, zastupljenu u 873 lovišta.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U AUSTRIJI

Austrija je zemlja sa 8,3 miliona stanovnika, koja pokriva površinu od 83.858 kvadratnih kilometara. Punih 98% ove površine koristi se za lov. U Austriji ima oko 130.000 lovaca. Oni su organizovani u devet federalnih lovačkih saveza, koji predstavljaju skoro 100% austrijskih lovaca.

Lovstvo Austrije ima dugu i bogatu tradiciju koja seže nekoliko vekova unatrag. Feudalna prava lova su ukinuta 1768. godine, kada je pravo lova postalo savezno pravo. Tek 1818. godine, obični građani i zemljoradnici dobili su pravo na posedovanje ili iznajmljivanje prava lova. Nekoliko decenija kasnije, 1849. godine

ukinuta su prava lova na zemljištu drugih vlasnika i od tada je u Austriji na snazi dominalni sistem lovstva, odnosno pravo na lov je uslovljeno vlasništvom nad zemljištem. Osnova austrijskog sistema lovstva je Ustav Austrije, po kojem su federalne jedinice odgovorne za zakone o lovstvu i zato svaka od devet federalnih jedinica ima svoj zakon o lovstvu. Ne postoji okvirni zakon o lovstvu na saveznom nivou u Austriji. Na ovaj način, austrijski lovni sistem se zasniva na devet zakona o lovstvu i na njihovih devet propisa o sprovođenju (FACE, 2010).

Pravo na lov imaju vlasnici zemlje na kojoj su staništa divljači i to pod uslovom da posedu-

ju, zavisno od propisa u pojedinim federalnim jedinicama, minimalne celovite lovne površine od 115 hektara, pa i do 300 hektara u pojedinim federalnim jedinicama. Ukoliko ispunjava ove uslove, vlasnik zemljišta dobija dozvolu za lov i može sam loviti na tom području. Ukoliko ne ispunjava uslove i nema dozvolu za lov, njegovim zemljištem će upravljati drugo ovlašćeno lice. Imovina koja nije predmet privatnog prava lova se udružuje u takozvane „udružene lovne teritorije“. One se moraju izdati u zakup, zakupci preuzimaju sva lovna prava i obaveze, a vlasnici zemlje dobijaju rentu (FACE, 2010). Lovišta mogu iznajmiti i lovci kao pojedinci. Nekoliko lovaca se može udružiti kako bi osnovalo zajedničko udruženje sa ciljem zakupa lovne teritorije. Zakupci moraju imati važeću godišnju lovnu dozvolu i posedovati važeću austrijsku lovnu dozvolu u poslednje tri godine.

Kandidat za lovca u Austriji mora imati dozvolu za lov, radi koje najpre mora položiti „ispit za mlade lovce“ (*Jungjagerprufung*). Kako svaka federalna jedinica ima svoju lovnu dozvolu, preporučljivo je položiti lovački ispit u federalnoj jedinici u kojoj se želi loviti. Ovaj ispit se sastoji od teorijskog (ekologija, biologija divljači, zakonodavstvo, lovno gazdova-

nje, oružje, lovna tradicija, lovna kinologija, prva pomoć...) i praktičnog ispita (gađanje iz lovačkih pušaka olučenih i glatkih cevi). Lovci iz inostranstva mogu, sa važećom dozvolom za lov iz svoje zemlje, dobiti turističku ili godišnju dozvolu za lov (u zavisnosti od federalne jedinice).

Austrijsko lovstvo i lovni turizam predstavljaju značajne privredne grane u ovoj zemlji, što potvrđuje i prosečan godišnji prihod od oko 500 miliona evra. Kako navodi Čurčić (2004), oko 85 miliona evra dolazi od iznajmljivanja lovišta, taksi za odstrel i dodatnih usluga, 25 miliona evra od mesa divljači, dok više od 350 miliona evra potiče od lova, lovnog turizma i pratećih industrija, uključujući prodaju lovačke opreme, oružja, optike i drugih artikala. Komparativna analiza sa Srbijom, koja je slične površine kao Austrija, dodatno naglašava impresivne potencijale austrijskog lovnog turizma. Prema Čurčiću (2004), Srbija raspolaže sa oko 8,8 miliona hektara lovnih površina i populacijom od približno 6.000 grla običnog jelena i oko 90.000 grla srneće divljači (prema najnovijim statističkim podacima ima oko 140.000 grla srneće divljači). Suprotno tome, Austrija ima značajno veće populacije ove divljači, sa oko 90.000 običnih jelena i 600.000 srna.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ITALIJI

U Italiji ima oko 533.000 registrovanih lovaca. Oko 70% italijanskih lovaca koncentrisano je u centralnom i severnom delu zemlje, pri čemu su Toskana, Umbrija i Sardinija najpopularniji regioni. Zakon br. 157, koji je italijanski parlament odobrio velikom većinom u februaru 1992. godine, a koji je trenutno prenet u regionalne propise, reguliše lov u cilju zaštite faune. Ovaj zakon služi kao osnova na nacionalnom nivou, na osnovu koje svaka provincija propisuje i primenjuje lokalnu regulativu. Lovačke dozvole se dodeljuju i izdaju na nivou provincija. Svaka provincija određuje oblasti u kojima je lov dozvoljen. Postoje različite kategorije lovišta, na primer, zaštićena područja i privatna lovišta. Regionalna vlast takođe odlučuje o sezoni lova za tekuću godinu, o danima kada je lov zabranjen tokom nedelje i vremenima kada

je lov dozvoljen. Lovac u Italiji mora imati dozvolu za posedovanje oružja i lovačku dozvolu, za koju je potrebno najpre položiti lovački ispit. Dozvola važi pet godina, međutim, prvih dvanaest meseci lov je dozvoljen samo u prisustvu drugog lovca koji ima dozvolu za lov najmanje tri godine i da nema nikakvih prekršaja. Nakon pet godina, potrebno je obnoviti dozvolu uz dostavljanje novog lekarskog uverenja. Ako lovac prekrši pravila i počini prekršaj, dozvola može biti suspendovana na određeno ili neodređeno vreme (FACE, 2010). Lovna karta omogućava lovcu praktikovanje lovnih aktivnosti teritorijalnim lovnim područjima. Lovna karta važi na teritoriji cele države i izdaje je opština prebivališta lovca.

Evropska propusnica za vatreno oružje omogućava italijanskim lovcima transport

svog registrovanog lovačkog vatrenog oružja unutar Evropske unije. Nosioci ove evropske propusnice, italijanski i strani, mogu prenositi i transportovati registrovano oružje bez ikakve druge dozvole ili ovlašćenja (ovlašćenje za transport za sportsku upotrebu, ovlašćenje za prenos oružja) sve dok poseduju ovlašćenja potrebna za izvršenje aktivnosti.

Prema Zakonu br. 157, u Italiji se za zaštitu divlje faune izdvaja između 20% i 30% teritorije na kojima je zabranjen odstrel i hvatanje divljih životinja u lovne svrhe. U Alpima, teritorija namenjena zaštiti od divljači mora biti između 10% i 20%. Ovi procenti uključuju nacionalne, regionalne parkove i rezervate prirode, prihvatilišta za zaštitu divljih životinja i slično. Ova područja su od velikog značaja jer omogućavaju, ako se njima dobro upravlja, da provincije imaju očuvane populacije divljači koje mogu iskoristiti za dalje naseljavanje u zaštićena područja ili planirana lovišta.

Italija je poznata po proizvodnji lovačkog vatrenog oružja i druge lovačke opreme. Određena istraživanja su pokazala da ekonomska vrednost sektora (proizvodnja oruž-

ja i municije, uključujući sistem snabdevanja i distributere) iznosi 750 miliona evra, a da vrednost sektora vezanih za finalnu potražnju za proizvodima i uslugama lovaca i sportskih strelaca iznosi 3,8 milijardi evra, dok je njihov indukovani ekonomski efekat 2,7 milijardi evra. Upoređivanje ukupne vrednosti sektora sa nacionalnim BDP-om, pokazalo je da ukupna vrednost sektora doprinosi 0,51% ukupnom italijanskom BDP-u. Ista studija je dalje pokazala da broj zaposlenih u sektoru (proizvodnja naoružanja i municije, uključujući sistem snabdevanja i distributere) iznosi 11.358 zaposlenika, efekat indukovanog zapošljavanja je procenjen na 9.995 zaposlenih, što na prethodnu vrednost dovodi do ukupno 21.353 zaposlenih. Zaposlenost koju generišu sektori vezani za finalnu potražnju (lovci i sportski strelci) je 42.889 ljudi. Indukovani efekat na zaposlenost koji generišu povezani sektori je 30.022 zaposlena. Ovi podaci lovačkog saveza Italije pokazuju da je ukupno zaposlenih 94.264, što je ekvivalentno 0,54% zaposlenih u Italiji i 0,65% zaposlenih u proizvodnoj industriji i sektoru.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U SLOVAČKOJ

U Slovačkoj postoje dve lovačke organizacije: Slovački lovački savez i Slovačka lovačka komora. Na čelu oba udruženja je ista osoba koju bira Kongres u Bratislavi jednom u pet godina. Istovremeno se biraju potpredsednik i predsednici regionalnih i okružnih veća. Rad ovih organizacija je uređen Zakonom o lovstvu. Po ovom zakonu, svaki lovac mora biti član Lovne komore. U Slovačkoj postoje 23 državne šumske organizacione jedinice. Minimalna gazdinska površina, prema Zakonu iznosi: za sitnu divljač – hiljadu hektara, za krupnu – dve hiljade hektara. Postoje šumske organizacione jedinice koje se na svojoj teritoriji ne bave lovstvom i daju svo svoje zemljište na korišćenje lovačkim organizacijama.

Lovišta štite policija, šumarski radnici i lovočuvari. Lovočuvnik je volontersko radno mesto čiji je zadatak zaštita lovišta na površini od 500 hektara. Policija takođe ima pravo da vrši kontrolu lovaca, a ako tokom lova polici-

ja otkrije lovca pod dejstvom alkohola, oduzima mu pravo na posedovanje vatrenog oružja.

Obuka kandidata za lovce traje dve godine i to godinu dana praktične obuke (vatreno oružje, proučavanje biologije životinja, biotehnologija na terenu, lovačka služba itd.) i godinu dana teorijskog učenja sa ispitima na kraju obuke. Sve procese obuke organizuje Komora, cena teorijske nastave varira u zavisnosti od regiona, od 500 do 1.000 evra. Nakon završene praktične i teorijske obuke kandidat mora da polaže dva ispita – streljaštvo i teorijsko poznavanje biologije divljači, prve pomoći, lovačke etike i tradicije i dr. Nakon ispita, lovac dobija lovnu dozvolu koja daje pravo na kupovinu oružja i lov. Godišnja lovačka članarina za člana lovačkog društva varira i zavisi od broja članova i drugih faktora. Ovaj doprinos određuje svako lovačko udruženje i može se kretati od 50 do 100 evra ili više godišnje. Takođe, svaki član lovačkog udruženja tokom godine

mora aktivno učestvovati u različitim aktivnostima na terenu (Myronenko, 2015).

Da bi se lovište moglo davati u zakup potrebno je potpisati ugovor sa vlasnicima zemljišta na kome se nalaze granice lovišta. Minimalna naplata vlasnicima zemljišta za korišćenje zemljišta u lovne svrhe je za njive 0,50 evra po jednom hektaru, za šumu dva do pet evra po jednom hektaru. Ugovori sa vlasnicima zemljišta se sklapaju na 15 godina, a cena je fiksna. Korisnik lovišta odgovara za štetu nanесenu poljoprivredniku, samo ako je između njih zaključen predugovor, a poljoprivrednik je upotrebio sva sredstva za zaštitu sopstvene imovine, stoke i useva.

Korisnik lovišta je u obavezi da donosi godišnje planove odstrela koji odobrava regionalna šumarska uprava i Lovačka komora. Grupni lov se vrši samo na divlje svinje (dva puta godišnje) i fazana, a u ostalim slučajevima lov je individualan. Za strane lovce izdaje se posebna lovačka dozvola za period lova – za dan, nedelju, mesec i godinu. Troškovi lova za strance na državnim lovištima zasnivaju se na jedinstvenom cenovniku koji je utvrđen na početku sezone. Strani lovci turisti tokom lovnoturističkih aktivnosti u Slovačkoj plaćaju lovne dozvole, osiguranje, smeštaj, organizaciju lova, trofeja itd. (Myronenko, 2015).

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ČEŠKOJ

Lovišta se u Češkoj prostiru na 6.884.619 hektara, što je 87% ukupne površine Češke (7.887.000 hektara). Poljoprivredno zemljište čini 57%, dakle 38% je šumsko zemljište, 1% vodno područje i 4% ostala područja. Prema češkom Zakonu o lovstvu, lovište je skup susednih lovnih revira u vlasništvu jednog ili više vlasnika. Ministarstvo poljoprivrede nadležno je za sva pitanja koja se tiču lova. Divljač je vlasništvo države, a Ministarstvo osniva lovišta i daje ih korisnicima na rok od 10 do 20 godina. Lovišta se dele na otvorena i ograđena, ali ograđena lovišta čine samo 2% ukupne lovne površi-

ne. Ukupno u Češkoj postoji 5.786 lovišta, od kojih su 26% (1.518) lovišta sa samo jednim vlasnikom. Ostala lovišta su zajednička, odnosno postoji skup različitih vlasnika. Korisnik lovišta može biti privatno fizičko i pravno lice, država ili lovačko društvo. Državno preduzeće „Češke državne šume“ upravlja sa 975 svojih lovišta. Od toga je 851 lovište izdato u zakup raznim subjektima. Drugo državno preduzeće, „Vojne šume i dobra“, upravlja sa ukupno 24 lovišta (Kalábová, Zikmund, 2023).

Kako ističu Kalabova i Zikmund (2023), u Češkoj ima najviše divljih papkara poput srneće divljači i divljih svinja. Takođe, povećava se brojnost sika jelena koji predstavlja veliki problem jer pravi štetu i u šumama i na poljopri-

📍 Slika 14. Lovci turisti u lovištu Doupov u Češkoj
Foto: Matejević, M.



Od 2010. do 2020. godine, izdato je ukupno 112.028 lovnih karti za strane turiste lovce, što znači da se godišnje izda oko 11.000 lovnih karti. Lov u Češkoj ima dugu tradiciju, a interesovanje stranih lovaca turista je stabilno. U 2020. godini, zabeležen je polovičan pad zbog pandemije COVID-19. Najveći broj stranih lovaca turista u Češkoj je iz Austrije (38%), Nemačke (26%) i Slovačke (8%). Lovci najčešće (40%) biraju lovne karte za celu godinu, a 38% bira lovne karte za pet dana. Ostale mogućnosti su lovne karte na jedan dan (12%), 30 dana (8%) i 180 dana (2%) (Kalábová, Zikmund, 2023).

vrednim površinama. Brojnost evropskog jelena, jelena lopatara i muflonske divljači takođe je velika i može predstavljati potencijal za razvoj lovnog turizma.

Prema češkom zakonodavstvu, svaka lovna godina počinje 1. aprila i završava se sledeće godine 31. marta. Lovna godina sastoji se od nekoliko lovnih sezona, odnosno svaka vrsta divljači je posebna lovna sezona. Dozvola za lov može se izdati za celu godinu za sve vrste divljači ili za tačno određene, uključujući starosnu grupu i pol. Može se izdati i na kraći rok. Sve zavisi od upravnika lovišta i dogovora s lovcem. Na primer, u slučaju stalnog člana lovačkog društva dozvola za lov izdaje se za celu

godinu, a u slučaju lovca turista samo za jednu vrstu i na određeno vreme.

U Češkoj lovnoturističke aranžmane organizuje samo lovište ili turistička agencija koja samo povezuje ponudu sa tražnjom i može obraditi dokumentaciju i organizovati druge usluge. Cena odstreljenog trofeja najčešće se obračunava na osnovu CIC bodova (u profesionalnim lovištima) ili po dogovoru pre ili tokom lova (u neprofesionalnim lovištima). Najpopularnije vrste za lovni turizam u Češkoj su evropski jelen, sika jelen, srna, jelen lopatar i muflon u individualnim lovovima, kao i divlje svinje pogonom. Takođe, turisti lovci zainteresovani su za lov na fazane, patke i zečeve (Kalábová, Zikmund, 2023).

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U POLJSKOJ

Prema Zakonu o lovstvu iz 1995. divljač je kao nacionalno dobro i vlasništvo je države. Država je podeljena na 4.971 lovnu teritoriju/okrug sa najmanje 3.000 ha. Lovna delatnost u Poljskoj se zasniva na tri postulata: divlje životinje su u vlasništvu države; lov je dozvoljen na dodeljenoj lovnjoj teritoriji čije su granice određene na osnovu prirodno-geografskih uslova i njihova površina treba da bude najmanje 3.000 hektara. Vlasnik zemljišta nema automatsko pravo lova na divljač na svojoj teritoriji, već se mora povinovati utvrđenom zakonu o lovstvu.

U Poljskoj postoje sledeće vrste lovačkih organizacija: (a) *lovački klubovi* koji su formirani privatnim oblikom svojine, (b) *zajednička kolektivna udruženja lovaca* (uglavnom lokalnog stanovništva i nazivaju se „lovački krug“) i (c) *državna preduzeća* (državna preduzeća za gazdovanje šumama koja vrše lov na sopstvenom zemljištu ili ga mogu iznajmiti „lovačkim krugovima“). „Lovački krugovi“ imaju svoje ime i dodeljenu identifikacionu šifru upisanu u jedinstveni registar Poljskog lovačkog saveza. Oni mogu uzeti na upravljanje jedno ili više lovišta. Nisu svi lovci članovi „lovačkog kruga“, ali su svi članovi Poljskog lovačkog saveza i plaćaju godišnju članarinu (Myronenko, 2015).

Lovački krugovi su strukturna i organizaciona osnova Poljskog lovačkog saveza, a 2012. godine bilo ih je 2.536. „Lovački krugovi“ postoje u Poljskoj više od sto godina i smatraju se jednom

od najvažnijih karakteristika poljskog modela upravljanja lovom. Oni imaju legalni poreski status i stoga potpunu ekonomsku nezavisnost. Sastoje se od najmanje 15 lovaca i zakupljuju lovišta površine najmanje tri hiljade hektara. Svaki „lovački krug“ imenuje svoj upravni odbor, a svi izabrani članovi upravnog odbora rade na dobrovoljnoj bazi, osim lovočuvara i u pojedinim udruženjima računovođe. Poljski lovački savez takođe obuhvata i 16 istraživačkih centara sa lovištima i centrima za aklimatizaciju i uzgoj divljih životinja (Myronenko, 2015).

Lovačka područja se mogu davati u zakup lovačkim klubovima, ali se mogu isključiti iz zakupnog sistema i dati na upravljanje javnom preduzeću Državne šume, Poljskom lovačkom savezu ili visokoškolskoj ustanovi. Ugovori o zakupu za lovišta zaključuju se na period od najmanje deset godina, dok za lovišta izuzeta iz zakupa resorni ministar odlučuje o periodu gazdovanja. Lovišta se dele na poljska i šumska. Šumsko lovište je područje na kome šuma čini najmanje 40% ukupne površine tog lovišta. Korisnik lovišta mora zaposliti najmanje jednog lovočuvara. Štete od divljači nadoknađuje korisnik lovišta. Šteta se ne nadoknađuje ako se poljoprivredni proizvođač ne pridržava poljoprivrednih pravila i ukoliko nije zaštitio svoju zemlju od divljih životinja.

Da bi osoba postala lovac u Poljskoj, neophodno je da, između ostalog, ima jednog-

dišnji pripravnički staž u lovačkom društvu (osim ukoliko ima stečeno obrazovanje iz oblasti šumarstva ili lovstva) i položen lovački ispit. Stranim lovcima je potrebna dozvola stalnog boravka (koja im omogućava da se učlane u Udruženje) ili dozvola za lov izdatu od strane ovlašćene turističke agencije.

U Poljskoj, na nacionalnom nivou, postoje specijalizovani nezavisni lovački sudovi. Takođe, u Poljskoj radi samo državna lovačka straža, koja ima više prava nego policija, tužilaštvo ili druge agencije za sprovođenje zakona (Myronenko, 2015).

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U NEMAČKOJ

Nemačko lovno zakonodavstvo zasniva se na saveznom zakonu o lovstvu iz 1976. Kao okvirni zakon, upotpunjen je zakonima o zemljištu i njihovom primenom. Sledeći normativni akti se takođe odnose na lov: Savezni zakon o očuvanju divljači, Pravilnik o besnilu, Zakon o zaštiti životinja, Savezni zakon o zaštiti prirode, Federalna uredba o zaštiti životinjskih vrsta i Zakon o higijeni mesa (FACE, 2010).

U Nemačkoj pravo lova pripada zemljoposjedniku, a šume su glavno stanište divljih životinja. Pravo lova obuhvata pravo na divljač, njeno korišćenje i zaštitu divljih životinja kako bi se obezbedila raznovrsna i zdrava populacija, optimalna brojnost i smanjile štete od divljači.

Dva vodeća principa lovstva su *Reviersistem* (sistem lovišta) i *Pflicht zur Hege* (dužnost vlasnika prava lova da upravlja divljači). *Reviersistem* se razlikuje od sistema lovnih karata koji se primenjuje u drugim zemljama po tome što je lov dozvoljen samo u određenim lovnim područjima (*Jagdbezirke*). Dakle, posedovanje lovnih karte omogućava lov samo na određenom lovnom području, a ne u celoj zemlji. Privatna lova područja (*Eigenjagdbezirke*) moraju imati minimalnu površinu od najmanje 75 neprekinutih hektara i zajednička lova područja (*gemeinschaftliche Jagdbezirke*) koje objedinjuju nekoliko manjih teritorija u okviru jednog administrativnog okruga na najmanje 150 ha (FACE, 2010). Pravo lova se može dati u

zakup trećim licima, uz ograničenje od 1.000 ha (2.000 u planinskim područjima) po zakupu. Da bi dobili lovni zakup, zakupci moraju imati nemačku godišnju dozvolu za lov i moraju imati takvu dozvolu u poslednje tri godine.

Da bi postao lovac, kandidat mora da položi lovački ispit na osnovu nemačkog saveznog zakona o lovstvu, koji se sastoji od pismenog i praktičnog usmenog ispita i ispita iz gađanja (sačmarica i karabin). Kandidat mora savladati obuku koja uključuje najmanje 130 sati teorije o očuvanju prirode, održivosti, poljoprivredi, šumarstvu, zakonu, životinjama i oružju, i oko 30-50 sati praktičnog gađanja. Nakon toga polože pismeni, usmeni i praktični ispit. Prema saveznom zakonu o lovu, kandidati moraju pokazati adekvatno poznavanje određenih vrsta divljači, biologije i upravljanja divljači, lovnog gazdovanja, prevencije štete od divljači, vatrenog oružja, lovačkih pasa, pregleda i tretmana divljači nakon higijenskih mera, procene stanja mesa divljači, dobiti divljih životinja i zakona o očuvanju prirode i pejzaža. Prvo izdavanje dozvole za lov od podnosioca zahteva položen lovački ispit, ali to ne važi za strance. Ispiti položeni u stranim zemljama ne predstavljaju pravnu osnovu za dobijanje nemačke dozvole za lov.

Lovci iz država članica Evropske unije koji posećuju Nemačku mogu kao lovci turisti poneti do tri komada lovačkog vatrenog oružja i neophodnu municiju, pod uslovom da je vatreno oružje upisano u njihovu Evropsku propusnicu za vatreno oružje i da njihova država članica daje nemačkim lovcima koji posećuju isti tretman (reciprocitet); u suprotnom je potrebno prethodno odobrenje. Lovci koji putuju u Nemačku takođe moraju biti u stanju da opravdaju zašto putuju sa svojim lovačkim oružjem, odnosno da imaju pozivno pismo (FACE, 2010).

Istraživanje među lovcima u Nemačkoj sprovedeno 2021. godine pokazalo je da su najčešći motivi za početak bavljenja lovom boravak u prirodi (77%) i zaštita prirode (64%). Takođe, kao značajan motiv pokazala se i konzumacija mesa divljači (51%) i uživanje u lovu (41%). Zatim, porodična tradicija (20%), rad lovačkih pasa (20), lovačko oružje (5%) (Deutscher Jagdverband, 2023).

Tabela 16. Godišnji odstrel u Nemačkoj

Divljač	Lovna godina 2021/2022 (kom.)	Lovna godina 2020/2021 (kom.)	Razlika u odnosu na prethodnu godinu (kom)	Razlika u odnosu na prethodnu godinu (%)
Evropski jelen	75.667	76.458	-791	-1,03
Jelen lopatar	68.269	66.547	1.772	2,59
Sika jelen	2.738	2.453	285	11,62
Divlja svinja	711.407	687.581	23.826	3,47
Srneća divljač	1.276.355	1.285.562	-9.207	-0,72
Divokoza	4.489	4.587	-98	-2,14
Muflon	8.107	8.157	-50	-0,61
Evropski zec	217.459	145.282	72.177	49,68
Divlji kunić	71.428	77.568	-6.140	-7,92
Fazan	88.237	52.074	36.163	69,45
Poljska jarebica	1.598	2.046	-448	-21,90
Šumska šljuka	10.034	4.197	5.837	139,08
Divlja guska	127.506	116.002	11.504	9,92
Divlja patka	264.357	221.797	42.560	19,19
Divlji golubovi	300.002	303.021	-3.019	-1,00
Lisica	421.381	459.284	-37.903	-8,25
Jazavac	84.523	86.745	-2.222	-2,56
Kuna zlatica	7.916	7.810	106	1,36
Kuna belica	48.055	48.636	-581	-1,19
Tvor	7.970	8.548	-578	-6,76
Lasica	3.292	3.766	-474	-12,59
Rakun	201.975	200.163	1.812	0,91
Rakunoliki pas	27.831	33.010	-5.179	-15,69
Nutrija	94.251	101.108	-6.857	-6,78

Izvor: Deutscher Jagdverband, 2023.

Nemačka je jedna od država gde je porast broja lovaca konstantan. U periodu od poslednjih 30 godina, broj lovaca je porastao za 28%, i poslednji podaci govore da u Nemačkoj ima 407.370 lovaca, od čega je 11% žena (Deutscher Jagdverband, 2023). Sopstveni doprinos lovaca koji se u svojim lovnim područjima obezbeđuju za zaštitu staništa i vrsta godiš-

nje iznosi 1,8 milijardi evra u Nemačkoj. Ukupni rashodi ostvareni lovom iznose preko 750 miliona evra, a potrošnja na očuvanje prirode povećala se za polovinu na 130 miliona evra godišnje od 2016. do 2022. godine. U istom periodu, iznos novca utrošen na mere zaštite od štete od divljači povećan je tri puta, odnosno na 327 miliona evra.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U FRANCUSKOJ

Francuska je zemlja sa najvećim brojem lovaca u Evropi i lov u ovoj zemlji predstavlja treću hobi-aktivnost po popularnosti. U Francuskoj pet miliona ljudi ima dozvolu za lov, dok je od njih oko 1,1 milion aktivnih lovaca. Gazdu-

je se sa ukupno 83 lovne vrste, među kojima je krupna divljač (divlja svinja, jelen, srna, divokoza, muflon), sitna divljač (zec, divlji zec, fazan, šljuka, jarebica, drozd, prepelica, golub), kao i ptice močvarice (patka, guska, liska i dr.). Naj-

više se lovi krupna divljač (32%). Sezone lova u Francuskoj se određuju na regionalnom nivou kako bi se obezbedile ekološke potrebe staništa i divljači. Lovna sezona uglavnom počinje u septembru i traje do kraja februara, a o otvaranju odlučuje regionalni organ zadužen za lovstvo.

Godine 2019, Francuska je sprovela reformu lovstva i povećala aktivnosti u korist zaštite biodiverziteta i edukacije o prirodnom okruženju. U okviru uvedenog takozvanog „eko-doprinos“, svaki lovac uz svoju lovačku dozvolu u Francuskoj plaća određenu taksu (pet evra) za finansiranje aktivnosti koje podržavaju biodiverzitet. Takođe, lovci su aktivno uključeni u upravljanje ekosistemom na različite načine.

Da bi se dobio status lovca u Francuskoj, neophodno je biti stariji od 15 godina i položiti lovački ispit. Pripremu za polaganje ispita vrši nacionalni lovački savez. Nastavni plan i program se odvija u dva dela, teorijskom i praktič-

nom. Kandidati moraju da savladaju teorijska znanja o divljači, oružju, lovnim metodama, bezbednosnim pravilima i propisima i zaštiti prirode. U praktičnom delu ispita, kandidati moraju pokazati da su savladali bezbedno rukovanje oružjem, korišćenje municije i druge lovačke opreme.

Lovni turizam u Francuskoj doživljava stalni rast, posebno u ruralnim područjima gde može značajno doprineti lokalnoj ekonomiji. Francuska privlači značajan broj stranih lovaca svake godine (oko 50.000 do 100.000 stranih lovaca turista). Strani lovci turisti uglavnom troše između 1.500 i 5.000 evra po osobi, u zavisnosti od vrste lova, trajanja boravka i uključene usluge. Ovi troškovi obuhvataju lovne licence, usluge vodiča, smeštaj, obroke i dodatne aktivnosti. U nekim slučajevima, troškovi mogu biti i znatno veći, posebno za specijalizovane lovnoturističke aranžmane ili ekskluzivne pakete.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U HOLANDIJI

Zakon o flori i fauni je glavni zakon o lovstvu u Holandiji od 2002. godine. Prema ovom zakonu samo šest vrsta je označeno kao divljač (jedna trajno zaštićena i pet lovnih vrsta). Ove vrste su zec, divlja patka, fazan, golub i zec. Za upravljanje i kontrolu štete na usevu neophodne su posebne dozvole koje izdaje pokrajinska vlada. Pravo lova pripada zemljoposetniku, koji ova prava može dati na period od šest do dvanaest godina. Što se tiče teritorijalnih voda i državnog zemljišta, pravo lova pripada i vlasniku (Ministarstvo finansija ili Ministarstvo poljoprivrede, upravljanja prirodom i ribarstvom), koji može dati ova prava u zakup. Ne postoje oblasti u kojima je lov dostupan svima. Licenca je obavezna i mora se obnavljati svake godine. Svake godine izdaje se oko 30.000 licenci, od čega su 5% licence za žene. U slučaju nedoličnog ponašanja moguće

je oduzimanje licence sudskom presudom. U Holandiji, lovci imaju opštu obavezu da održavaju ili uspostavljaju razumne fondove divljači (FACE, 2010).

Komercijalni lov je zabranjen u Holandiji. Lovci iz inostranstva mogu dobiti holandsku lovnu dozvolu pod istim uslovima kao i holandski lovci, odnosno moraju imati položen lovački ispit. Posetioci na lični poziv holandskog lovca mogu dobiti i specijalnu dozvolu na šest dana. Oni mogu da koriste ovu dozvolu samo u pratnji lokalnog lovca. Da bi uneli svoje oružje zemlju, stanovnicima Evropske unije je potrebna evropska propusnica za vatreno oružje. Troškovi za lovne dozvole su oko 85 evra, i značajan deo ovog novca se odvaja za Lovni fond koji finansiraju lovci i država i može da isplati štetu na usevu od divljači i drugih divljih životinja (FACE, 2010).

Prema prvim zakonima u Danskoj iz 12. veka, lov u danskim šumama je bio dozvoljen svima, sve dok vladari i plemstvo nisu preuzeli pravo lova u kasnom srednjem veku (Carolino i sar., 2011), što je kasnije nego u susednim zemljama. Godine 1840. pravo lova je preneto na svakoga ko je posedovao zemlju i od tada se vezuje za zemljoposedištvo kao i u drugim severnoevropskim zemljama (Primdahl i sar., 2012). Od tada je lov postao važan segment običnog seoskog života, delatnost zemljoradnika i malih zemljoposjednika, koji su u većini slučajeva lovili na sopstvenoj zemlji, ali i praksa koja je ostavljala neke mogućnosti nezemljoposedicima da love u okviru lokalnih lovačkih udruženja. Divljač nije ničije vlasništvo sve dok ne bude odstreljena (Primdahl i sar., 2012).

Lovne sezone za sve vrste divljači utvrđuje Ministarstvo životne sredine. Ove sezone su zasnovane na procenama brojnosti divljači koje se oslanjaju na podatke o odstrelu koje lovci sami prijavljuju, ukupnom odstrelu i geografskoj distribuciji populacija. Pored Zakona o lovstvu, Nacionalni savet za divlje životinje i Danski lovački savez usvojili su i Pravilnik sa setom etičkih normi. On propisuje pravila koja se tiču minimalne veličine lokalne populacije divljači, bezbednosti tokom lova, odnos prema drugim korisnicima zemljišta, kao i mera koje obezbeđuju održivost u lovu i upravljanju divljim životinjama. Iako etička pravila nemaju pravni status, u praksi ih se većina lovaca pridržava (Carolino i sar., 2011).

U Danskoj je ukupno 163.600 osoba imalo dozvolu za lov u 2006/07. godini od približno 4,4 miliona Danaca starijih od 16 godina (Lundhede, Jacobsen Thorsen, 2015). Da bi neko bio lovac u Danskoj, mora imati lovačku dozvolu koju izdaje Ministarstvo životne sredine, a za koju je potrebno najpre položiti lovački ispit. Prihod od lovnih dozvola koristi za podršku lovstvu na više načina, uključujući održavanje savetodavne službe, istraživanja od značaja za lovstvo, podsticajne mere za sadnju drveća i stvaranje vlažnih staništa, osiguranje u lovu (Carolino i sar., 2011). Kako ističe Primdahl i sar. (2012), početkom milenijuma zabeležen je porast broja izdatih lovnih dozvola. Broj izdatih lovačkih dozvola porastao sa 159.200 u

2004. na 168.400 u 2009. godini (povećanje od 5,8% u poređenju sa povećanjem stanovništva od 2,0% u istom periodu). Mnogi lovci su organizovani u Danski lovački savez (DHA), koji ima 94.300 lovaca u 930 lokalnih udruženja. Broj članova DHA je takođe porastao tokom perioda 2004/08 za oko 1.200 članova. Društveni aspekt lova je veoma važan za danske lovce. Primdahl i sar. (2012) navode da je za 58% danskih lovaca „dobro druženje“ jedan od glavnih motiva za odlazak u lov, i to je drugi najčešći motiv posle „boravka u prirodi“.

Dakle, prema danskom Zakonu o lovstvu, svaki seoski zemljoposedičnik (domaćinstvo) ima pravo da lovi na svom zemljištu pod uslovom da je veće od jednog hektara. Ne može se loviti u krugu od 50 metara od stambenih objekata, osim ako se ne dobije pismena dozvola vlasnika objekta. Ovo pravo lova se može podeliti, dati ili dati u zakup drugim licima na ograničeno vreme ako je površina imovine veća od pet hektara, ali u osnovi, pravo je vezano za imovinu i ne može se prodati zasebno. Ograničenje od pet hektara je uključeno u zakon 1997. godine kako bi se sprečio „neprihvatljivo“ veliki pritisak na lov na često male privatne parcele u močvarnim predelima (Primdahl i sar., 2012). U Danskoj se od vlasnika traži da napravi „plan upravljanja divljači“ ukoliko želi da lovi fazana, jarebicu, patku ili druge vrste divljači. Dakle, u Danskoj, pravo lova pripada vlasniku zemljišta, ali se može preneti na druge i njime se trguje na dobro uspostavljenom tržištu. Dominantni oblik lovnog zakupa je vremenski ograničen ugovor kojim se pravo lova na jednom zemljištu prenosi na jedno ili više lica. Vrednost zakupa je određena lokacijom i veličinom lovišta, odstrelom divljači i samim lovnim aktivnostima, estetikom pejzaža, društvenim aspektima lova i odnosom između zemljoposjednika i lovaca (Lundhede i Jacobsen-Thorsen, 2015). Lovnačka zakup i dozvole se prodaju na različite načine u Danskoj. Pravo lova na bilo kojoj određenoj površini u potpunosti pripada zemljoposedičniku i ono uključuje pravo na lov na bilo koju divljač za koju je zakonom određena lovna sezona. Lovci plaćaju godišnju dozvolu državi. Ukoliko zemljoposedičnik poseduje parcelu veću od pet hekta-

ra, njemu je dozvoljeno da prenese pravo lova na određeno područje na zakupca, obično uz plaćanje. Na taj način, vlasnik zemljišta može imati finansijsku korist od populacija divljih životinja i prava lova, a istraživanja u Danskoj su pokazala da 18% svih vlasnika zemljišta daje u zakup celu ili deo svoje imovine. Zakupac može biti ili pojedinačni lovac ili grupa lovaca organizovanih u određeno udruženje. U većini slučajeva vlasnici zemljišta prenose svoja puna prava lova. Stoga zakupac može da lovi bilo koju vrstu divljači u okviru zakonom propisane lovne sezone i često bez ikakve određene kvote (Lundhede i Jacobsen-Thorsen, 2015). Samo za šume, procenjeno je da ukupna tržišna vrednost zakupa lova u danskim šumama premašuje 13 miliona danskih kruna godišnje (oko 1,7 miliona evra), studija o uticaju rekreativnih aktivnosti na otvorenom u danskoj ekonomiji otkrila je da lovci ukupno troše oko 230–240 miliona danskih kruna godišnje (oko 31 milion evra) na svoje lovne aktivnosti, a troškovi zakupa lova su deo toga (Lundhede i Jacobsen-Thorsen, 2015).

Izuzetak od osnovnog prava lova je lov na priobalnim vodama, ili sa plaže. Ovo je zajedničko pravo za sve lovce koji borave u Danskoj, pod uslovom da nemaju komercijalni interes u lovu. Da bi se uskladila sa Direktivom o pticama EU, nekoliko relativno velikih obalnih područja (i nekoliko kopnenih područja) je devedesetih godina prošlog veka označeno kao rezervati u kojima je lov zabranjen, uglavnom iz razloga očuvanja prirode. Vlasnici određenih zemljišnih površina primili su jednokratnu naknadu kao kompenzaciju za izgubljeno pravo lova, koja se kretala od 8.000 do 20.000 danskih kruna (1.000-2.700 evra) po hektaru. U velikom broju slučajeva sklopljeni su dobrovoljni sporazumi između lovaca i državnih organa kako bi se smanjilo uznemiravanje usled lovnih aktivnosti u blizini određenih svetilišta. Takve sporazume o upravljanju obično vodi jedno ili više lokalnih lovačkih udruženja i bave se pitanjima kao što su ko treba da ima pravo na lov, kada i gde. Najčešće lovljene vrste morskih ptica i ptica močvarica (prema podacima iz 2007/2008) (Primdahl i sar., 2012):

- obična jega (*Somateria mollissima*) - godišnji odstrel 60.000-70.000;
- srebrnasti galeb (*Larus argentatus*) - godišnji odstrel 15.000-16.000;
- veliki galeb (*Larus marinus*) - godišnji odstrel 7.000-7.500;
- obična zlatnooka patka (*Buciphala clangula*) - godišnji odstrel 12.000;
- crni turpan (*Oidemia nigra*) - godišnji odstrel 5.000;
- divlja patka (*Anas Platirhinchos*) - godišnji odstrel 600.000 (uključujući puštene jedinke);
- krdža (*Anas crecca*) - godišnji odstrel 42.600-92.400;
- patka zviždara (*Mareca Penelope*) - godišnji odstrel 28.600-66.500;
- siva guska (*Anser anser*) - godišnji odstrel 25.000;
- kanadska guska (*Branta canadensis*) - godišnji odstrel 2.000-7.000;
- šumska šljuka (*Scolopax rusticola*) - godišnji odstrel 40.000-50.000;
- barska šljuka (*Gallinago gallinago*) - godišnji odstrel 15.000.

S druge strane, lov na kopnenim površinama se sprovodi na više načina od individualnog lova do grupnog lova, čekanjem ili pogonom, sa ili bez lovačkih pasa. Najčešća divljač je (prema podacima iz 2007/2008):

- srndać (*Capreolus capreolus*) - godišnji odstrel 110.000;
- evropski jelen (*Cervus elaphus*) - godišnji odstrel 4.400 od kojih je 89% odstreljeno na otvorenim površinama;
- fazan (*Phasianus colchicus*) oko jedan milion se godišnje pusti u divljinu, a odstrelili 750.000;
- jarebica (*Perdix perdix*) - godišnji odstrel 20.000-25.000;
- zec (*Lepus europaeus*) - godišnji odstrel 50.000-60.000 (odstrel zeca i jarebica, kao i njihova brojnost se smanjila od pedesetih godina 20. veka zbog fragmentacije i propadanja staništa u danskim poljoprivrednim područjima);
- lisica (*Vulpes vulpes*) - godišnji odstrel 40.000.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U LITVANIJU

Litvanija je severnoevropska država, sa površinom od 65.300 km². Šume pokrivaju otprilike 1/3 zemlje, a površina pod šumom se povećala sa 33,1% u 2010. na 33,7% u 2019. Poluprirodna vegetacija je 2012. godine pokrivala 27%, oranice 33% teritorije, pa se 2018. godine 52,26% teritorije zemlje označavalo kao poljoprivredna površina. Lovne površine obuhvataju 5,6 miliona hektara i za tu oblast lovci plaćaju 2,8 miliona evra godišnje. Prosečna površina lovišta u Litvaniji je 8.000 ha, a ima 800 korisnika lovišta.

Litvanija je jedna od najređe naseljenih u Evropskoj uniji, sa 52,9 st./km² 2002. i 43,0 st./km² 2018. godine. Prema podacima nacionalnog lovačkog saveza, u Litvaniji ima oko 30.000 lovaca sa tendencijom porasta. Žene učestvuju sa 3,3% u ukupnoj lovačkoj populaciji. Lovstvo u Litvaniji ima dugu tradiciju i predstavlja važan deo kulturnog nasleđa zemlje. Zakon o lovstvu postavlja osnovu za održivo korišćenje prirodnih resursa, zaštitu biodiverziteta i očuvanje divljači. Propisuje lovne sezone, vrste divljači koje se smeju loviti, kao i ograničenja u

pogledu količine i načina lova. Lovne aktivnosti se mogu izvoditi samo u specifično određenim lovnim područjima, uz strogo poštovanje pravila koja se odnose na zaštitu staništa i ekoloških standarda. Da bi postao lovac, pojedinac mora proći obaveznu obuku, koja uključuje teorijski deo o zakonima, ekološkim pitanjima i etici lova, kao i praktičnu obuku u korišćenju oružja. Nakon završene obuke, kandidati polažu ispit, a zatim se prijavljuju za dobijanje lovačke dozvole. Ovim merama se osigurava da lovci poseduju neophodno znanje i veštine za odgovoran i bezbedan lov.

Diverzitet sisara u zemlji je umeren, a broj vrsta se povećao sa 68 u 2000. na 75 u 2020. godini. Rakunoliki pas (*Nictereutes procionoides*), američka kuna (*Neovison vison*) i rakuni (*Procion lotor*) u Litvaniji predstavljaju alohtone i invazivne vrste. Šakal (*Canis aureus*), prvi put je primećen 2015. godine, ali se ne smatra invazivnim. Vuk, ris i mrki medved su najveći mezožderi u Litvaniji (Balčiauskas et al., 2020). U Litvaniji se lovi evropski jelen, los, srndač, divlja svinja, dabar, vuk i druge vrste. Brojnost evropskog zeca je u opadanju.

Osim zaštite i održivog korišćenja divljači, Zakon o lovu uključuje i pravila za lovni turizam. Lovni turizam postaje sve popularnija aktivnost u Litvaniji, s obzirom na bogatu divljač i prekrasne prirodne predele. Turisti koji dolaze u Litvaniju radi lova moraju poštovati iste zakonske odredbe kao i domaći lovci, uključujući obavezno dobijanje dozvole. Lovni turizam pruža značajne prihode ruralnim zajednicama, ali je važno da se ne naruši ekološka ravnoteža i da se očuvaju staništa. Svake godine sve više stranih lovaca dolazi u Litvaniju iz različitih zemalja, uključujući Letoniju, Estoniju, Poljsku, Češku, Belorusiju, Dansku, Nemačku itd. Turistički lov u Litvaniji nude privatne i državne kompanije, a strani državljani koji žele da love u Litvaniji moraju posedovati lovnou kartu i međunarodnu licencu za nošenje oružja.

Tabela 17. Brojnost populacije i broj odstreljenih jedinki određenih vrsta divljači u Litvaniji

vrsta		2018	2019	2020	2021
Los (<i>Alces alces</i>)	brojnost	15.166	16.597	18.182	19.410
	odstreljeno	1.999	2.317	2.605	2.439
Jelen (<i>Cervus elaphus</i>)	brojnost	41.266	47.380	55.254	61.314
	odstreljeno	5.266	6.405	7.876	8.968
Srndač (<i>Capreolus capreolus</i>)	brojnost	143.433	155.929	170.645	180.514
	odstreljeno	26.592	28.931	31.564	23.650
Divlja svinja (<i>Sus scrofa</i>)*	brojnost	15.366	11.633	13.597	16.822
	odstreljeno	18.016	10.935	11.264	12.945
Evropski dabar (<i>Castor fiber</i>)	brojnost	42.396	43.148	43.551	43.355
	odstreljeno	19.977	19.907	15.651	

Izvor: Lovnački savez Litvanije, 2023. (* Od 2014. godine, a nakon pojave afričke kuge divljih svinja, brojnost u populaciji ove vrste je bila u opadanju do 2019. godine, nakon čega dolazi do porasta brojnosti. Međutim, brojnost odstreljene divljači u tabeli obuhvata i divljač stradalu od bolesti)

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U FINSKOJ

Lov ima dugu tradiciju u finskom društvu i još uvek ima značajnu ulogu u životnom stilu mnogih Finaca. Rekreativni lov u Finskoj odvija se na državnom i privatnom zemljištu. Kako ističu Marković i Davidović (2008) oko 70% finske teritorije je pod šumom, pod oranicom 8%, a pod vodom oko 10%, a ostalih 12% teritorije su nelovne površine. Sistem lovstva u Finskoj je dominalni, gde vlasnik zemlje ima pravo lova, a isti može dati svoju zemlju u zakup lovačkoj organizaciji. Posebne dozvole izdaju se za lov lukom i strelom, za lov psima i za lov zamkama. Sokolarenje je zabranjeno. Lovne vrste divljači u Finskoj su medved, vuk, srndać, virdžinijski jelen, muflon, irvas, ris, polarna lisica, divlja patka, divlja guska, jarebica i fazan.

U Finskoj postoji oko 5.000 lovačkih klubova. Vlasnici zemljišta obično iznajmljuju prava lova klubovima za nominalnu naknadu. U proseku 6-8% svih Finaca su lovci; oko 308.000 Finaca ima dozvolu za lov (Matilainen i sar., 2023). Najcenjenije vrste divljači su los (*Alces alces*), vrste tetreba (*Lyrurus tetrrix*, *Tetrao urogallus*, *Lagopus lagopus*, *Tetrastes bonasia*) i planinski zec (*Lepus timidus*). Belorepi jelen (*Odocoileus virginianus*) koji je tridesetih godina 20. veka unet iz Sjedinjenih Američkih Država u Finsku i srna (*Capreolus capreolus*) sve su važniji, posebno u južnim i zapadnim delovima zemlje.

Lov je najpopularniji u istočnoj i severnoj Finskoj gde postoje opštine u kojima je do 38% ukupnog stanovništva položilo lovački ispit.

Broj lovaca je relativno stabilan poslednjih godina. Međutim, broj seoskih lovaca se postepeno smanjuje usled socio-demografskih promena u ruralnim krajevima. Većina finskih lovaca su članovi lovačkih društava. Pored toga, dve nacionalne organizacije, Unija finskih lovaca (MLL) i Centralna organizacija lovaca (MKJ), imaju svoje jedinstvene uloge u upravljanju i zastupanju finskih lovaca. Svi lovci su članovi MKJ koji ima zakonom propisanu ulogu u upravljanju divljači i lovcima. MLL je sa druge strane dobrovoljna organizacija sa oko 150.000 (50% finskih lovaca) članova. Obe ove organizacije imaju veoma jaku poziciju u procesu finske politike lova jer se konsultuju sa predloženim izmenama propisa o lovstvu, a njihov stav prema lovnom turizmu na taj način utiče na institucionalno okruženje preduzetnika (Matilainen, Keskinarkaus, 2010).

Prava lova su vezana za posedovanje zemljišta, ali samo oko 40% finskih lovaca su zemljoposednici. Vlasnici zemljišta obično iznajmljuju pravo lova lokalnom lovačkom klubu (oko 5.000 u celoj zemlji) uz nominalnu nadoknadu. Iznajmljivanje lovišta omogućava formiranje većih lovnih površina nego što to može ponuditi površina zemljišta samo jednog vlasnika. Pored lova, lovačka društva se staraju i o upravljanju divljači, procenama nivoa populacije i nadzoru lova na područjima pod njihovom kontrolom. Klubovi takođe mogu da prodaju dozvole za lov spoljnim kupcima, odnosno lovcima koji nisu njihovi članovi.

Lov je moguć i na državnom zemljištu, koje se uglavnom nalazi u severnoj i istočnoj Finskoj. Stanovnici severne Finske imaju besplatna prava na lov na sitnu divljač na državnom zemljištu u svojoj matičnoj opštini. Ovo pravo je zaštićeno zakonom i predstavlja istorijski dugu tradiciju sa širokom upotrebom i kontinuiranom snažnom podrškom. Lokalna prava na lov odnose se samo na stanovnike ruralnog severa i to pitanje je politički veoma delikatan i često se smatra kompenzacijom za „teške uslove života u arktičkim severnim oblastima“ (Matilainen, Keskinarkaus, 2010). Stanovnici drugih delova Finske i strani lovci moraju da kupe dozvolu za lov na državnom zemljištu. Većina lovaca na državnom zemljištu su doma-

Lovci turisti u Finskoj

Lovni turizam u Finskoj uglavnom je domaći. Na primer, 2007. godine u Finskoj je lovilo manje od 2.000 lovaca gostiju. Deset godina kasnije nacionalno istraživanje lovnoturističkih kompanija otkrilo je da više od 90% njihovih kupaca dolazi iz Finske (Pohja-Mykrä i sar., 2018.). Prema Matilainen i sar. (2023) u Finskoj postoje dve glavne vrste turista lovaca: samostalni lovci turisti (tzv. lovci sa dozvolom) i turisti lovci koji svoje putovanje organizuju preko kompanije, prodajnog agenta ili lokalnog lovačkog društva. Od ove dve vrste lovaca brojniji su samostalni lovci turisti. Godišnje postoji, na primer, 35.000 – 38.000 lovaca koji kupe dozvolu za lov na sitnu divljač na državnom zemljištu. Ovi lovci, međutim, često koriste i druge turističke usluge kao što su ishrana i smeštaj. Kupuju i suvenire i benzin. U 2013. godini, tipični samostalni lovac na tetrebe na državnoj zemlji trošio je 81 evro dnevno. U 2014. godini, samostalni lovci turisti doneli su 24,2 miliona evra regionalnoj ekonomiji državnih lovišta (Matilainen i sar., 2023).

ći lovci jer je u 2007. godini bilo manje od 2.000 stranih lovaca (manje od 1% lovačkih karata). Skoro jedna trećina svih finskih lovaca (što je skoro 100.000 lovaca) koristi državno zemljište za lov (Matilainen, Keskinarkaus, 2010).

Za lov na sitnu divljač na privatnom zemljištu lovac treba da ima važeću dozvolu za lov, dozvolu za oružje i članstvo u klubu/odobrenje kluba za lov u njihovom lovištu. Nadležna tela za lov propisuju sezone lova. Za lov na krupnu divljač (los je najvažnija lovna divljač) lovac treba da ima važeću dozvolu za lov, dozvolu za oružje, položen ispit za oružje, članstvo u klubu i članstvo u udruženju za lov na losa. Uprave za lov raspodeljuju kvote dozvola za svaku vrstu i određuju sezone lova, a klubovi podnose zahteve za dozvole. Vlasništvo nad zemljom i lov su usko vezani jer su 40% finskih lovaca takođe vlasnici zemlje. Za pristup lovačkom društvu može se zahtevati posedovanje zemljišta ili prebivalište u blizini lo-

Lov na šumske tetrebe u Finskoj

U Finskoj, javno preduzeće *Metsähallitus* upravlja državnim lovištima. Služba za zaštitu divljih životinja Finske je jedinica u okviru *Metsähallitus*-a koja prodaje dozvole za lov i nadzire lov i divlje životinje. Javno zemljište uglavnom se nalazi u severnoj i istočnoj Finskoj. Lovišta sitne divljači različitih veličina dostupna su lovcima sa važećim dozvolama za lov koje izdaje *Metsähallitus*. Postoji gotovo 120 lovišta za sitnu divljač, a mogu se podeliti u šest širih regija. Predeli lovnih područja u velikoj meri se razlikuju, od alpskih predela severne Laponije do četinarskih šuma na jugu. Većina lovišta nalazi se u višenamenskim šumama u kojima se tokom lovne sezone mogu odvijati aktivnosti upravljanja šumama. U nekim delovima pojedinih lovišta postoje i ograničenja lova zbog statusa zaštićenog područja.

Metsähallitus garantuje ekološku održivost lova na sitnu divljač kao i njegov nadzor. Lov se prilagođava promenama fonda divljači. Prihod od prodaje dozvola za lov koristi se za dobrobit populacije divljači i njenih staništa. Na primer, obnova tresetišta je važno sredstvo za poboljšanje staništa tetreba i gusaka.

Dozvola za lov na sitnu divljač za šumske koke (crni ruževac, leštarka, veliki tetreb i severna snežnica) najpopularniji je proizvod Finske službe za zaštitu divljih životinja. Godine 2021, Finska služba za divlje životinje prodala je dozvole za lov na tetrebe za gotovo 150.000 dana.

Osnovno trajanje lovne sezone je od 10. septembra do 10. decembra. Dužina sezone tetreba varira u različitim delovima zemlje u zavisnosti od broja tetreba. Na primer, u južnoj Finskoj lov na tetreba je zabranjen jer su fondovi divljači mali, a postoje i posebna pravila za zimski lov na ruževca, velikog tetreba i severnu snežnicu (januar – mart). Cena dozvole je umerena: jednodnevna dozvola za tetrebe iznosi 17 evra za odraslog lovca i 10 evra za mladu osobu do 18 godina. *Metsähallitus* takođe iznajmljuje kolibe u blizini ili unutar lovišta (Matilainen i sar., 2023).

višta. Prosečna veličina šumskog poseda je 30 hektara – za dozvolu za lov na losa potrebno je 1.000 hektara lovišta. Broj seoskih lovaca i zemljoposjednika se smanjuje kako se stanovništvo urbanizuje (Matilainen i sar., 2023). Lov na državnom ili javnom zemljištu razlikuje se od lova na privatnom zemljištu. Dozvole za sitnu divljač prodaju se lovcima, koji nisu domaći, putem zajedničkih prodajnih mesta po principu „ko je najbrži“. Lov na losa na državnom zemljištu prvenstveno je namenjen onima koji nemaju druge mogućnosti lova na losove. Cene su relativno niske (Matilainen i sar., 2023).

U 2018. godini u Finskoj je bilo 226 privatnih lovnoturističkih kompanija, a godišnji prosečni promet tih kompanija bio je u porastu (Pohja-Mykrä i sar., 2018). Prema Matilainen i sar. (2023) u Finskoj postoje tri vrste kompanija za lovni turizam:

1. **Lovačko imanje** - Lovišta su uglavnom smeštena na jugu i zapadu zemlje. Specijalizovani su za lovni turizam i imaju visoke rezultate u upravljanju divljači. Usluge se profesionalno reklamiraju i prodaju vrhunskoj klijenteli. Oko 7% lovnoturističkih preduzeća u Finskoj sledi ovaj model poslovanja, a u 2018. godini prosečni promet ovakvih kompanija bio je 172.875 evra. Ove kompanije organizuju lov u srednjoevropskom i engleskom stilu, ali je moguć i lov u finskom stilu. Vrhunske ugostiteljske i smeštajne usluge su važan deo njihovih lovnih proizvoda.
2. **Tradicionalne lovnoturističke kompanije** - Kompanije koje se bave tradicionalnim lovnim turizmom manje su specijalizovane od prethodnih. Usluge se reklamiraju, međutim lov je samo jedan deo turističkih usluga koje ove kompanije nude, a ostale usluge često su povezane s drugim oblicima turizma u divljini poput ribolova, vožnje kajakom ili ostalim avanturističkim aktivnostima. Godišnji promet tradicionalnih lovnoturističkih kompanija u 2018. iznosio je 282.471 evra, uključujući sve usluge kompanija. Ipak, prosečni promet od lovnog turizma iznosio je samo 32.033 evra. Lov se uglavnom zasniva na divljim populacijama i prati se finska tradicija lova. Najvažnija divljač su vrste tetreba, losa i ptica močvarica.
3. **Lovačka društva** - U Finskoj postoji 5.000 lovačkih klubova, od kojih 70% njih prodaju

Lovstvo na Islandu

Lovne aktivnosti na Islandu se uglavnom posmatraju više kao hobi aktivnost nego poslovna prilika i lov je tradicionalno zajedničko pravo dostupno svima, pod uslovom da imaju dozvolu. Lov na Islandu se odvija i na privatnom i na državnom zemljištu. Vlasnici zemljišta imaju pravo lova na sopstvenom imanju i imaju pravo da ga daju u zakup ako žele. Sadašnji sistem kontrole lova zahteva da sva lica koja nameravaju da love na Islandu moraju da dobiju dozvolu za oružje i lovnu kartu. Lovna karta važi godinu dana. Svim islandskim lovcima, koji imaju važeću lovnu kartu i dozvolu za vatreno oružje, dozvoljeno je da love u okviru svoje opštine, jer po definiciji niko ne može pravno dokazati svoje privatno vlasništvo nad ovim područjima. Od lovaca se traži da izdaju izveštaj o odstrelu svake godine za sve vrste divljači koje su lovili te godine, čak i ako nijedna nije odstreljena. Stranim lovcima je dozvoljen lov samo na privatnom zemljištu. Strani lovci pre lova treba da dobiju kratkoročnu dozvolu za lov od Nacionalnog komesara islandske policije u Reykjaviku i kratkoročnu lovnu kartu od Odeljenja za upravljanje divljim životinjama Islandске agencije za životnu sredinu (Sigursteinsdóttir, Bjarnadóttir, 2010).

je lovne dozvole gostima svojih članova, a 25-30% prodaje dnevne dozvole gostima sa strane. Marketinške aktivnosti su nerazvijene. Za neka lovačka društva koja pružaju usluge lova, turističke aktivnosti mogu imati važnu ekonomsku ulogu u pokrivanju troškova društava. Usluge koje se pružaju značajno variraju od dozvole za lov za posetioce u vrednosti od 5 do 25 evra po danu do velikog grupnog lova na belorepe jeline, losove ili patke koji mogu koštati 3.000-8.000 evra. Uprkos tome, retki su vrhunski lovnoturistički proizvodi. Većina kompanija prodaje samo dozvole za lov za posetioce i ne nudi nikakve druge usluge. Upravljanje divljači zasniva se na dobrovoljnom radu članova. Najvažnija divljač su losovi, vrste tetreba, planinski zečevi i ptice močvarice.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ŠVEDSKOJ

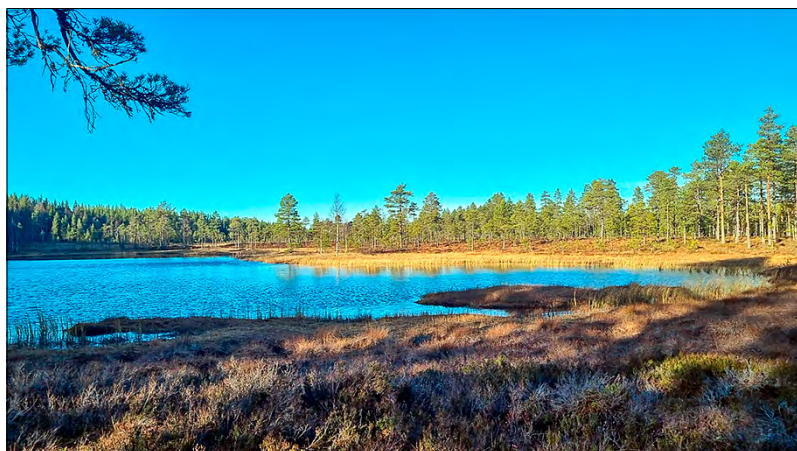
Švedska ima 57% teritorije pod šumom, a svega 7% teritorije je poljoprivredno zemljište, ostatak teritorije je pod vodom, snegom ili se radi o neplodnom zemljištu (Prentović, 2014). Lov ima dugu tradiciju u Švedskoj. U severnoj Švedskoj 30-40% ljudi živi u domaćinstvima u kojima neko lovi, odnosno 13% u celoj Švedskoj. Više od 80% Šveđana je naklonjeno lovu. Danas je lov uglavnom rekreativna aktivnost, iako u severnoj Švedskoj meso divljači i dalje daje veliki doprinos snabdevanju hranom (Dahl, Sjöberg, 2010), a lov losa je najpopularnija vrsta lova. Gunnarsdotter (2008) ističe da se broj lovaca blago smanjuje, sa izuzetkom u ženskoj populaciji, jer je učešće lovkinja u lovačkoj populaciji Švedske oko 5%.

Svako ko je završio kraću lovnu obuku može dobiti lovačku dozvolu od Agencije za zaštitu životne sredine za oko 30 evra. Ova dozvola je neophodna za sve lovce (Eloffson, Haggmark, 2021). Svaki zemljoposjednik ima pravo lova na svom zemljištu, bez obzira da li je velika ili mala površina, uključujući pravo na meso divljači i trofeje. Ako vlasnici zemljišta ne žele da ostvare ova prava, mogu ih izdati u celini ili delimično. Lov se odvija na većini zemljišnih površina gde je to zakonom dozvoljeno. Otprilike 50% zemlje u Švedskoj je u vlasništvu drža-

ve ili šumskih preduzeća, posebno u severnim i centralnim regionima zemlje. Na većem delu ovog zemljišta pravo lova se izdaje pojedincima ili lovačkim udruženjima. Vlasnik zemljišta i lovac su tada slobodni da odlučuju o detaljima ugovora koji se odnose na, na primer, trajanje zakupa i uključene vrste divljači.

U Švedskoj postoje dugoročni zakupi gde se ugovori sklapaju na godišnjoj ili višegodišnjoj osnovi i kratkoročni zakupi na dnevnoj ili nedeljnoj osnovi. Dugoročni zakupi su češći i obično impliciraju da vlasnik zemljišta daje lovcu pravo da lovi sve sisare i ptice na zemljištu koje ispunjava uslove za lov. Za većinu vrsta, uključujući papkare i različite sitne divljači, lovac je slobodan da odlučuje o broju dana lova i kvotama za odstrel, sve dok se štete na usevima i šumama drže u razumnim granicama (Eloffson, Haggmark, 2021).

U oblastima gde je dostupnost zemljišta ograničena, neophodna je saradnja da bi se obezbedio održiv lov. Vlasnici prava lova u različitim oblastima često udružuju svoja prava kako bi formirali veća područja upravljanja. Saradnja je posebno neophodna za lov na losove i drugu krupnu divljač kako bi se obezbedilo održivo gazdovanje. U severnoj Švedskoj, gde mali broj ljudi živi na velikim područjima, sasvim je



↑ **Slika 15.** Lovni tereni u Švedskoj
Foto: Kalabova, M.

moguće učlaniti se u lovačko društvo ili iznajmiti zemlju bez prevelikih troškova. To, međutim, nije slučaj u južnom delu zemlje gde su sva lovišta zauzeta, a prava lova ili članstvo u klubovima su veoma skupi (Dahl, Sjöberg, 2010).

Lovne divlje vrste umnogome imaju negativan uticaj na aspekte životne sredine i na sektor kao što je šumarstvo. U definiciju upravljanja divljim životinjama uključeno je, dakle, ne samo očuvanje divljih životinja, već i balansiranje privatnih i javnih interesa. U švedskim šumskim ekosistemima los, divlja svinja, srna, jelen, jelen lopatar i zec prave velike štete šumskim sastojinama (Mattsson i sar., 2014). Stoga je važno odrediti optimalne odstrelne kvote za krupnu divljač poput losa i jelena. Populacija vukova, mrkih medveda i risa u Švedskoj značajno se povećala, te dolazi do učestalih konflikata sa lovcima, stočarima i lokalnim zajednicama. S druge strane, Mattsson i sar. (2014) ističu da povećani pritisak ovih predatora može barem lokalno da ublaži štetu koje druge vrste divljači prave šumarstvu. Srndać, divlja svinja i los su tri najpopularnije lovne vrste u Švedskoj.

U 2015. ulovljeno je oko 104.000 grla srneće divljači, 98.000 divljih svinja i 83.000 losa (Lozano i sar., 2023). Sredstva i metode lova koji nisu posebno pomenuti u švedskom zakonu o lovstvu nisu dozvoljeni. Na primer, u Švedskoj je zabranjeno sokolarenje, lov sa psima goničima i lov lukom i strelom. Lov sa zamkama ima dugu tradiciju u Švedskoj, a najveći razlozi za to leže u činjenici da se sunce u severnoj Švedskoj ne diže iznad horizonta tokom dugih perioda godine i da visina snega u velikim delovima zemlje tokom kasne jeseni i zime često sprečava klasičan lov. Zamke su testirane od strane Nacionalnog veterinarskog instituta i odobrene od strane Agencije za zaštitu životne sredine i Agencije za zaštitu životinja. Propisi o korišćenju zamki su veoma rigorozni (FACE, 2010).

Od 1985. godine obavezano je polaganje lovačkog ispita koji se sastoji od pet odvojenih delova, teorijskih i praktičnih. Polaganje ovog ispita je neophodan uslov za posedovanje lovačkog vatrenog oružja.

Inostrani lovci često dolaze u Švedsku u gostinski lov. Ovo podrazumeva da inostrani lovac ugosti švedskog lovca u lovu u svojoj zemlji, a zauzvrat dobija poziv da lovi u Švedskoj. Međutim, sve interesantija ponuda je odlazak u lov u Švedsku kao lovac turista, a sve više zemljoposjednika i lovačkih zadruga nudi ovu priliku i švedskim i stranim lovcima. Lovni turizam je oblast koja je u povoju sa oko 260 preduzeća koja nude lovnoturističke usluge – uglavnom Šveđanima, ali i međunarodnim lovcima. Mnoga od ovih preduzeća se bave drugim aktivnostima kao što su poljoprivreda, šumarstvo ili drugi oblici turizma. U poređenju sa zemljama sa razvijenijim lovnim turizmom, švedske cene su prilično niske (Gunnarsdotter, 2008). Strani lovci koji žele da idu u lov na losove u Švedskoj treba da pre lova, preko svojih domaćina, dogovore posetu poligonu za lov na losove. Mnogi zemljoposjednici i organizatori lova zahtevaju od lovaca na losove da prođu određeno testiranje pre nego što učestvuju u lovu. Tokom testa, lovci gađaju figuru losa u prirodnoj veličini na udaljenosti od 80 metara u stajanju i pokretu (FACE, 2010).

Posetioci iz Danske, Finske ili Norveške sa stalnom dozvolom nadležnih organa da poseduju i koriste vatreno oružje u ovim zemljama mogu da putuju u Švedsku sa ovim oružjem

bez posebne uvozne dozvole ili naknade. Strani posetioci iz drugih zemalja koji planiraju da ponesu svoje vatreno oružje u Švedsku moraju pripremiti određenu dokumentaciju, a njihov domaćin mora podneti prijavu u njihovo ime. Dozvolu za uvoz i izvoz oružja daje poli-

cijski organ na mestu unošenja vatrenog oružja u zemlju. U tu svrhu policija ima posebne formulare za prijavu. Prijave se moraju podneti najmanje mesec dana unapred. Lovci iz drugih zemalja EU takođe, kada stignu u Švedsku, moraju imati uvoznu dozvolu.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U NORVEŠKOJ

Norveško udruženje lovaca i ribolovaca (Norges Jeger-og Fiskerforbund-NJFF) je jedina nacionalna organizacija za lovce i ribolovce u Norveškoj, i ima više od 100.000 članova raspoređenih u 19 regionalnih udruženja sa ukupno 570 lokalnih lovačkih i ribolovačkih klubova. Svaka regionalna jedinica ima najmanje jednog stalno zaposlenog.

Kako ističe Prentović (2014), vlasnik svoju zemlju može dati u zakup lovačkoj organizaciji. Na državnim posedima mogu loviti samo norveški lovci, dok inostrani lovci mogu loviti samo krupnu divljač i to samo na privatnim posedima i to uz prisustvo predstavnika lovne asocijacije. Lovci, koji nisu evidentirani u registar norveške lovačke asocijacije, pre lova moraju položiti test iz poznavanja lovačkog oružja.

Zemljište u Norveškoj je ili u državnom ili privatnom vlasništvu. Vlasnici zemljišta imaju isključivo pravo na lov na svom zemljištu. Zemljište u državnom vlasništvu se klasifikuje ili kao zajedničko zemljište ili kao „ostalo državno zemljište“. Sav lov na sitnu divljač i divlje irvase u Norveškoj rezervisan je za lica koja su boravila u Norveškoj poslednjih godinu dana i još uvek borave. Međutim, svako, uključujući i nerezidentne strane državljane, može podneti zahtev za dobijanje dozvole za lov na losa, jelena, srndaća i dabra. Za ovaj lov i obradu prijava zadužena je Uprava za državne šume i zemljište.

Zemljoposednici mogu, pojedinačno ili zajedno, svoja prava lova prepustiti drugima, uključujući i strane državljane. Najbolji pristup lovu na sitnu divljač na privatnom zemljištu je obično u oblastima gde je prodaja dozvola za lov organizovana preko udruženja vlasnika zemljišta ili lokalnih lovačkih i ribolovačkih društava. Pravo lova na sitnu divljač na datom području može se iznajmiti isključivo na duži ili

kraći period, ali je to skuplje od obične prodaje lovnih dozvola (FACE, 2010).

Sve osobe starije od 16 godina koje nisu navedene u Norveškom registru lovaca moraju položiti test osposobljenosti za lov pre lova. Lica sa prebivalištem u inostranstvu ne moraju da polažu lovački ispit pod uslovom da ispunjavaju uslove za bavljenje istom vrstom lova u matičnoj državi (mesto prebivališta). Kandidati za lovce mogu polagati lovački ispit od svoje četrnaeste godine. Minimalna starost za lov na sitnu divljač je 16 godina; za krupnu divljač 18, a za lov zamkama 16 (osim hvatanja risa, za koje je starosna granica 18 godina) (FACE, 2010).

Osobe koje nameravaju da love u Norveškoj moraju da plate naknadu za lovnu dozvolu Fondu za divlje životinje. Naknada se odnosi na punu lovnu godinu, od 1. aprila do 31. marta. Plaćanje naknade je preduslov za lov, ali ne daje pravo na lov na bilo kom određenom području. Strani državljani sa prebivalištem inostranstvu mogu dobiti norvešku dozvolu za lov slanjem dokumentacije o svom prethodnom lovnom iskustvu. Nije dozvoljen lov bez dozvole vlasnika zemljišta. Vlasnici zemljišta imaju pravo da traže plaćanje za pravo lova, bilo prodajom dozvola, bilo davanjem zemljišta u zakup.

Da bi učestvovao u lovu na krupnu divljač (los, jelen, irvas, srna, divlja ovca, medved, vuk i ris) mora položiti ispit u gađanju. Test se sastoji od dva dela. Prvo, 30 hitaca mora biti ispaljeno u metu po izboru, a zatim pet hitaca u zadatu siluetu divlje životinje. Svi hici ispaljeni u metu moraju biti unutar odobrenog dela na meti. Strani rezidenti su izuzeti od testa osposobljenosti za gađanje pod uslovom da ispunjavaju uslove za lov na krupnu divljač u svojoj zemlji prebivališta. Dokumentovani dokaz o tome mora se pokazati na zahtev policiji, lovočuvarima i drugim nadzornim organima.

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U PORTUGALIJI

Potencijalno se skoro cela portugalska teritorija može koristiti u lovne svrhe. Upravljanje divljači je, međutim, snažno povezano sa osnivanjem lovišta. Stvaranje lovišta zakonski obavezuje njegovog nosioca da vodi evidenciju o osnovnim statistikama lova, kao što su ukupan broj ulovljenih vrsta, broj lovaca po lovnoj sezoni itd. Površine koje nisu obuhvaćene lovištima, osim rezervata (gde je lov zabranjen), nazivaju se „zemljište za divljač bez gazdovanja“ i, kako termin precizira, odgovaraju područjima na kojima je lov moguć, ali se ne preduzima posebno upravljanje (Ferreira, Paupério, Alves, 2010). U Portugaliji divljač

nije ni u čijem vlasništvu, sve dok ne bude odstreljena. Međutim, ovaj otvoreni pristup divljači je ograničen stvaranjem lovnih rezervata. Danas, sva lovišta u Portugaliji moraju biti licencirana od strane države. Lovištem upravlja jedna organizacija, prema godišnjim planovima gazdovanja koje svake godine odobrava vladina lovna agencija (Carolino i sar., 2011). Postoje četiri vrste lovišta, kao što je prikazano u Tabeli 15. U tabeli se vidi da zakonodavac pravi razliku između oblasti od javnog interesa i privatnih oblasti, koje je država licencirala profitnim kompanijama i neprofitnim lovačkim klubovima (Carolino i sar., 2011).

Tabela 18. Različito ustrojene vrste lovišta u Portugaliji

	Vrsta lovišta	Svrha	Upravljanje	Pristup
Područja javnog interesa	Nacionalna lovna područja	Očuvanje područja od javnog interesa sa stanovišta njihovog lovnog potencijala ili iz bezbednosnih razloga.	Od strane vladine agencije. Država takođe može preneti upravljanje na drugi javni subjekt ili nevladinu organizaciju.	Svim lovcima. Prioritet pristupa imaju stanovnici u okruzima u kojima se nalaze lovišta, posebno oni koji nisu članovi lovačkih udruženja.
	Opštinska lovna područja	Omogućavanje univerzalnog pristupa regulisanoj lovnoj praksi.	Od strane različitih javnih i privatnih neprofitnih organizacija na nivou opštine.	Svim lovcima. Prioritet pristupa imaju stanovnici u okruzima u kojima se nalaze lovišta, posebno oni koji nisu članovi lovačkih udruženja.
Područja privatnog interesa	Udružena lovačka područja	Osposobljavanje lovaca za upravljanje lovnim resursima; podsticanje samoorganizacije.	Od strane neprofitnih organizacija lovaca.	Članovima lovačkog udruženja i njihovim gostima (plaćanje pristupa nije dozvoljeno).
	Turistička lovna područja	Iskorišćavanje lova kao ekonomskog resursa (potrebno je najmanje 400 hektara zemlje).	Od strane profitabilnih lovačkih organizacija.	Klijenti – lovci turisti.

Izvor: (Carolino i sar., 2011)

LOVSTVO I LOVNI TURIZAM U ŠPANIJI

U Španiji, lov je veoma praktikovana aktivnost na otvorenom sa važnim socio-ekonomskim implikacijama. U 2020. godini izdato je 946.192 lovačke dozvole, što je pokazalo da je lov bio druga sportsko-rekreativna aktivnost po korišćenju posle fudbala u Španiji (Pérez-González i sar., 2023), a Španija je druga zemlja po broju lovaca u Evropi.

Lov reguliše i njime upravlja Ministarstvo poljoprivrede, a postoji i upravno telo za kontrolu i ocenjivanje trofeja (*Junta Nacional de Ho-*

mologacion de Trofeos de Caza) kao i dodelu zlatnih, srebrnih ili bronzanih medalja u skladu sa CIC smernicama. Španski zakon o lovstvu iz 1970. godine uključivao je dva glavna tipa lovišta koja pokrivaju i javne i privatne površine: (1) *Lovišta zajedničke upotrebe*: ove teritorije se mogu klasifikovati kao lovišta sa otvorenim pristupom. Vlasnici zemljišta često nisu mogli da ograniče ulazak lovaca, a lovom su mogli da se bave svi tokom dozvoljenih sezona bez drugih ograničenja osim posedovanja važećih do-

zvola za lov i vatreno oružje i drugih osnovnih zakonskih ograničenja. (2) *Lovišta koja podležu posebnim aranžmanima*: ovo obuhvata lovišta u kojima vlasnici zemljišta ili zakupci imaju isključiva prava lova (Herruzo, Martinez-Jauregui, 2013). Kasniji zakoni uveli su još neke podvrste lovišta, ali se ona i dalje mogu grupisati u dve gore navedene grupe.

Od ukupne površine Španije, skoro 85% teritorije je proglašeno lovnom površinom, a 2020. godine bilo je 32.187 lovišta (javnih ili privatnih) u kojima je odstreljeno 17 miliona divljih životinja. U 2016. godini ukupni rashodi za lov u Španiji iznosili su 5,4 milijarde evra, što je ekvivalentno 6,4 milijardi evra kada se računa kao bruto domaći proizvod (0,3% ukupnog španskog BDP-a za tu godinu) sa generisanim poreskim prihodima od 614 miliona evra (Pérez-González i sar., 2023). Dakle, lovstvo predstavlja glavni izvor prihoda, posebno u nekim ruralnim oblastima u kojima se može smatrati ključnom ekonomskom aktivnošću.

U Španiji, pravnu kontrolu i odgovornost za upravljanje divljači i divljim životinjama imaju regioni, a ne nacionalna agencija (Sánchez-García et al., 2020). U Španiji se gaje različite vrste krupne divljači, najčešće jelen, lopatar, srndać, iberijski kozorog, muflon, pirijska i kantabrijska divokoza. Neke od najpopularnijih vrsta sitne divljači su jarebica, patka, zec, šljuka, fazan i lisica. Tokom poslednjih decenija, brojnost određenih vrsta sitne

divljači u Španiji, kao što su crvenonoga jarebica (*Alectoris rufa*), divlji kunić (*Oryctolagus cuniculus*), iberijski zec (*Lepus granatensis*) i grlica (*Streptopelia turtur*), je u opadanju, te se lovni radnici trude da implementiraju različite strategije upravljanja divljim životinjama kako bi poboljšali uslove u staništima. S druge strane, brojnost određenih vrsta krupne divljači je u porastu usled čega su značajno povećane štete od divljači, prenos bolesti i saobraćajne nezgode (Pérez-González i sar., 2023).

U španskoj lovačkoj populaciji beleži se trend opadanja koji je karakterističan za većinu evropskih zemalja. Međutim, analiza brojnosti dozvola za vatreno oružje u Španiji ukazuje da se ovo smanjenje ukupnog broja lovaca može pripisati smanjenju lova na sitnu divljač, pošto su dozvole za vatreno oružje za lov na krupnu divljač porasle, dok su dozvole za vatreno oružje sitne divljači smanjene (Herruzo, Martinez-Jauregui, 2013). S druge strane, u 2021. godini (oko 4.000) udeo žena u lovačkoj populaciji u Španiji učestvostručio se u odnosu na 2011. godinu (oko 1.000 žena) (Pérez-González i sar., 2023).

Istraživanja sprovedena od strane španskih istraživača, utvrdila su prosečnu potrošnju po lovcu u Španiji koja iznosi 9.694 evra godišnje, a najvažniji rashodi su putni troškovi (25%) i troškovi odstrela krupne divljači (17%). Ukupni izdaci lovaca iznosili su 3,7 milijardi evra (Sánchez-García et al., 2020).

NORMATIVNO-PRAVNI ASPEKTI LOVNOG TURIZMA

Aktivnosti lovnog turizma različito su zakonski regulisane u zavisnosti od zemlje i regiona. Zakoni i propisi kojima je regulisan lovni turizam uglavnom se odnose na pitanja kao što su izdavanje dozvola, ograničenja lovnih vrsta, sezone lova, bezbednosni zahtevi i zaštita životne sredine. Ovi zakonski propisi donose se kako bi se uravnotežili interesi lovaca, lokalne zajednice i zaštite prirode. Neki od propisa se odnose na divljač, i regulišu vreme, mesto, način lova. Drugi propisi se odnose na vrste lovačkog oružja, municije i opreme, način njihovog korišćenja i bezbednosne procedure. U nekim zemljama, lovni turizam može biti strogo regulisan ili čak zabranjen (npr. Albanija). U nekim evropskim zemljama određeni načini lova su zabranjeni, dok u drugim mogu biti dozvoljeni pod određenim uslovima.

Zakonodavstvo o lovnom turizmu ima za cilj da obezbedi sprovođenje lovnoturističkih aktivnosti na odgovoran i održiv način, kao i kontrolisanje divljači i njenog staništa u lovnoturističkim destinacijama.

Pravni sistemi definišu različite konstrukte u vezi sa raspodelom prava na lov i vlasništva nad divljači između države, vlasnika zemljišta i lovaca. U nekim jurisdikcijama divlje životinje se smatraju „res nullius“, odnosno nemaju vlasnika dok ih neko ne ulovi ili uhvati. U drugim pravnim okvirima, država može biti vlasnik divljači, dok lovci stiču vlasništvo nad ulovljenom divljači pod uslovom da je lov obavljen u skladu sa zakonom. Alternativno, pravo na divljač može pripadati vlasniku zemljišta na kojem se životinje nalaze.

U mnogim državama Evrope pravo na lov uglavnom pripada zemljoposjednicima, ali način ostvarivanja tog prava može varirati. U najjednostavnijem scenariju, vlasnici zemljišta mogu slobodno loviti na svom posedu bez posebnih ograničenja, što se opravdava potrebom da zaštite svoje imanje od štete koju nanosi divljač. Međutim, fragmentacija zemljišta i, posledično i lovišta, može dovesti do pogoršanja stanja populacija divljači. Stoga je u većini

evropskih zemalja lov dozvoljen samo na parcelama koje prelaze određeni minimalni prag veličine. Ovo pravilo podrazumeva da vlasnici zemljišta moraju udružiti parcele kako bi stvorili veće lovne jedinice ili da sklope ugovor o zakupu sa trećim stranama. Na državnom zemljištu lovišta se mogu organizovati slično kao i na privatnom. U nekim državama, poput Finske, lokalni stanovnici mogu imati pravo na besplatan lov na državnim zemljištima zbog mesta prebivališta.

Pravo na lov i s njim povezano vlasništvo nad divljači često zavisi od vrste divljači. Na primer, u Finskoj, za lov na sitnu divljač dovoljna je dozvola vlasnika zemljišta, dok je za krupnu divljač, poput losa ili virdžinijskog jelena, potrebna i državna dozvola koja se izdaje na osnovu unapred određenih kvota, čak i kada je lov na privatnom zemljištu u pitanju. Lovačka prava se takođe mogu povezati sa odgovornostima i obavezama. Kako ističe Kalabova (2023), u mnogim evropskim zemljama, korisnik prava na lov je takođe odgovoran za upravljanje divljači, što u zemljama centralne Evrope obično podrazumeva lov prema zvanično odobrenom planu gazdovanja divljači, organizovanje aktivnosti lova i primenu bezbednosnih mera.

Određene metode lova se različito zakonski regulišu u evropskim zemljama. Na primer, sokolarenje je dozvoljeno u Austriji i Mađarskoj, a zabranjeno u Finskoj, Švedskoj i Danskoj. Lov lukom i strelom, koji je jedan od najatraktivnijih načina lova u Sjedinjenim Američkim Državama, zabranjen je u Švedskoj, a u susednoj Finskoj i Danskoj dozvoljen pod određenim uslovima, između ostalog kao i u Srbiji.

LOVNA SEZONA

Period lova ili sezona lova označava vremenski okvir u kojem je dozvoljeno loviti određene vrste divljači. Cilj uspostavljanja ovog perioda je definisanje lovostaja, tokom kojih je divljač manje izložena uznemiravanju, posebno u periodima kao što su razmnožavanje i podizanje mladih. U tim vremenima divljač zahteva mir u svom staništu, naročito tokom donošenja mladih na svet i njihovog podizanja. Za pojedine vrste divljači, sezona parenja se često poklapa sa lovnom sezonom, i može predstavljati njen vrhunac. Na primer, vrste kao što su evropski jelen, srndač, jelen lopatar, los, divokoza, tetreb i druge, svojim ritualima parenja stvaraju specifičnu atmosferu koja uključuje karakteristične glasove, što omogućava lakše lociranje i privlačenje životinja oponašanjem tih glasova. Ipak, u nekim zemljama lov je zabranjen tokom perioda parenja (npr. u Finskoj su neki lovački klubovi zaštitili staništa tetraba tokom proleća). Lovne sezone za određene vrste divljači mogu značajno varirati od zemlje do zemlje, stoga ih je važno proveriti prilikom planiranja lova.

Sezona lova se često uređuje posebnim zakonima i propisima koje donose vladine ili druge nadležne institucije. Na primer, u Češkoj je to regulisano Zakonom (dekretom), dok u Srbiji lovne sezone definiše Pravilnik Ministarstva. U drugim zemljama, poput Finske, sezone lova sitne divljači mogu varirati iz godine u godinu. Dužina lovne sezone je ključ-

ni mehanizam za regulisanje lovnog pritiska, s obzirom na to da se za sitnu divljač kvote ne određuju prema veličini populacije, niti se izdaju posebne dozvole kao što je slučaj sa lovom na losa ili medveda. Stoga, iako lovna sezona obično počinje na isti datum svake godine, može se skratiti ako je brojnost populacije nedovoljna.

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva odlučuje o godišnjim lovnim sezonama na osnovu preporuka Finske agencije za divlje životinje i analiza Instituta za prirodne resurse Finske. Takođe, lovački klubovi mogu doneti odluku da na svojim posedima ograniče ili potpuno zabrane lov na određeni vremenski period, ukoliko smatraju da je to potrebno za očuvanje zdrave populacije. Sličan slučaj i kod nas, jer se, na primer, poljska jarebica ne lovi na teritoriji AP Vojvodine (stabilnost populacije je ugrožena usled intenzivne poljoprivrede), a inicijativu su pokrenuli lovci. Zbog različitih ekoloških uslova, sezona lova može varirati između regiona čak i unutar iste zemlje. Takvi zakoni i propisi obično uzimaju u obzir različite faktore kao što su brojnost i zdravstveno stanje populacije, kao i ekološki uslovi područja. Na trajanje lovne sezone mogu uticati i kulturne i istorijske prakse, kao i ekonomski faktori, uključujući prihode od lovnih dozvola i naknada. Duža sezona lova može povećati konkurentnost određenih destinacija u odnosu na druge.

NEZAKONIT LOV

Lovstvo i lovnoturistički sektor izrazito su ranjivi zbog često negativnih percepcija u javnosti. Zbog toga je veoma značajno da se lovnoturistička preduzeća pridržavaju zakonskih i etičkih normi. Jedan negativan primer može ozbiljno ugroziti reputaciju čitavog sektora i, u najgorem slučaju, dovesti do zabrane lovnog turizma u određenim regionima. Nezakonit lov, poznat i kao krivolov, uključuje odstrel ili hvatanje divljači van dozvoljene sezone, lov na zaštićene vrste ili kršenje drugih pravnih regulativa. U zavisnosti od stepena zaštite ili ekonomske

vrednosti određene vrste, nezakonit lov može biti tretiran kao krivično delo, posebno kada se radi o neovlašćenom korišćenju vatrenog oružja. U nekim oblastima, krivolov je toliko raširen da može ugroziti profesionalno upravljanje populacijama divljači, a u ekstremnim slučajevima može dovesti do ugrožavanja čitavih vrsta. Takav nezakonit lov često je podstaknut visokom tržišnom vrednošću određenih delova životinja, velikom zavisnošću od mesa divljači ili kao odgovor na štete koje divljač može naneti poljoprivredi ili stočarstvu.

Pored narušavanja zakona, krivolov predstavlja ozbiljnu pretnju biodiverzitetu i može dovesti do izumiranja pojedinih vrsta. Lovnoturističke aktivnosti nikako ne smeju biti zasnovane na nezakonitim praksama! Stoga, lovnoturistički operatori moraju biti detaljno upoznati sa relevantnim zakonima i etičkim smernicama vezanim za lov. Navedeni su neki oblici nezakonitog lova kao primeri:

- Lov na trajno zaštićene vrste ili nelovne vrste;
- Lov van propisanih lovnih sezona;
- Lov bez odgovarajućih dozvola: važeća lovna dozvola za državu u kojoj se lov odvija, dozvola za lov na posebne vrste divljači, dozvola za oružje (oružni list), u nekim zemljama osiguranje za zemlju u kojoj se lov odvija;
- Lov korišćenjem zabranjenih metoda lova ili vatrenog oružja;
- Lov u zabranjenim područjima, uključujući lov na privatnom posedu bez dozvole;
- Nepravilna upotreba pasa u lovu;
- Odbijanje pretraživanja za ranjenom divljači;
- Drugi oblici neprikladnog ponašanja uključuju lovačke prakse iz kojih divljač ima male ili nikakve šanse da pobjegne ili je pod stresom.

U svakoj zemlji postoje zakonski regulisani zabranjeni načini lova, koji mogu obuhvatati, na primer, zabranu hvatanja divljači u mreže, korišćenje zamki, lepкова ili otrova. Zabranjena obuhvata i hvatanje divljači u mreže, osim kada je ono namenjeno daljem uzgoju. Takođe, lov na divljač uz upotrebu živih mamaca nije dozvoljen. U suštini, zabranjeno je korišćenje metoda lova koje izazivaju nepotrebne patnje životinja. Često je zabranjeno i korišćenje električnih uređaja, veštačkog svetla ili prigušivača pri lovu, iako je upotreba prigušivača u nekim zemljama rasprostranjena (npr. Finska) ili nedavno dozvoljena (npr. Češka).

Tradicionalno, lov uz pomoć uređaja za noćno osmatranje ili drugih uređaja za osvetljavanje mete bio je zabranjen, ali se u nekim zemljama, poput Češke i Finske, ova pravila menjaju i postaju dozvoljena. Za svaku vrstu divljači određeno je koje lovačko oružje se može koristiti (npr. kuglara, sačmarica) i koji tip municije je potreban (tip, kalibar, težina i struktura metka itd.). Takođe, određeno je koje vrste divljači se mogu loviti u određeno doba dana; za neke vrste lov je zabranjen noću. Zabranjeno je loviti divljač u blizini hranilišta i solišta, a samo neke vrste je dozvoljeno loviti u pogonskom lovu. U nekim zemljama je zabranjeno pucati iz vozila, pucati preko saobraćajnica, ili loviti na manje od propisane udaljenosti od stambenih objekata. Svi ovi propisi moraju biti pažljivo proučeni za svaku zemlju i vrstu divljači pre planiranja lova. Takođe, treba voditi računa o lokalnoj lovačkoj kulturi i društvenim normama vezanim za etički lov. Na primer, u Finskoj je uobičajeno pucati na tretra dok sedi na grani, što se u nekim drugim zemljama smatra neetičkim. Evropska unija je postavila jedan od najviših standarda zaštite životinja u svetu, promovisanjem njihove zaštite više od 40 godina. Ovaj rigorozan pristup primorao je mnoge zemlje na izmene i poštovanje zakona koji se odnose na upravljanje divljači i lov. Među ključnim političkim dokumentima su Direktiva o zaštiti divljih ptica (2009/147/EC) koja ima za cilj zaštitu, očuvanje i obnavljanje populacija svih vrsta divljih ptica u prirodi, i Direktiva o staništima (92/43/EEC) koja se bavi postizanjem povoljnog statusa zaštite vrsta i staništa navedenih u njenim aneksima. Važan međunarodni ugovor je i Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore, putem koje EU nastoji da kontroliše legalnu trgovinu proizvodima divljih životinja s ciljem njihove zaštite od izumiranja. Drugi značajan dokument je Strategija biodiverziteta do 2030. godine, koja je deo Evropskog zelenog dogovora.

Kada lovci planiraju odlazak u inostane lovno-turističke destinacije, moraju imati u vidu da se uslovi za putovanje sa lovačkim vatrenim oružjem razlikuju od zemlje do zemlje. Stoga, neophodno je pre polazak na put pripremiti svu neophodnu dokumentaciju i ispuniti sve kriterijume koje određena zemlja zahteva.

Evropska propusnica za vatreno oružje (EFP) je dokument koji omogućava vlasnicima vatrenog oružja slobodno kretanje sa oružjem unutar Evropske unije (EU). EFP izdaju nadležni organi zemlje prebivališta i ona važi pet godina. Prilikom putovanja sa lovačkim oružjem po Evropi, lovci su u obavezi da obezbede to da je oružje ispražnjeno, smešteno u odgovarajući kontejner i upakovano u čekirani prtljag. Takođe, potrebno je prijaviti vatreno oružje na carini i pridržavati se svih dodatnih procedura koje zahtevaju nadležni organi. Treba imati na umu da pojedine zemlje unutar Evrope mogu imati strožije zakone o oružju, zbog čega je neophodno unapred proveriti propise svake zemlje koju lovac namerava da poseti. Nepoštovanje zakona o vatrenom oružju može dovesti do novčanih kazni, zatvora ili konfiskacije oružja.

Takođe, prilikom planiranja lova u inostranstvu, često je potrebno imati pozivno pismo od strane domaćina (lovačkog kluba, društva itd.). Pozivno pismo treba da sadrži sledeće informacije:

- Ime i kontakt podatke organizacije ili osobe koja poziva lovca,
- Datume i lokaciju lova,
- Izjavu da su lovci pozvani da učestvuju u lovu,
- Informacije o vrsti lova (npr. lov na krupnu divljač, sitnu divljač, vodene ptice itd.),
- Posebna pravila ili zahteve za lov (npr. potrebna oprema, dozvole),
- Druge relevantne informacije kao što su dogovori oko smeštaja, prevoza ili obroka.

Pozivno pismo može sadržati i lične podatke lovca, kao što su ime, broj pasoša ili lične karte, i kontakt informacije. Ovo pismo služi kao dokaz o legitimnosti poziva i može biti od pomoći pri organizaciji putovanja.

Svi lovci moraju posedovati odgovarajuću dozvolu za lov i oružni list, čime se potvr-

đuje da imaju neophodno znanje o lovu i veštine upravljanja vatrenim oružjem. Ove dozvole se stiču pohađanjem lovačkih kurseva, nakon kojih kandidati polažu teorijske, a u nekim slučajevima i praktične ispite. Tradicionalne metode lova, poput streličarstva, sokolarstva, lova sa psima ili upotrebe lovačke puške s prednjim punjenjem, mogu zahtevati dodatne dozvole (ukoliko su takve aktivnosti dozvoljene u određenoj zemlji). Lovci moraju biti u fizičkom i psihičkom stanju koje omogućava sigurno rukovanje oružjem; to znači da lovac, na primer, ne sme biti pod uticajem alkohola ili droga. Lovci smeju pucati samo kada je cilj jasno prepoznatljiv.

Osim lovne dozvole, lovcima je potrebna i dozvola za pristup određenom lovištu i za lov na određenu vrstu divljači. Tu dozvolu izdaje nosilac prava lova, koji može biti vlasnik zemljišta, udruženje vlasnika zemljišta ili ovlašćena državna organizacija. Osim dozvola, lovci obično moraju imati i osiguranje od odgovornosti i nezgode.

U nekim zemljama, poput Češke, postoji praksa da se lovac, pre nego što postane punopravni član lovačkog društva, godinu dana angažuje kao pomoćnik bez stvarnog učešća u lovu. U nekim lovačkim klubovima članstvo je rezervisano samo za osobe koje poseduju zemljište na kojem društvo organizuje lov ili za članove njihovih porodica. Ovo može predstavljati prepreku za novopridošlice i mlade koji žele postati članovi lovačkog kluba i učestvovati u lovu.

Grupni lov metodama prigona ili pogona može biti složeniji, jer ove metode uključuju veći broj učesnika i pokrivaju velika područja. U nekim zemljama, ovakvi događaji moraju biti unapred prijavljeni policiji i drugim nadležnim organima, a takođe je neophodan i pisani plan koji se dostavlja lovcima i pomoćnom osoblju. Na početku lovačke manifestacije, svi učesnici se registruju, proveravaju se dozvole i saopštavaju sigurnosna pravila.

Lov u inostranstvu i putovanje s oružjem podleže sličnim pravilima kao i lov na domaćem terenu. Iako se uslovi za izdavanje lovnih dozvola razlikuju od zemlje do zemlje, unutar Evrope postoji međusobno priznavanje dozvola za lov i oružje. Međutim, u mnogim zemlja-

ma strani lovci mogu loviti samo uz prisustvo lokalnog vodiča. Pored dozvole za lov, potrebna je i dozvola za posedovanje i upotrebu oružja, kao i osiguranje od nesreća koje pokriva specifično područje ili celu zemlju.

U tipičnom slučaju, lovci mogu podneti zahtev za lovnu dozvolu u inostranstvu uz sledeću dokumentaciju:

- Svojeručno potpisana molba nadležnom organu ili pozivno pismo;
- Lična karta ili pasoš;
- Važeći dokument koji potvrđuje pravo na lov (lovna dozvola), koji se izdaje u inostranstvu prema nacionalnosti; potrebna je obična kopija lovne dozvole ili overena kopija sa apostilom ili superlegalizacijom;
- U nekim državama, dokaz o osiguranju na teritoriji lovišta na jeziku zemlje.

Potrebni uslovi za lov, uglavnom, se podjednako odnose kako na domaće tako i na strane lovce, iako se uslovi za lovne dozvole razlikuju od zemlje do zemlje. Zemlje Evropske unije uzajamno priznaju dozvole za lov i oružje. Međutim, u mnogim zemljama strani lovci mogu loviti samo u društvu lokalnog vodiča. Kao i kod domaćih lovaca, potrebna je i dozvola za lov, kojom se lovac ovlašćuje za lov na određenoj lokaciji. Može ga izdati lovačko društvo, državno preduzeće ili privatni zemljoposjednik. Uslovi lova i upravljanje se ipak razlikuju od države do države. Da bi se bavio lovom, lovac mora imati i dozvolu za oružje. Neophodno je i imati osiguranje od nezgode za datu lokaciju, obično za celu zemlju.

Najčešće, u većini zemalja, lovci mogu da podnesu zahtev za lovnu dozvolu u stranoj državi na osnovu sledećih dokumenata:

- svojeručno potpisane molbe organu vlasti ili pozivno pismo,
- ličnu kartu ili pasoš,
- važeći dokument koji daje ovlašćenje za lov/lovačka karta, koja se izdaje u inostranstvu, prema nacionalnosti - potrebna je ili obična kopija lovačke dozvole ili overena kopija sa tzv. apostilom ili tzv. superlegalizacija,
- u nekim zemljama i dokaz o osiguranju na teritoriji lovišta na nacionalnom jeziku.

U većini zemalja, lovcu je neophodno pozivno pismo napisano od strane domaćina (lovač-

kog kluba, lovačkog društva itd.) za odlazak u lov, a ono sadrži sledeće informacije:

- Ime i kontakt informacije organizacije ili pojedinca koji poziva lovca u dotičnu zemlju;
- Datumi i lokacija lova;
- Izjava u kojoj se navodi da su lovci pozvani da učestvuju u lovu;
- Informacije o vrsti lova koji će lovci obavljati (npr. krupna divljač, sitna divljač, vodene ptice itd.);
- Bilo koja posebna pravila ili zahtevi za lov (npr. potrebna oprema, dozvole za lov itd.);
- Lični podaci lovca, kao što su ime, pasoš ili lični broj i kontakt informacije.

Moguća su tri načina overe stranih dokumenata:

1. Ako je država porekla lovca zaključila ugovor o pravnoj pomoći sa državom u kojoj lovac želi da lovi, lovačka dozvola važi i u ovoj državi. Obično Ministarstvo poljoprivrede ili bilo koji drugi akter, koji ima administrativna ovlašćenja za upravljanje divljači i lovom, obrađuje podneti zahtev.
2. Drugi način je verifikacija dokumenata koje izdaju potpisnici konvencije o **Haškom apostilu**. U ovom slučaju, lovačka dozvola mora biti overena samo takozvanim apostilom, odnosno klauzulom o overi koja se prilaže uz original ili kopiju dokumenta. Sve mora biti prevedeno na nacionalni jezik zemlje (tj. zemlje koju lovac želi da poseti) od strane ovlašćenog prevodioca.
3. Poslednja opcija je verifikacija takozvanom **superlegalizacijom**. Ovakav slučaj postoji ako matična država turista koji dolazi u lov nema međunarodni sporazum sa zemljom domaćinom u vezi sa pravnom pomoći po pitanju dozvola za lov i takođe nije potpisnica konvencije Haškom apostilu. Predmetni dokument prvo overava nadležni organ u inostranstvu (najčešće Ministarstvo spoljnih poslova date zemlje), a potom i nadležno predstavništvo te zemlje u zemlji u koju se putuje u lov.

Lovne karte i dozvole izdaju se strancima na određeno vreme. Administrativne takse se utvrđuju prema dužini važenja lovne karte i dozvole. Lovne dozvole izdaje i potpisuje korisnik

lovišta. Dozvola sadrži lične podatke lovca i lovišta, vrstu dozvole i spisak vrsta divljači, pola, starosti i broja divljači koju je dozvoljeno loviti.

Prilikom lovnoturističkih putovanja, lovci se često odlučuju da sa sobom ponesu lovačko oružje. Svaka zemlja ima svoje propise i zahteve za posedovanje i transport vatrenog oružja. Za putovanje sa lovačkim oružjem kroz Evropu, lovci moraju da imaju važeći oružni list ili dozvolu u svojoj zemlji. Takođe treba da usklade svoju dokumentaciju sa zakonima koji se odnose na vatreno oružje zemalja koje planiraju da posete i da se uvere da su njihove dozvole u skladu sa propisima ovih zemalja o posedovanju i transportu vatrenog oružja. Ne-

poštovanje propisa o vatrenom oružju može rezultirati novčanom kaznom, zatvorom i konfiskacijom vatrenog oružja.

Evropska propusnica za vatreno oružje (EFP) je dokument koji omogućava vlasnicima vatrenog oružja da putuju unutar Evropske unije (EU) sa svojim vatrenim oružjem. EFP izdaju državni organi matične zemlje i ona važi pet godina. Kada putuju sa lovačkim oružjem u Evropu, lovci takođe treba da obezbede da je njihovo vatreno oružje prazno, upakovano na odgovarajući način i spakovano u čekirani prtljag. Takođe treba da prijave vatreno oružje na carini i da prate sve dodatne procedure koje zahtevaju relevantni organi.

TRANSPORT TROFEJA U INOSTRANSTVO

U slučaju trofejnog lova, lovac se mora pobriniti i za transport trofeja do svoje matične države. Kada je reč o lovu na uobičajne lovne vrste unutar Evropske unije i pridruženih zemalja, kao dokaz da je životinja ulovljena u skladu sa zakonom, dovoljna je potvrda o plaćanju i dozvola za lov (faktura), kao i potvrda da trofej nije predmet zabrane izvoza i da ne prelazi trofejnu vrednost nacionalnog rekorda ili šampiona. Takođe, neophodan je veterinarski sertifikat koji potvrđuje da su ispunjeni svi higijenski standardi.

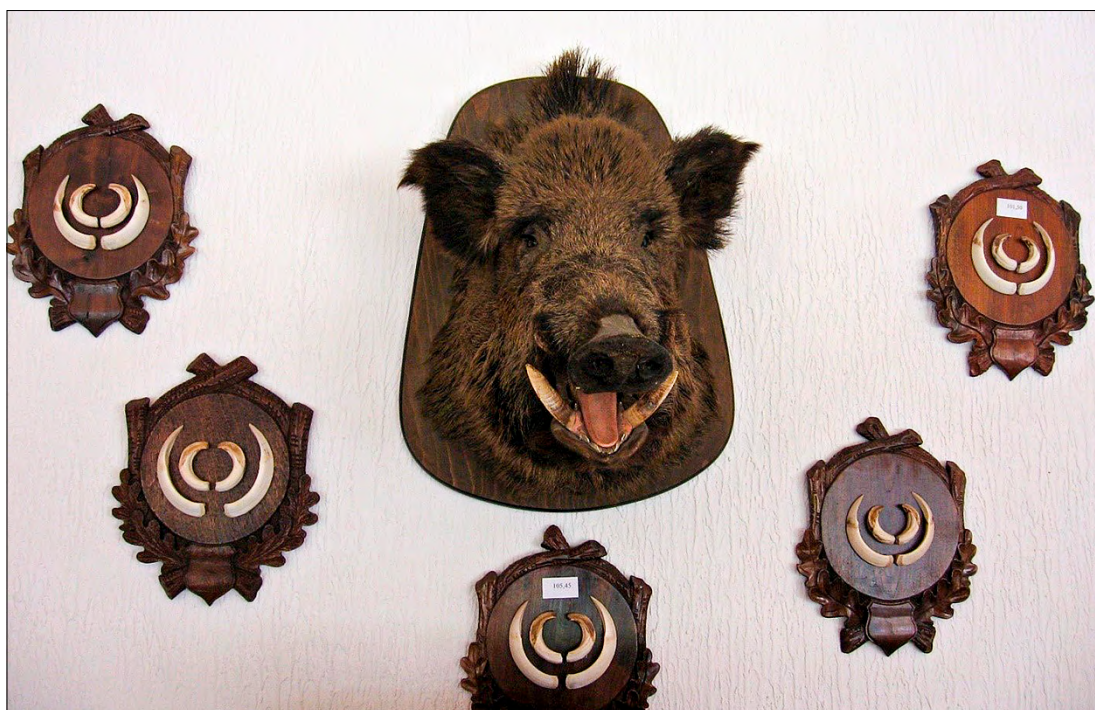
Prevoz lovačkih trofeja unutar EU podleže sopstvenim propisima. Međunarodna trgovina biljnim i životinjskim proizvodima ima značajan uticaj na divlje životinje. U cilju očuvanja prirode i održivog korišćenja resursa divljih životinja, kao i promovisanju regulisane međunarodne trgovine biljnim i životinjskim proizvodima, uključujući trofeje, Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje faune i flore (CITES) potpisana je 1973. godine. CITES se primenjuje u 184 zemlje, uključujući sve zemlje EU, i pokriva više od 38.600 biljnih i životinjskih vrsta. Zemlje potpisnice imaju sistem licenciranja koji omogućava transport ugroženih biljnih i životinjskih proizvoda. Za legalan međunarodni transport, i zemlja izvoznica i zemlja uvoznik moraju biti obaveštene, a njihov nadležni organ mora izdati odgovarajuće dozvole.

CITES konvencija precizira koje životinjske vrste ne smeju biti predmet trgovine zbog njihove izuzetne ugroženosti, dok za druge vrste omogućava održivo korišćenje uz neophodnu efikasnu kontrolu kako bi se obezbedio opstanak zaštićenih vrsta.

U okviru CITES-a, lovački trofej definiše se kao cela životinja ili njen prepoznatljiv deo ili derivat, naveden u pratećoj dozvoli ili CITES sertifikatu, koji ispunjava sledeće kriterijume:

- može biti u sirovom, prerađenom ili proizvedenom obliku,
- lovac ga je legalno stekao lovom za ličnu upotrebu,
- uvezen je od strane lovca ili u njegovo ime za ličnu upotrebu, izvezen iz zemlje porekla u zemlju u kojoj lovac ima prebivalište.

Za transport lovačkih trofeja unutar EU, lovci su dužni da pribave CITES izvoznu dozvolu iz države u kojoj je životinja lovljena. Nakon pribavljanja potrebnih dozvola i dokumentacije, mogu transportovati trofej unutar EU. Međutim, neke članice EU mogu imati dodatne zahteve, kao što je uvozna dozvola. Tokom transporta, lovci moraju osigurati da je trofej pravilno upakovan i obeležen, te da je sva potrebna dokumentacija priložena. Lovci bi takođe trebalo da prijave trofej na carini prilikom ulaska ili izlaska iz zemlje članice EU.



➔ **Slika 16.** Lovački trofeji predstavljaju uspomenu na određen lovački doživljaj
Izvor: Matejević, M.

Pre transporta, važno je proveriti regulative svake zemlje kroz koju će trofej proći i osigurati usklađenost sa svim zahtevima. Lovci mogu angažovati specijalizovane transportne kompanije kako bi osigurali bezbedan i legalan transport trofeja.

Lovački trofeji smatraju se primercima lične prirode, što je označeno sa „H“ u CITES dokumentu. Ime i adresa lovca su navedeni u dokumentu, a lovcu je zabranjeno korišćenje trofeja u komercijalne svrhe ili njegova prodaja.

Lovački trofeji izvan Evrope ne moraju biti u prtljagu lovca pri povratku u EU; mogu se poslati i naknadno zbog veterinarskih propisa koji zahtevaju odgovarajuću pripremu kože i drugih derivata pre uvoza. Iako CITES zabranjuje izvoz i uvoz primeraka iz divljine za vrste iz Dodatka A, u slučaju lovnog turizma prepoznaje se pozitivan doprinos očuvanju prirode,

ukoliko je lov deo nacionalne strategije očuvanja i održivog upravljanja populacijama ugroženih vrsta. Zemlje koje dozvoljavaju lov vrsta iz Dodatka A su pod strogim nadzorom CITES konvencije i obično imaju određene godišnje kvote za lov i izvoz, uz uslov da se prihod od lovnih dozvola delimično investira u zaštitu prirode.

CITES dozvole izdaju nadležni državni organi. CITES organ u zemlji uvoznici vrši proveru porekla i validnosti CITES izvozne dozvole priložene uz paket sa lovačkim trofejima direktno u tranzitnoj zoni aerodroma. Za uvoz životinjskih trofeja neophodno je pribaviti dozvolu od granične veterinarske inspekcije pre njihovog ulaska na teritoriju zemlje. Takođe je potrebna dozvola za uvoz taksidermijskih preparata, a objekat za taksidermiju mora biti registrovan i odobren u zemlji uvoznici.

PRILOG 1.

EVROPSKA POVELJA O LOVU I BIODIVERZITETU

Evropska povelja o lovu i biodiverzitetu (European Charter on Hunting and Biodiversity) je povelja u okviru Konvencije za očuvanje divljeg sveta i prirodnih staništa Evrope (Bernska konvencija, 1979). Tekst ove Povelje usvojen je u Strazburu, 2007. godine od strane Stalnog komiteta Bernske konvencije koji uključuje strane ugovornice Konvencije, države posmatračice i organizacije. Bernska konvencija se bavi održivim korišćenjem kao i pitanjima očuvanja, a u ovoj povelji naglašava kritičnu važnost praćenja i uključivanja lovaca u očuvanje i održivo upravljanje biodiverzitetom u Evropi i šire. Povelja je nastala iz zajedničkog napora vlada, lovaca i ekoloških organizacija kako bi olakšali sprovođenje održivog lovstva u kontekstu očuvanja biodiverziteta, i predstavlja vodič koji postavlja zajedničke principe i dobre prakse za lov, a posebno za lovni turizam (Brainerd, 2007).

Evropska povelja o lovu i biodiverzitetu uzima u obzir postojeće inicijative i relevantne obaveze i principe Bernske konvencije i Konvencije o biološkoj raznovrsnosti. Ona se fokusira na kritična pitanja koja do tada nisu bila obuhvaćena nijednim drugim postojećim instrumentom, kao što su održivo lovstvo, lovni turizam i standardi za evropske lovce, uključujući one koji se odnose na obrazovanje i svest, kao i brige o bezbednosti. Može se reći da ova Povelja predstavlja uputstvo za nadležne nacionalne organe i relevantne zainteresovane u izradi i sprovođenju svojih politika razvoja lovstva i lovnog turizma. Cilj Povelje je da svojim smernicama obezbedi da se lovstvo i lovni turizam u Evropi praktikuju na održiv način, izbegavajući negativne uticaje na biodiverzitet i dajući pozitivan doprinos očuvanju vrsta i staništa. Povelja sadrži 12 principa i 47 smernica namenjenih regulatorima i menadžerima biodiverziteta, kao i 59 smernica za lovce i organizatore lovnoturističkih aktivnosti.

U nastavku teksta navedeni su principi i smernice koje su usvojene u Evropskoj povelji o lovu i biodiverzitetu (Brainerd, 2007):

Princip 1.

Dati prednost upravljanju na više nivoa koje uvećava korist za zaštitu prirode i društva

Zaštita prirode će biti unapređena ako upravni organi: (a) uzmu u obzir zaštitu flore i faune na svim nivoima (međunarodnom, nacionalnom,

regionalnom i lokalnom); (b) podstiču stvaranje politika i struktura koje smanjuju sukobe i stvaraju sinergiju između lovstva i drugih interesa zaštite, nagrađuju najbolje prakse (npr. subvencijama ili privilegijama); (c) osiguravaju da politike i strukture odgovaraju i lokalnim kulturnim zahtevima i ekološkim uslovima, kao i politici višeg nivoa; (d) vrše reviziju regulatornih ili drugih podsticaja koji su štetni za očuvanje biodiverziteta, odnosno vrše njihovo uklanjanje, neutralisanje ili kompenzaciju.

Zaštita prirode će biti unapređena ako lovci i organizatori lovnoturističkih aktivnosti: (a) pomažu vlastima na svim nivoima da razviju i promovišu podsticaje za očuvanje biodiverziteta kroz održivo korišćenje; (b) nastoje na svim nivoima da kroz lovstvo postignu maksimalnu korist za zaštitu prirode.

Princip 2.

Uveriti se da su propisi razumljivi i da se poštuju

Zaštita prirode će biti unapređena ako upravni organi: (a) formulišu jednostavne, fleksibilne i logične propise koji se bave biološkim principima, (među)nacionalnom politikom, socio-ekonomskim kontekstom, kao i razumnim zabrinutostima i očekivanjima zainteresovanih strana; (b) ograniče samo one metode i sredstva koja se mogu opravdati sa stanovišta zaštite prirode i koja će zainteresovane strane lako razumeti; (c) imaju transparentne regulatorne procese koji omogućavaju aktivno učeš-

će lovaca i drugih zainteresovanih strana; (d) daju prednost forenzičkim tehnologijama za sprovođenje zakona koje motivišu poštovanje minimalnih napora; (e) stvaraju propise koji se mogu prilagoditi potrebama lokalne uprave.

Zaštita prirode će biti unapređena ako lovci i organizatori lovnoturističkih aktivnosti: (a) pomažu u razvoju i prihvatanju efektivnih propisa; (b) prate i podstiču poštovanje svih pravila i propisa koji se odnose na lovstvo, mere zaštite prirode (uključujući zaštićena područja) i privatno vlasništvo; (c) prihvate samoregulaciju gde je to moguće; (d) pomažu u sprečavanju i prijavljivanju krivolova.

Princip 3.

Osigurati da je odstrel (odstrelne kvote) ekološki održiv

Zaštita prirode će biti unapređena ako upravni organi: (a) implementiraju prilagodljive strategije upravljanja održivim odstrelom i održavaju populacije na optimalnom nivou u odnosu na ekološki i društveno-ekonomski kapacitet i ciljeve; (b) osiguravaju da planovi i mere upravljanja imaju jasne ciljeve koji uzimaju u obzir ponašanje, ekologiju i dugoročni status zaštite divljih vrsta. Ovi planovi i/ili mere također treba da uzmu u obzir moguće efekte planiranog odstrela na ekosisteme, populacije i društvo; (c) nastoje da izbegnu i ublaže negativne uticaje na vrste i/ili staništa gde je to moguće i optimizuju upravljanje ekosistemima u korist biodiverziteta i društva; (d) osiguraju da se odstrel od strane domaćih lovaca i lovaca turista uračuna u planove upravljanja; (e) saraduju sa lovcima na razvoju i primeni metoda za jednostavno i efikasno praćenje i upravljanje populacijama i staništima; (f) saraduju sa susednim administrativnim vlastima i organima za letenje u cilju pravilnog upravljanja; (g) razvijaju i implementiraju standardizovane sisteme za prikupljanje podataka o odstrelu radi optimalnog upravljanja populacijama na svim odgovarajućim nivoima; (h) prepoznaju da su prirodne promene, izazvane ljudima, neizbežne.

Zaštita prirode će biti unapređena ako lovci i organizatori lovnoturističkih aktivnosti: (a) pomažu u praćenju i istraživanju mišljenja stanovništva; (b) rade na integraciji svojih aktivnosti u upravljanje populacijama i

staništima ciljnih vrsta divljači; (c) razumeju i prepoznaju biološku ulogu i uticaj autohtonih predatora na pojedine vrste divljači i uzimaju to u obzir prilikom učešća u njihovom očuvanju i upravljanju; (d) osiguravaju da se populacije ciljnih vrsta divljači održavaju na optimalnom nivou u odnosu na njihova staništa i sve ciljeve obnavljanja biodiverziteta; (e) osiguravaju da odstrel bude održiv i da nije štetan za ekosistem.

Princip 4.

Održavati populacije autohtonih divljih vrsta sa adaptivnim genskim fondovima

Zaštita prirode će biti unapređena ako upravni organi: (a) spreče introdukciju novih divljih vrsta koje bi mogle postati invazivne i/ili negativno uticati na domaću faunu ili floru; (b) uključuju lovce u programe uklanjanja invazivnih stranih vrsta; (c) olakšavaju ponovno uspostavljanje izvorno autohtonih vrsta faune i flore u skladu sa smernicama IUCN i imaju jasne planove upravljanja koji definišu njihov oporavak; (d) uključuju genetska istraživanja u planove upravljanja; (e) traže prekograničnu saradnju kako bi se osigurala genetska prilagodljivost populacija; (f) prate genetske karakteristike populacija vrsta od posebne važnosti.

Zaštita prirode će biti unapređena ako lovci i organizatori lovnoturističkih aktivnosti: (a) prihvate povratak određenih divljih vrsta (koje su nekada bile autohtone na nekom području) prirodnom rekolonizacijom, uzimajući u obzir društveno-ekonomski kontekst; (b) favorizuju ponovno poribljavanje iz odgovarajućih izvora, ali samo uvode ili ponovo unose vrste u skladu sa smernicama IUCN; (c) izbegavaju isključivu selekciju za specifične fenotipske ili osobine ponašanja jedinki koje nisu reprezentativne za populaciju divljih vrsta i stoga mogu biti štetne; (d) pomažu naučnicima i menadžerima u praćenju genetskih karakteristika populacija.

Princip 5.

Održavati staništa koje podržavaju zdravu populaciju lovnih vrsta divljači

Divljač je osetljiva na zagađivače i druge ljudske uticaje na populacije i staništa. Stoga je u interesu svih koji uživaju ili imaju koristi od divljih životinja da rade ujedinjeno na smanje-

nju ili ublažavanju efekata degradacije životne sredine. Potrebno je kontinuirano praćenje stanja ulovljenih životinja i njihovih staništa. Zaštita prirode će biti unapređena ako upravni organi: (a) razviju uzajamno dogovorene sisteme koji motivišu lovce da pomognu u očuvanju staništa i predela sa pripadajućom faunom; (b) razviju i implementiraju standardizovane sisteme za praćenje zdravlja i stanja divljači, populacija, staništa i ekosistema; (c) uzmu u obzir moguće negativne uticaje lova na druge usluge ekosistema i minimiziraju ih ili ublaže. S druge strane, zaštita prirode će biti unapređena ako lovci i organizatori lovnoturističkih aktivnosti: (a) aktivno doprinose očuvanju i restauraciji staništa u odgovarajućim razmerama gde je to izvodljivo; (b) rade na tome da njihove aktivnosti ne utiču negativno na lokalnu sredinu i staništa; (c) koriste samo autohtonu floru za obnovu staništa.

Princip 6.

Podsticati korišćenje divljači u cilju pružanja ekonomskih podsticaja za njenu zaštitu

Zainteresovane strane mogu biti motivisane da očuvaju divlje vrste i njihova staništa tako što će prepoznati njihovu ekonomsku vrednost. Zaštita prirode će biti poboljšana ako upravni organi: (a) shvate da lovni radnici očekuju pravičnu nadoknadu za usluge i mogućnosti koje pružaju; (b) podstiču modele odstrela koji pružaju društveno-ekonomske koristi lokalnim akterima i zajednicama; (c) odrede zvanične takse ili poreze na razumnim nivoima tako da oni ne predstavljaju prepreke lokalnom učešću; (d) podstiču lokalne aktere i zajednice da podrže ili poboljšaju raznovrsnost vrsta i staništa. S druge strane, lovci bi trebalo da: (a) daju doprinos očuvanju i upravljanju divljači i njenim staništima; (b) prihvataju doprinosne i upravljačke strukture koje favorizuju pravičnu i odgovarajuću ravnotežu za pristup između domaćih i nerezidentnih lovaca. Lovni turopertori treba da: (a) priznaju i prihvataju da njihove aktivnosti treba da budu od koristi za lokalnu ekonomiju i zainteresovane strane i na taj način unaprede napore za zaštitu prirode; (b) prihvataju da njihov pristup može biti ograničen, i/ili da mogu biti podvrgnuti višim taksama od lovaca lokalnog stanovništva.

Princip 7.

Osigurati da se planirani odstrel pravilno sprovodi i da se izbegne prekoračenje odstrela

Korišćenje obnovljivih resursa u najvećoj mogućoj meri može maksimizirati ekonomske podsticaje za lokalno stanovništvo, kao i ukazati na poštovanje životne sredine i u nekim slučajevima minimizirati biozagađenje. Zaštita prirode će biti poboljšana ako upravni organi: (a) podstiču pravilno rukovanje i obradu ulovljenih divljih životinja; (b) proveravaju da su proizvodi od divljači u skladu sa standardima za zdravlje i higijenu pre prodaje i/ili komercijalne potrošnje. S druge strane, lovci i organizatori lovačkih putovanja doprineće zaštiti prirode ako: (a) pravilno brinu o mesu kako bi se sprečilo rasipanje i kontaminacija; (b) u potpunosti iskoriste krzno i kože gde je to moguće; (c) koriste ulovljene divlje životinje na druge načine gde je to moguće i poželjno; (d) pridržavaju se pravila pravilne higijene kako bi se obezbedio kvalitet mesa divljači i zaštitio od štetnih uticaja na zdravlje potrošača; (e) osiguraju da neiskorišćeni proizvodi od divljači budu dostupni lokalnom stanovništvu.

Princip 8.

Osnažiti lokalne zainteresovane strane i držati ih odgovornim

Lokalni menadžment mora biti u skladu sa ciljevima višeg nivoa. Zaštita prirode će biti unapređena ako upravni organi: (a) po potrebi promovišu i olakšaju decentralizovano upravljanje vrstama sa zdravim populacijama koje su stabilne ili se povećavaju na lokalnom ili regionalnom nivou; (b) olakšaju osnaživanje i odgovornost lokalnih aktera, posebno lovaca, u ovom decentralizovanom procesu; (c) promovišu modele koji obezbeđuju pravičnu podelu koristi među grupama korisnika. Lovci bi trebali da: (a) poseduju znanje o ekologiji divljih životinja i praksi očuvanja; (b) prepoznaju svoju ulogu upravljača resursa i aktivno učestvuju u praktičnim merama upravljanja i očuvanja; (c) imaju interakciju sa drugim interesima i lokalnim vlastima kako bi se pronašla najbolja rešenja. Organizatori lovnoturističkih aktivnosti bi trebali da: (a) prepoznaju kulture, tradicije i potrebe lokalnog stanovništva (uključujući lovce); (b) blisko sarađuju i sa lokalnim lovcima, menadžerima i drugim zainteresovanim stra-

nama kako bi se osigurala integracija aktivnosti i izbegli sukobi.

Princip 9.

Kompetentnost i odgovornost su poželjni među korisnicima lovnih vrsta divljači

Da bi prakse bile ekološki i društveno održive, onima koji koriste divlje resurse se savetuje da budu odgovorni i stručni u pogledu metoda, opreme i vrsta koje koriste. Zaštita prirode će biti poboljšana ako upravljači i menadžeri: (a) podstiču i olakšavaju i programe obrazovanja i obuke lovaca; (b) saraduju sa organizacijama koje koordiniraju lovce da se angažuju sa svim učesnicima, uključujući regrutovanje oba pola, svih uzrasta i porekla. S druge strane, lovci bi trebali da: (a) su vešti u pravilnom i bezbednom rukovanju i upotrebi alata i pribora koji mogu legalno koristiti za lov; (b) da imaju dovoljno znanja o identifikaciji, navikama i ekologiji vrsta divljači, kao i vrsta koje nisu lovne vrste; (c) redovno treniraju kako bi održali ili poboljšali stručnost; (d) poznaju zakone i propise koji regulišu lov i očuvanje divljih životinja tamo gde love; (e) nauče nove lovce veštinama i znanju koja su im potrebna da bi bili kompetentni i odgovorni. Lovni tuoperatori doprinose zaštiti prirode ukoliko pružaju svojim klijentima informacije i znanje koje su im potrebne za održiv i odgovoran lov.

Princip 10.

Ublažiti ili izbeći patnju divljih životinja

Zaštiti prirode će se doprineti ukoliko upravni organi: (a) usvoje pravila, propise i podsticaje koji promovišu metode i opremu koja minimizira patnju životinja koja se može izbeći; (b) saopšte lovcima potrebu da se prema divljači tretiraju sa poštovanjem; (c) prepoznaju i promovišu najbolje prakse. Lovci i organizatori lovačkih putovanja doprineće ukoliko: (a) pokažu poštovanje prema divljači i nastoje da ublaže ili eliminišu patnju koju je moguće izbeći; (b) uče o fiziologiji životinja i najefikasnijem načinu odstreljivanja divljači uz nanošenje minimalne patnje; (c) promovišu mere koje obezbeđuju stručnost u korišćenju lovačkih tehnika i oružja; (d) nastoje da efikasno uđu u trag i otpreme ranjenu divljač; (e) ne koristite metode hvatanja koje izazivaju visok nivo stresa ili bola, i/ili su neselektivne ili uključuju masovno hva-

tanje; (f) vode računa da ne uznemiravaju vrste na načine koji mogu imati značajne i štetne uticaje.

Princip 11.

Podsticati saradnju između svih zainteresovanih strana u upravljanju divljim vrstama, povezanim vrstama i njihovim staništima

Svi akteri, uključujući vlast, državne agencije, zemljoposjednike, lovce, druge korisnike resursa i interese za očuvanje, mogu pozitivno doprineti pravilnom upravljanju biodiverzitetom kroz saradnju. Takva saradnja promovise sinergističku ulogu za održivu upotrebu u širokim naporima za očuvanje, dok sukobi gube ljudske resurse. Zaštiti prirode će se doprineti ukoliko upravni organi: (a) stvore institucionalne strukture koje uključuju sve interese zainteresovanih strana; (b) podstiču razumevanje javnosti o očuvanju, ekonomskim i/ili kulturnim koristima koje se mogu izvući iz odgovornog i održivog korišćenja divljači; (c) traže mogućnosti i podstiču saradnju između različitih interesa; (d) koriste sve moguće mere za izbegavanje i rešavanje sukoba. Lovci i organizatori lovačkih putovanja doprineće zaštiti prirode ako: (a) traže mogućnosti za dobrobit populacija ljudi i divljih životinja (uključujući vrste koje nisu klasifikovane kao divljač) i njihovim staništima; (b) aktivno traže saveze sa drugim lokalnim zainteresovanim stranama.

Princip 12.

Ohrabriti društvo da prihvati održivu upotrebu divljači kao sredstvo zaštite prirode

Imajući u vidu opšte zajedničke težnje lovaca i drugih zaštitnika prirode da postoje zdrave populacije divljih životinja, i imajući u vidu velike pretnje sa kojima se biodiverzitet u Evropi suočava zbog promene korišćenja zemljišta i drugih antropogenih faktora, od suštinskog je značaja da svi akteri zajedno rade na edukaciji javnosti o važnosti očuvanja divljih životinja. Da bi se osiguralo prihvatanje od strane društva, važno je da svi korisnici divljih životinja saopšte javnosti o prednostima koje održivo korišćenje ima za očuvanje biodiverziteta. Takođe je neophodno da svi akteri zajedno rade na edukaciji javnosti o važnim pitanjima očuvanja. Upravni organi treba da: (a) obezbede

okvir koji obezbeđuje dugoročno prihvatanje od strane društva koristi za očuvanje koje proizilaze iz ubiranja divljih vrsta; (b) osiguraju da se populacije vrsta divljači održavaju na nivoima koji su kompatibilni sa interesima drugih društveno-ekonomskih sektora (npr. poljoprivreda, šumarstvo i dr.); (c) očuvaju legitimne kulturne, istorijske i estetske vrednosti vezane za divljač i lov. S druge strane, lovci i organi-

zatori lovačkih putovanja doprineće očuvanju ukoliko: (a) poštuju lokalne interese i kulture; (b) trude se da budu ambasadori lova kroz pravilno ponašanje i praksu; (c) poštuju privatnu svojinu i lokalna ograničenja, uključujući mere očuvanja; (d) obrazuju se i informišu o prednostima održivog lova i očuvanja; (e) razumeju potrebu lokalnog uključivanja u sve aktivnosti lova, uključujući i aktivnosti lovnog turizma.

PRILOG 2.

SKUP PRINCIPA, KRITERIJUMA, PODKRITERIJUMA I INDIKATORA ODRŽIVOG LOVSTVA

Početkom ovog milenijuma, naučni radnici Austrije konstruisali su sistem procene održivosti u lovstvu, najpre za prostor njihove zemlje. Kasnije je ovaj austrijski skup kriterijuma i indikatora poslužio kao osnova za internacionalni okvir i sistem ocenjivanja održivog lovstva, koji je objavljen u dokumentu „Sustainable hunting - Principles, Criteria and Indicators“ (Forstner, Reimoser, Lexer, Heckl, Hackl, 2006). U ovom prilogu prikazan je ovaj skup principa, kriterijuma i indikatora koji mogu pomoći lovnim radnicima u efikasnoj proceni sopstvene lovne prakse, odnosno njene održivosti. Ovaj sistem procene omogućava analizu i utvrđivanje pojedinačnih snaga i slabosti, kao i akcije za optimizaciju održivosti, a uzima u obzir sva tri stuba održivosti (ekološki, ekonomski i socio-kulturni).

Sledeće tabele daju sinoptički prikaz tri sektora, 13 principa, 24 kriterijuma i 51 podkriterijuma celokupnog okvira za procenu održivosti. Struktura tabele odražava hijerarhijsku strukturu okvira za procenu.

Forstner i sar. (2006), kao vodeće principe sa ekološkog aspekta, ističu očuvanje i unapređenje staništa divljači, diverziteta divljači i genetske raznovrsnosti divljači. Principi, kriterijumi i indikacije održivog lova su usmereni ka oču-

Tabela 19. Tabela principa, kriterijuma i podkriterijuma održivog lovstva – ekološka održivost

Princip	Kriterijum	Podkriterijum
Očuvanje i unapređenje staništa divljih životinja je cilj lovstva	Lovstvo i njegov međusobni odnos sa drugim oblicima korišćenja zemljišta	Postojanje plana odstrela
		Struktura plana odstrela
		Ispunjavanje uslova za odstrel od strane nadležnih za vrste divljači čiju brojnost treba smanjiti
		Postojanje strategije usklađivanja lovstva sa drugim oblicima korišćenja zemljišta
		Sezonske situacije „uskih grla“
	Uticao divljači na vegetaciju	Postojanje kontrolnih ograda za praćenje
		Rezultati objektivnih sistema monitoringa šuma
		Zaštitna funkcija šume
		Sprečavanje štete od divljači
		Uzimajući u obzir fluktuacije stanovništva
	Očuvanje i negovanje povezujućih biotopa	Uzimajući u obzir postojeću fragmentaciju staništa divljih životinja
		Registracija i mapiranje važnih migracionih puteva, koridora za divlje životinje i obaveznih prolaza za divlje životinje
		Povećanje atraktivnosti važnih migracionih puteva, koridora i obaveznih prolaza
	Kapacitet staništa	Aktivno očuvanje i upravljanje staništem divljih životinja
		Povećan pritisak konkurencije na ugrožene i osetljive životinjske vrste snažnim povećanjem populacije divljači
		Godišnja stopa rasta papkara

Princip	Kriterijum	Podkriterijum
Lovstvo obezbeđuje očuvanje i unapređenje raznovrsnosti divljači kroz zaštitu i korišćenje	Inventar potencijalnih prirodnih divljih vrsta uzimajući u obzir trenutnu situaciju staništa (odnosi se samo na veće teritorijalne jedinice, npr. ekološki homogeno područje divljih životinja)	Trenutna i potencijalna lista divljih vrsta
		Postupanje sa vrstama koje se vraćaju (u skladu sa potencijalnim inventarom prirodnih divljih vrsta)
		Rad sa vrstama divljih životinja koje nisu sadržane u potencijalnom inventaru prirodnih divljih vrsta
	Lov je orijentisan prema ponašanju divljači	Uzimajući u obzir neometani životni ciklus divljih životinja
		Uzimajući u obzir reprodukciju ugroženih i osetljivih vrsta divljači
		Postojanje smernica za lov u lovištima
Lovno gazdovanje sa ciljem očuvanja prirodne genetske raznovrsnosti vrsta divljači	Ograničenja i selektivnost u lovu radi očuvanja i negovanja prirodne genetske varijabilnosti divljači	Postojanje ciljeva koji se odnose na estetiku lovačkih trofeja
		Selektivni lov divljači sa određenim prirodnim karakteristikama
	Uticaj alohtonih vrsta na populacije autohtonih divljih vrsta životinja	Uvođenje alohtonih divljih vrsta

Izvor: Forstner et al., 2006.

vanju i unapređenju staništa divljih životinja, raznolikosti vrsta divljih životinja i genetskog diverziteta divljih životinja (Tabela 18). Planovi odstrela i realizovani odstrel su vitalni instrumenti u planiranju lovnih aktivnosti sa aspekta regulisanja brojnosti divljači. Za ekološku održivost je od posebnog značaja da se uzme

u obzir uticaj divljači na vegetaciju i da se spreče štete od divljači. Poslednjih decenija došlo je do smanjivanja i fragmentacije staništa, uglavnom zbog povećanja poljoprivrednih predela koji su siromašni strukturnom raznovrsnošću i koji su ispresecani velikom saobraćajnom infrastrukturom. Ako se preduzmu mere za

Tabela 20. Tabela principa, kriterijuma i podkriterijuma održivog lova – ekonomska održivost

Princip	Kriterijum	Podkriterijum
Osiguranje i/ili poboljšanje profitabilnosti lovstva je cilj lovstva	Profitabilnost lova je obezbeđena srednjoročno	Postojanje marketinške strategije
		Odnos cene/prinosa (odnosi se na zakupodavce i vlasnike)
		Odnos troškova/subjektivne koristi (odnosi se na lovne zakupce i lovne kupce)
		Promocija divljači
Očuvanje i negovanje stanja divljači je cilj lova	Lovnom praksom se održava i/ili povećava vrednost lova	Mere vezane za lov za povećanje tržišne vrednosti
	Prosečne težine divljači	Kontinuirano, dugoročno poređenje težina divljači
	Postojanje strategije lova specifične za vreme i područje	Postojanje ekonomski opravdane strategije lovstva a koja je specifična za vreme i područje
Sprečavanje štete u poljoprivredi i šumarstvu je cilj lovstva	Lov je orijentisan prema osetljivosti poljoprivrednog i šumskog zemljišta na štete od divljači	Uzimajući u obzir podložnost štete od divljači
Iskorišćavanje sinergije sa drugim privrednim granama je cilj lovstva	Lov čini ekonomsku celinu sa drugim antropogenim oblicima korišćenja	Potvrđivanje zajedničke politike
	Interdisciplinarno optimizovanje planiranih promena u staništu divljih životinja	Interdisciplinarno prostorno planiranje divljih životinja - ekološko planiranje
		Zalaganje lovaca u pogledu planova i projekata promene staništa

Izvor: Forstner et al., 2006.

očuvanje i unapređenje staništa, lov može da doprinese ispunjavanju zahteva staništa, posebno ugroženih autohtonih divljih životinja, na najbolji mogući način.

Sa aspekta ekonomski održivog lovstva, neophodno je obezbeđivanje profitabilnosti lovstva. Da bi se ovaj cilj postigao, potrebno je doneti određene marketinške strategije. Za vlasnike lovišta i za one koji daju lovni zakup, odnos novčanih troškova i prihoda od lovnih aktivnosti je važan za konačni bilans, dok je za zakupce i lovokupce, osim troškova, značajna i subjektivna nematerijalna korist od lova (iskustvo u prirodi, rekreativna vrednost itd.) (Forstner i sar., 2006). Težina divljači ili vrednost trofeja je faktor koji određuje ekonomsku vrednost lova i stoga se treba prati-

poljoprivreda i šumarstvo, turizam, saobraćaj na redovnoj i uzajamnoj osnovi.

Što se tiče socio-kulturne održivosti, značajno je postići ravnotežu između interesa lovaca i interesa vlasnika zemljišta i lokalne zajednice. U ovom kontekstu, treba posmatrati potrebe osoba koje su direktno ili indirektno povezane sa lovstvom (lovci, vlasnici zemljišta i nelovci), na međusobne odnose lovaca, kao i na odnose između lovaca i nelovca. Kao neke od kriterijuma, Forstner i sar. (2006) navode odnos između lovaca i nelovaca u društvu u celini, dobrobit divljih životinja, kao i etičke i kulturne aspekte u vezi sa lovom. Procena održivosti lovstva, sa socio-kulturnog aspekta, se prvenstveno fokusira na to da li se uzimaju u obzir lovački interesi lokalnog stanovništva,

Tabela 21. Tabela principa, kriterijuma i podkriterijuma održivog lova – socijalno-kulturna održivost

Princip	Kriterijum	Podkriterijum
Lov je orijentisan prema dobrobiti divljači	Lov se praktikuje uz što manje narušavanja prirodnog ponašanja divljih životinja	Naviknuto ponašanje divljih životinja
	Lov se praktikuje sa što manje bola za životinju	Kršenje zakonskih odredbi koje se odnose na zaštitu životinja
		Obuka i vežbanje gađanja
		Upotreba otrova
	Ne love se životinje uzgajane u farmama ili u drugim ograđenim prostorima	Prodaja životinja iz ograđenih prostora ili volijera u svrhu lova
		Puštanje životinja iz ograđenih prostorija i volijera u svrhu lova
Tradicija lova se neguje i prenosi na dolazeće generacije lovaca	Očuvanje lovačke kulture	
Tradicionalna pravila lovačkog ponašanja se dalje razvijaju i ažuriraju	Ispitivanje načina lovačkog ponašanja redovnim ažuriranjem znanja	

Izvor: Forstner et al., 2006.

ti i analizirati u dužem vremenskom periodu. Osim uticaja prosečne lokalne tržišne vrednosti (faktori vezani za lokaciju kao što je blizina grada ili atraktivnog sela), pretpostavljena ili stvarno dostižna tržišna vrednost lova proizilazi uglavnom iz njegove raznovrsnosti u vrstama divljači, uspešnosti odstrela, (prosečne) snage trofeja i funkcionalnosti i pristupačnosti lovne teritorije. Prema ovom sistemu procene održivosti lovstva, kao značajna karakteristika ekonomski održivog lovstva jeste i podložnost poljoprivrednih kultura i šumskih sastojina štetama od divljači. Ovo zahteva usklađivanje lovnih aktivnosti sa drugim sektorima korišćenja zemljišta i njihovim predstavnicima (npr.

kao i da li se razmatraju interesi nelovnog lokalnog stanovništva. Svaki doprinos lovstva za obezbeđivanje poslova lokalnoj zajednici koristi se kao drugi indikator. Posvećenost lovaca komunikaciji sa nelovačkim delom stanovništva, kao i aktivno bavljenje širim javnim mnjenjem o pitanjima vezanim za lov, smatraju se pozitivnim doprinosom održivom društvenom prihvatanju lova. U socio-kulturnom smislu, održivi lov je vođen principom da se love samo one divlje životinje koje se prirodno razmnožavaju u svom okruženju. Stoga bi prenošenje ili prodaju divljači uzgojene ili držane radi lova, kao i puštanje te divljači u lovne svrhe, trebalo odbaciti iz perspektive lovačke etike.

LITERATURA

- Arnett, E. B., Southwick, R. (2015). Economic and social benefits of hunting in North America. *International Journal of Environmental Studies*, 72(5), 734-745. Available online at: <http://ageconsearch.umn.edu/record/142560?ln=en>.
- Badenhorst, C. (2003). Stalking the hunting debate: Trophy hunting, Integrity and Ideology, master thesis, Department of Philosophy, University of Stellenbosch.
- Baker, J. (1997). Trophy Hunting as a Sustainable Use of Wildlife Resources in Southern and Eastern Africa. *Journal of Sustainable Tourism*, 5(4), 306-321.
- Bakić, O. (2002). Marketing menadžment turističke destinacije, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Bakić, O. (2007). *Marketing menadžment turističke destinacije*, Čigoja štampa, Beograd, ISBN - 86-7558-318-4.
- Bauer, J., Giles, J. (2002). Recreational hunting: an international perspective, Wildlife tourism research report series: no. 13 Status Assessment of Wildlife Tourism in Australia Series.
- Bauer, J., Herr, A. (2004). Hunting and Fishing Tourism, In Higgenbottom, K. (eds). *Wildlife Tourism: Impacts, Management and Planning*. CRC for Sustainable Tourism, Common Ground Publishing, Brisbane, 57-75.
- Balčiauskas L, Balčiauskienė L, Litvaitis JA, Tijušas E. (2020). Citizen Scientists Showed a Four-Fold Increase of Lynx Numbers in Lithuania. *Sustainability*. 2020; 12(22):9777.
- Besermenji, S. (1996). Lovno-turistički kompleks „Karadorđevo“, Zbornik radova sa naučnog skupa: „Turistički potencijali Jugoslavije“, PMF – Institut za geografiju, Novi Sad.
- Bichel, N., Hart, A. (2023). Trophy hunting, Springer Nature Singapore Pte Ltd. 2023, ISBN 978-981-19-9976-5 (eBook).
- Booth, V., Mahoney, S., Buyanaa, C. (2017). The baby and the bathwater: trophy hunting, conservation and rural livelihoods, *Unasylva* 249, Vol. 68, 2017/1.
- Booth, V., Mahoney, S., Buyanaa, C. (2017). The baby and the bathwater: Trophy hunting, conservation and rural livelihoods, *Unasylva* 249(68):3.
- Brainerd, S. (2007). European Charter on Hunting and Biodiversity, Convention on the Conservation of European Wildlife Natural Habitats, Norwegian Association of Hunters & Anglers.
- Byrd, E., Lee, J. & Widmar, N. (2017). Perceptions of Hunting and Hunters by U.S. Respondents. *Animals*, 7(12), 83.
- Carolino, J., Primdahl, J., Pinto-Correia, T. & Bojesen, M. (2011). Hunting and the right to landscape: comparing the Portuguese and Danish traditions and current challenges. In S. Egoz, J. Makhzoumi & G. Pungetti (Eds.), *The right to landscape: contesting landscape and human rights* (pp. 99-112). Ashgate.
- CIC Tropical Game Commission (2008). Sustainable Hunting Tourism Position Paper of the CIC Tropical Game Commission – In: Baldus, R. D.; Damm, G. R. & Wollscheid, K. (eds.): Best Practices in Sustainable Hunting – A Guide to Best Practices from Around the World, pp. 5-11.
- Cooney, R., Freese, C., Dublin, H., Roe, D., Mallon, D., Knight, M., Emslie, R., Pani, M., Booth, V., Mahoney, S., Buyanaa, C. (2017). The baby and the bathwater: trophy hunting, conservation and rural livelihoods. *Unasylva* 68:1-14.
- Crosmary, W. G., Côté, S. D., Fritz, H. (2014). Does trophy hunting matter to long-term population trends in African herbivores of different dietary guilds? *Animal Conservation*, 18(2), 117-130.
- Ćurčić, S. (2004). Lovstvo Austrije, Revija „Šume“ (avgust-septembar), Beograd.

- Dahl, F., Sjöberg, G. (2010). Social sustainability of hunting tourism in Sweden, in the Matilainen, A., Keskinarkaus, S. (eds.) *The Social Sustainability of Hunting Tourism in Northern Europe*, Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, ISBN 978-952-10-5421-1 (pdf).
- Damm, G. R. (2008). Recreational Trophy Hunting: „What do we know and what should we do?“ in Baldus, R.D.; Damm, G.R.; Wollscheid, K. (eds.): *Best Practices in Sustainable Hunting – A guide to best practice from around the world*, pp. 5–11. ISBN:978-963-87791-1-3.
- Deere, N. J. (2011). Exploitation or Conservation? Can The Hunting tourism Industry in Africa Be Sustainable? *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 53(4), 20-32.
- Di Minin, E., Leader-Williams, N. & Bradshaw, C. J. A. (2016). Banning Trophy Hunting Will Exacerbate Biodiversity Loss. *Trends in Ecology & Evolution*, 31(2), 99-102.
- Di Minin, E., Leader-Williams, N., & Bradshaw, C. J. A. (2016). Trophy Hunting Does and Will Support Biodiversity: A Reply to Ripple et al. *Trends in Ecology & Evolution*, 31(7), 496-498.
- Dickson, B., Hutton, J., Adams, W.M. (2009). *Recreational Hunting, Conservation and Rural Livelihoods: Science and Practice*. Blackwell Publishing Ltd. ISBN: 978-1-405-16785-7.
- Direktiva o pticama (2009). Council Directive 79/409/EEC; 2009/147/EC. Evropska komisija.
- Direktiva o zaštiti prirodnih staništa i divlje faune i flore (1992). Council Directive 92/43/EEC. Evropska komisija.
- Donnelly, M. P., Vaske, J. J. (1995). Predicting attitudes toward a proposed moose hunt. *Society & Natural Resources*, 8(4), 307-319.
- Dragin, A. (2006). *Lovno-turistički resursi Bačke - Stanje, održivi razvoj i korišćenje*. Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.
- EC (2013): Sustainable hunting and Natura 2000. European Commission.
- Eloffson, K., Haggmark, T. (2021). The impact of lynx and wolf on roe deer hunting benefits in Sweden, *Environmental Economics and Policy Studies*.
- Enescu, C., Hălălișan, A. (2017). The Economic Contribution Of Hunting Products To The Turnover Of The Forestry Units In Romania, *Agriculture & Forestry*, Vol. 63 Issue 3: 147-153, Podgorica, DOI: 10.17707/AgricultForest.63.3.15.
- Ferreira, C., Paupério, J. & Alves, P. C. (2010). The usefulness of field data and hunting statistics in the assessment of wild rabbit (*Oryctolagus cuniculus*) conservation status in Portugal. *Wildlife Research*, 37(3), 223.
- Forstner, M., Reimoser, F., Lexer, W., Heckl, F., Hackl, J. (2006). *Sustainable Hunting - Principles, Criteria and Indicators*, Umweltbundesamt GmbH, Vienna, Austria.
- Gamborg, C., Jensen, F. S. (2017). Attitudes towards recreational hunting: A quantitative survey of the general public in Denmark. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 17, 20-28.
- Geissdoerfer, M., Vladimirova, D., Evans, S. (2018). Sustainable business model innovation: A review. *Journal of cleaner production*. Vol. 198, pp 401-416.
- Gigliotti, L. M. (2000). A classification scheme to better understand satisfaction of Black Hills deer hunters: The role of harvest success. *Human Dimensions of Wildlife*, 5, 32-51.
- Gursoy, D., Rutherford, D. G. (2004). Host attitudes toward tourism: An Improved Structural Model. *Annals of Tourism Research*, 31(3), 495-516.
- Herruzo, A. C. & Martinez-Jauregui, M. (2013). Trends in hunters, hunting grounds and big game harvest in Spain. *Forest Systems*, 22(1), 114-122.
- Heberlein, T. A., Ericsson, G. (2005). Ties to the Countryside: Accounting for Urbanites Attitudes toward Hunting, Wolves, and Wildlife. *Human Dimensions of Wildlife*, 10(3), 213-227.
- Heffelfinger, J. R., Geist, V., Wishart, W. (2013). The role of hunting in North American wildlife conservation. *International Journal of Environmental Studies*, 70(3), 399-413.
- Helle, P., Ikonen, K., Kantola, A. (2016). Wildlife monitoring in Finland: online information for game administration, hunters, and the wider public, *Can. J. For. Res.* 46: 1491-1496 (2016).
- Higginbottom, K. (Ed.). (2004). *Wildlife tourism: Impacts, management and planning*. Common Ground Publishing [for] CRC for Sustainable Tourism, 2004.

- Hillebrand, R., Schiberne, E. (2023). Case Study III – Estimating Hunting Tourism Potential in Hungary, in Matejevic, M., Markovic, V. (eds.) (2023) Evaluating the hunting tourism potential: International case studies, Faculty of Science, Department of geography, tourism and hotel management, University of Novi Sad, ISBN 978-86-7031-617-1 (pdf).
- Hofer, D. (2002). The Lion's Chare of the Hunt. Trophy Hunting and Conservation – Areview of the legal Euroasian tourist Hunting Market and Trophy Trade under CITES, Traffic Europe *Humane Society International/Europe Trophy Hunting by the Numbers: The European Union's role in global trophy hunting*.
- Kalabova, M. (eds.) (2023). Sustainable hunting tourism – with examples from Czechia, Serbia, Finland and Hungary, Czech University of Life Sciences in Prague, Faculty of Forestry and Wood Sciences, ISBN: 978-80-213-3297-3.
- Kalábová, M., Zikmund, M. (2023). Case Study Iii – Estimating Hunting Tourism Potentials in Czech Republic, in Matejevic, M., Markovic, V. (eds.) (2023) Evaluating the hunting tourism potential: International case studies, Faculty of Science, Department of geography, tourism and hotel management, University of Novi Sad, ISBN 978-86-7031-617-1 (pdf).
- Kellert, S.R. (1978). Attitudes and characteristics of hunters and antihunters. *Transactions of the North American Wildlife and Natural Resources Conference* 43:412-423.
- Kobašić, A. (1977). Marketing u turizmu, Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu, Dubrovnik.
- Komppula, R. & Gartner, W. C. (2013). Hunting as a travel experience: An auto-ethnographic study of hunting tourism in Finland and the USA. *Tourism Management*, 35, 168-180.
- Kupren, K., Hakuć-Błażowska, A. (2021). Profile of a Modern Hunter and the Socio-Economic Significance of Hunting in Poland as Compared to European Data. *Land*. 10(11):1178.
- Leader-Williams, N. (2009). Conservation and Hunting: Friends or Foes? In *Recreational Hunting, Conservation and Rural Livelihoods* (pp. 7-24).
- Lindberg, E. (2010). Hunter demography, trends and correlates of hunting participation in Sweden, Swedish University of Agricultural Sciences, Faculty of Forestry, Dept. of Wildlife, Fish, and Environmental Studies.
- Lindsey, P. (2008). „Trophy hunting in Sub Saharan Africa: economic scale and Conservation significance“ in Baldus, R.D.; Damm, G.R.; Wollscheid, K. (eds.): *Best Practices in Sustainable Hunting – A guide to best practice from around the world*, pp. 5-11. ISBN:978-963-87791-1-3.
- Lindsey, P. A., Alexander, R., Frank, L. G., Mathieson, A., Romanach, S. S. (2006). Potential of trophy hunting to create incentives for wildlife conservation in Africa where alternative wildlife-based land uses may not be viable. *Animal Conservation*, 9(3), 283-291.
- Lindsey, P. A., Roulet, P. A., Romanach, S. S. (2007). Economic and conservation significance of the trophy hunting industry in sub-Saharan Africa. *Biological Conservation*, 134, 455-469.
- Ljung, P. E., Riley, S. J., Heberlein, T. A., Ericsson, G. (2012). Eat prey and love: Game-meat consumption and attitudes toward hunting. *Wildlife Society Bulletin*, 36(4), 669-675.
- Lovelock, B. (2008). *Tourism and the Consumption of Wildlife - Hunting, shooting and sport fishing*, Routledge.
- Lovelock, B. (Ed.). (2010). *Tourism and the Consumption of Wildlife: Hunting, Shooting and Sport Fishing* (Taylor & Francis e-Library, 2007, Vol. 15). Routledge.
- Lozano, J., Elofsson, K., Surry, Y., Marbuah, G. (2023). Spatio-Temporal Analysis of Game Harvests in Sweden, *Environmental and Resource Economics*, 85:385-408.
- Lundhede, T. H., Jacobsen, J. B., Thorsen, B. J. (2015). A hedonic analysis of the complex hunting experience, *Journal of Forest Economics*: 21(2), 51-66.
- Lundhede, T. H., Jacobsen, J. B., Thorsen, B. J. (2009). Hunting is more than shooting: a hedonic pricing model of the complex hunting experience. In: Paper Presented at the 17th Annual Conference of EAERE, Amsterdam, June 24-27 2009, 30 p.
- MacKay, K. J., Campbell, J. M. (2004). An examination of residents' support for hunting as a tourism product. *Tourism Management*, 25(4), 443-452.

- Manfredo, M., Fix, P., Teel, T., Smeltzer, J., Kahn, R. (2004). Assessing demand for big-game hunting opportunities: applying the multiple-satisfaction concept. *Wildlife Society Bulletin*, 32(4), 1147-1155.
- Marić, R. (2003). Lovstvo. Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- Marković, V., Davidović, N. (2008). Lovnoturistička regionalizacija Skandinavije, Zbornik Naučnog skupa 1. „Savremene tendencije u turizmu, hotelijerstvu i gastronomiji“, PMF - Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.
- Markovic, V., Davidovic, N., Armenski, T., Bradic, M. (2012). Principles of sustainable development of hunting tourism in Vojvodina region, *Geographica Timisiensis*, 21(1), pp. 77-89.
- Martín-Delgado, L. M., Rengifo-Gallego, J. I., Sánchez-Martín, J. M. (2020). Hunting Tourism as a Possible Development Tool in Protected Areas of Extremadura, Spain. *Land*, 9(3), 86.
- Matejević, M., Jovanović, Ponjiger, I., Ristić, Z., Marković, V., Kovačević, M. (2022). The residents' attitudes about the development of hunting tourism in Vojvodina (Serbia). *Economics of Agriculture*, Vol. 69(3), 681-695.
- Matejevic, M., Markovic, V. (eds.) (2023). Evaluating the hunting tourism potential: International case studies, Faculty of Science, Department of geography, tourism and hotel management, University of Novi Sad, ISBN 978-86-7031-617-1 (pdf).
- Matilainen, A. (Series Ed.). (2007). Sustainable Hunting Tourism-Business Opportunity in Northern Areas? (No. 19). University of Helsinki, Ruralia Institute.
- Matilainen, A., Jumppanen, A., Hakala, O., Kujala, S. & Kurki, S. (2023). Estimating (Domestic) Tourism Potential Of Forest Grouse Hunting Areas In Finland, in Matejevic, M., Markovic, V. (eds.) (2023) Evaluating the hunting tourism potential: International case studies, Faculty of Science, Department of geography, tourism and hotel management, University of Novi Sad, ISBN 978-86-7031-617-1 (pdf).
- Matilainen, A., Keskinarkaus, S. (2010). Social sustainability of hunting tourism in Finland, in the Matilainen, A., Keskinarkaus, S. (eds.) The Social Sustainability of Hunting Tourism in Northern Europe, Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti, ISBN 978-952-10-5421-1 (pdf).
- Mattsson, L., Boman, M. & Ezebilo, E. E. (2014). More or less moose: how is the hunting value affected? *Scandinavian Journal of Forest Research*, 29(2), 170-173.
- Muposhi, V. K., Gandiwa, E., Bartels, P. & Makuza, S. M. (2016). Trophy Hunting, Conservation, and Rural Development in Zimbabwe: Issues, Options, and Implications. *International Journal of Biodiversity*, 2016, 1-16.
- Myronenko, M. (2015). Analysis of legislation and practice of hunting in some EU countries, e FLEG II (ENPI East) Programme Team
- Naevdal, E., Olaussen, J. O. & Skonhøft, A. (2012). A bioeconomic model of trophy hunting. *Ecological Economics*, 73, 194-205.
- Naidoo, R., Weaver, L. C., Diggle, R.W., Matongo, G., Stuart-Hill, G., Thouless, C. (2016). Complementary benefits of tourism and hunting to communal conservancies in Namibia. *Conservation Biology*, 30(3), 628-638.
- Novelli, M., Barnes, J., Humavindu, M. (2006). The Other Side of the Ecotourism Coin: Consumptive Tourism in Southern Africa, *Journal of Ecotourism*, 5:1-2, 62-79.
- Nygaard, M., Uthardt, L. (2011). Opportunity or threat? Finnish hunters' attitudes to hunting tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(3), 383-401.
- Packer, C., Brink, H., Kissui, B. M., Maliti, H., Kushnir, H. & Caro, T. (2011). Effects of Trophy Hunting on Lion and Leopard Populations in Tan, *Conserv Biol.* 25(1):142-53.
- Pérez-González, J., J. Hidalgo-de-Trucios, S., Sánchez-García, C., Rengifo Gallego, J. I. (2023). Women in the Hunt: A More Useful and Sustainable Hunt for Biodiversity? *Sustainability*, 15, 7439.
- Peterson, M. N., Deperno, C. S., Moorman, C. E., Cunningham, K. A., Milrad, J. P., Riddle, J. D. & Steelman, T. A. (2009). Hunting and Non-hunting College Student's Perceptions of Wildli-

- fe and Each Other. *Proceedings of the Annual Conference of the Southeast Association of Fish and Wildlife Agencies*, 63, 47-53.
- Pinet, J. M. (1995). Quel chasseur en Europe? In *L'importance Socioéconomique de La Chasse.: Vol. VIII. Manuel de la chasse en Europe* (pp. 1-14). FACE.
- Pohja-Mykrä, M., Matilainen, A., Kujala, S., Hakala, O., Harvio, V., Törmä, H., Kurki, S. (2018). Erätalouteen liittyvän yritystoiminnan nykytila ja kehittämisedellytykset, Valtioneuvoston Selvitys-Ja Tutkimustoiminta, ISSN 2342-6799 (pdf).
- Popesku J. (2016). Menadžment turističke destinacije, Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment, Univerzitet Singidunum.
- Poudel, J., Munn, I. A., Henderson, J. E. (2017). Economic Impact of Hunting Expenditures on Southern U.S. Presented at the Annual Meeting of the Southern Agricultural Economics Association, Orlando, FL, 2-5 February.
- Prentović, R. (2006): Osnovi lovstva. Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo PMF-a, Novi Sad.
- Prentović, R. (2009). Agencijsko poslovanje u lovnom turizmu, Zbornik radova Departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo, 38/2009, DGTH, PMF, Novi Sad.
- Prentović, R. (2014). Lovnoturistička delatnost, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad.
- Primdahl, J., Bojesen, M., Vesterager, J. P. & Kristensen, L. S. (2012). Hunting and Landscape in Denmark: Farmers' Management of Hunting Rights and Landscape Changes, *Landscape Research*, 37:6, 659-672.
- Radder, L. (2005). Motives of international trophy hunters, *Annals of Tourism Research*, 32(4), pp. 1141-1144.
- Reports 220 (2022). Does Hunting Tourism Affect The Economy? A guidebook for evaluating the Economic Impact Of Hunting Tourism, University of Helsinki, Ruralia Institute, ISSN 1796-0630 (pdf)
- Riener, J. (2019). Understanding Romanian Hunters' Cognitive Components toward Large Carnivores in the Făgăraș Mountains, Romania, Master Thesis, School of Graduate Studies.
- Ripple, W. J., Newsome, T. M. & Kerley, G. I. H. (2016). Does Trophy Hunting Support Biodiversity? A Response to Di Minin et al.. *Trends in Ecology & Evolution*, 31(7), 495-496.
- Ristić, Z. (2004). Pernata divljač kao deo lovno-turističke ponude Vojvodine (doktorska disertacija), Prirodno-matematički fakultet, Novi Sad.
- Ristić, Z. A. (2007). Lovni turizam u Vojvodini u period od 1979. do 2000. godine. *Zbornik DGTH*, (36), 177-191.
- Ristić, Z. A., Marković, V. & Dević, M. (2009). *Development of hunting tourism in Vojvodina*. (13), 105-113.
- Rodriguez, S. L, Chitwood, M. N. Peterson, C. Jensen, B. Gardner & H.P. Hansen (2016). Gender Differences in Hunter Recruitment and Dedication in Denmark, *Wildl. Biol. Pract.*, December 12(2).
- Rutanen, J., Matilainen, A., Muuttola, M. & Tittonen, K. (2007). Hunting and hunting tourism in Finland: country review. *Sustainable hunting tourism - business opportunity in northern areas? : overview of hunting and hunting tourism in four northern countries: Finland, Sweden, Iceland and Canada / Anne Matilainen (ed.)*, 9-29.
- Saayman, M., Van der Merwe, P., Rossouw, R. Oberholzer, S. (2009). A socio-economic impact study of the Northern Cape hunting industry. Potchefstroom: Institute for Tourism and Leisure Studies.
- Saayman, M., Van der Merwe, P., Saayman, A. (2018). The economic impact of trophy hunting in the south African wildlife industry, *Global Ecology and Conservation* 16, e00510,
- Samuelsson, E., Stage, J. (2007). The size and distribution of the economic impacts of Namibian hunting tourism. *South African Journal of Wildlife Research* 37(1), 41-52.

- Sánchez-García, C., Urda, V., Lambarri, M., Prieto, I., Andueza, A. & Villanueva, L. F. (2020). Evaluation of the economics of sport hunting in Spain through regional surveys. *International Journal of Environmental Studies*, 78(3), 517-531.
- Selier, S. A. J., Di Minin, E. (2015). Monitoring required for effective sustainable use of wildlife. *Animal Conservation*, 18(2), 131-132.
- Sharp, R., Wollscheid, KU. (2009). An overview of recreation hunting in North America, Europe and Australia, in Dickson, B., Hutton, J., Adams, W. (eds). (2009) *Recreational Hunting, Conservation and Rural Livelihoods: Science and Practice*, Blackwell Publishing Ltd. ISBN: 978-1-405-16785-7
- Sigursteinsdóttir H, Bjarnadóttir, Jenný, E. (2010). Social sustainability of hunting tourism in Iceland, in the Matilainen, A., Keskinarkaus, S. (eds.) *The Social Sustainability of Hunting Tourism in Northern Europe*, Helsingin yliopisto, Rurality-instituutti, ISBN 978-952-10-5421-1 (pdf).
- Stedman, R. C., Decker, D. J. (1996). Illuminating an overlooked hunting stakeholder group: Non-hunters and their interest in hunting. *Human Dimensions of Wildlife*, 1(3), 29-41.
- Stedman, R. C., Heberlein, T. A. (2001). Hunting and Rural Socialization: Contingent Effects of the Rural Setting on Hunting Participation. *Rural Sociology*, 66(4), 599-617.
- Stojanovic, V. (2023). Turizam i održivi razvoj, udžbenik, DGTH, PME.
- Suni, J. & Pesonen, J. (2017). Hunters as tourists – an exploratory study of push–pull motivations. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 1-17.
- Tarvydas, A., Belova, O. (2022). „Effect of Wild Boar (*Sus scrofa* L.) on Forests, Agricultural Lands and Population Management in Lithuania“ *Diversity* 14, no. 10: 801.
- Teel, T. L., Krannich, R. S. & Schmidt, R. H. (2002). Utah Stakeholders' Attitudes toward Selected Cougar and Black Bear Management Practices. *Wildlife Society Bulletin (1973-2006)*, 30(1), 2-15.
- Tremblay, P. (2001). Wildlife tourism consumption: Consumptive or non-consumptive? *International Journal of Tourism Research*, 3(1), 81-86.
- UNWTO, Tourism glossary, <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>
- Vallance, S., Perkins, H., Dixon, J. (2011). What is social sustainability? A clarification of concepts, *Geoforum*, 42(3), 342-348.
- Van der Merwe, P., Saayman, M., Rossouw, R. (2014). The economic impact of hunting: a regional approach. *South African Journal of Economic and Management*. 17(4):379-395.
- Vasovic, M., Jovičić, Ž. (1982): Važnije turističko-geografske regije Evrope, „Rad“, Beograd.
- Willebrand, T. (2009). Promoting hunting tourism in north Sweden: opinions of local hunters. *European Journal of Wildlife Research*, 55(3), 209-216.
- Zakon o divljači i lovstvu (2010). „Službeni glasnik RS“, broj 18/10.



<https://www.ssb.no/en/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jakt/statistikk/registrerte-jegere>

<https://www.face.eu/>

<http://www.minpolj.gov.rs/download/uredba-o-cenovniku-odstrela-lovostajem-zasticenih-vrsta-divljaci-za-lovnu-2024-2025-godinu/>